Нәбирә Гыйматдинова

Сөйлим, тыңла...

Татарстан китап нәшрияты

Нәбирә Гыйматдинова

Сөйлим, тыңла…

«Татарское книжное издательство»
2016

УДК 821.512.145-31
ББК 84(2Рос=Тат)-44

Гыйматдинова Н.

Сөйлим, тыңла… / Н. Гыйматдинова — «Татарское книжное издательство», 2016

ISBN 978-529-803133-2

Татарстан Республикасының халык язучысы, Г. Тукай исемендәге Дәүләт премиясе лауреаты Нәбирә Гыйматдинованың әлеге китабына соңгы елларда язылган повесть, хикәяләре туплап бирелде. «Нурулла», «Сөйлим, тыңла...», «Кәтәнә» шикелле күләмле әсәрләрендә һәм «Икәү», «Тимә, ярамый...», «Үч» кебек мавыктыргыч хикәяләрендә ул укучыны яшәүнең мәгънәсе, кешелекнең мәңгелек проблемалары – Изгелек, Яхшылык, Намус, Вөждан һәм Мәхәббәт турында уйланырга чакыра.

УДК 821.512.145-31
ББК 84(2Рос=Тат)-44

ISBN 978-529-803133-2

© Гыйматдинова Н., 2016
© Татарское книжное издательство, 2016

Содержание

Повестьлар 5

Нурулла 5

Сөйлим, тыңла… 47

Конец ознакомительного фрагмента. 54

Нәбирә Гыйматдинова
Сөйлим, тыңла… : повестьлар, хикәяләр

Повестьлар

Нурулла

1

…Нибарысы төш кенә иде ул… Нибарысы төш кенә… Йөрәккә китереп бәрергә шул җитә калды микәнни?

– Авылда нихәлләр соң, бичәсе? Газраил берәрегезне чүпләмәдеме? – диде Нурулла, башын күтәрмичә генә. Бу уйлардан аның мие ташка әйләнгән сыман иде.

Сүзгә саран хатыны артык җәелмәде:

– Тыныч үзе… – диде.

– Өеңә караклар керсә дә тып-тыныч сиңа! – Ир мондый җаваптан һич канәгать түгел иде. – Нишләп сөйләшергә иренәсең син, ә? Һәр сүзең алтын кыйпылчыгы мәллә? Әй, синнән ни көтәсең! Минем исемне дә яртылаш кыскарткач теге.

– Ник битәрлисең, Нурла? Син минем белән сирәк яшәдең. Кунарга да кайтмый идең кайчак. Капкаңның кайда икәнен оныта идең.

– Менә, менә, телең ачылды, бичәсе! Анысы дөрес, колхоз рәисенең йорты – хуҗалык аның. Төнлә кибән төпләрендә әз йокламадык без, арыта да, чүт кенә ятып аякларны языйм дисең дә, кояш белән бергә уянасың. Җә, үзгәреш-фәләннәр дә юкмы Чурайбатырда?

– Өч айда ни үзгәрсен икән, Нурла.

– Өч ай озын ара, дөньясы уптым илаһи җимерелергә дә буладыр.

– Аумады-егылмады, үз аягында басып тора авыл. Бер әрбир бар барын…

Хатын ирен чите белән генә көлемсерәде.

– Җә, сүзеңне кое төбеннән багор белән тартып алгыры! – диде Нурулла, түземсезләнеп. – Нинди әйбер ул?!

– Сиңа әкәмәт кушамат тактылар, Нурла.

– Кушамат?! Мир кушканын кая куйдылар?

– «Патша» димиләр хәзер. Хастаханәгә кантур кызлары хәлеңне белергә баргач, син үзең: «Мин барыгызны да үтәли күрәм», – дигәнсең бит.

– Күрәм шул! Егерме ел колхоз тәхетендә утыр да кешеләрне үтәли күрмә, имеш! Кемнең ничек сулаганына кадәр тоям мин. Зерә генә «Патша» димиләрдер. Җә, нинди яңа кушамат ул?

– Чү, кычкырма, Нурла.

– Нинди кушамат, дим, чукрак?

– Сине «әүлия» диләр, Нурла.

– Әүлия?! – Ир шаркылдап көлде.

Мөгаен, Мирхан мулла тел кашыйдыр. Авыл башындагы ташландык кабергә Нурулланың күптән эче пошып йөри иде. Анда әүлия бабай күмелгән, диләр иде. Кабер тирәсен тотып алган такталар череп, өстеннән терлек-туар таптап йөри башлагач, мәетнең сөякләре тузгып ятмасын дип, ул үз акчасына нарат тактадан аңа чардуган ясаткан иде. Аның бу эшен мулла бер дә килештермәде. Урамда очраган саен: «Син хаталандың, энем, син Аллаһ сөймәгән гамәл

кылдың, син ул түмгәк өемен җир белән тигезләтәсе урынга, халык табынырдай кабер торгыздың», – дип ләгънәт укый иде. Тик мулла абзый ялгышты: беркем дә «әүлия» янына килеп баш ормады. Адәм баласына фани дөньялыкта гел дөрес кенә яшәргә кирәк микән? Ялгышмыйча, читкә тайпылмыйча туры юлдан гына атласаң, табаныңа гөнаһ тузаны сыланмыйдыр, һәм мин Аллаһ каршысына ак килеш, пакь килеш килеп басармын дип өметләнәсеңдер. А, юк, туган, бер нәни генә хатаң мең изгелеккә тиңләшергә мөмкин.

– Ярар, таксыннар, – диде Нурулла. – Бытылдарлар бытылдарлар да аннан туярлар. Син, дим, арурак күлмәк-чалбарларны караштырып бир әле.

– Кая җыендың, Нурла? Кичә генә хастаханәдән кайттың кана! Хәлсез бит әле син!

– Эш сагындырды, Саҗидә, эш!

– Колхоз дия-дия йөрәгең челтәрләнде ич инде, Нурла. Үлгәч, кабат терелдең бит син!

– Кәчтүм-чалбарларны бир, дим!

…Нибарысы төш кенә иде шул. Һәм ул буталчык түгел, аңлаешлы иде. Ә чынбарлыктагы «төшләр», киресенчә, төен-төен бәйләнеп чуалган, очын табарлык та түгел иде. Аның соңгысы куркынычрак булырга тиеш кебек иде. Әмма Нурулла өчен беренчесе шомлырак иде…

…Беркөнне дисә, кичә генә кебек күренер, моннан берничә ел элек район башлыгы киңәшмәдән соң аны кабинетына чакырды. Сүзне ерактан уратып башлады ул.

– Безнең бәхеткә, Азизов, өстән инвестор төшермәделәр. Министр Әхмәтовка рәхмәт, бу төбәктәге колхозларга тулаем тидертмәде. Үз җиребезгә үзебез хуҗа без. Ә җир тиздән алтын бәясе белән тигезләшәчәк, Азизов. Фермерлык, диләр, мактыйлар. Ә ул нәрсә? Ул – коллык, Азизов. Вот син, мәсәлән, колхозникны ел саен бушлай ял иттерәсең, хезмәт хакын айныкын айга түлисең. Печәнен, бодаен, арышын өләшәсең, бакчасын сөрдертәсең. Аңа хезмәт стажы языла, киләчәктә әзме-күпме пенсия алачак агай-эне. Улын өйләндереп или кызын кияүгә биреп туй ясый икән колхозник, син аны берничә көнгә эшеннән азат итәсең. Ә фермерның кул-аягы богауланган: ул, үзе хуҗа булса да, кол дәрәҗәсендә. Син төшенәсеңме, Азизов, үз-үзенә үзе батрак хуҗаның хәлен? Ашы – аш, ялы ял түгел мескеннең. Ял димәктән, син молодец, Азизов, сыер савучы апайларны Казанга концерт-театрларга ташыйсың, ди. Яхшы гамәл, ну артык очындырма. Искусство боза кешене. Потом мечтательләргә әйләнерләр, тирескә карамаслар, һавадагы йолдызларга кызыгырлар. Җир мечтательләрне яратмый, Азизов.

Нурулланың бер шундый начар гадәте бар иде: әңгәмәдәшенең сафсатасы ошамаса, кырт кына кистереп әйтә дә куя. Бу юлы да түрә абыныр димәде, аркылы «бүрәнә тәгәрәтте»:

– Фермерларны алай ук хурламас идем мин, Гата Кәримович. Танышымның энекәше Чүпрәле кызына өйләнгәч, шунда торып калды. Шәхси хуҗалыгын оештырды, кыскасы, фермер. Алар авылында эшсезлек, нужа борыныннан каптыргач нишләсен адәм баласы, ни чарадан бичара берәр кәсепкә керешә.

Башлык ул тәгәрәткән бүрәнәгә аягы белән типте:

– Синдә дә эшсезлекме, Азизов?

– Әлегә юк.

– Вот-вот, пока юк! Колхозым алдынгы дип кәпрәймә син, Азизов! Һәр көнне берәр уч ком өстәмәсәң, тау да әкрен генә кечерәя, Азизов! Мужыт, чир эләгеп, синең бөтен терлек-туарың кырылыр, ә? Корылык булып, басуда икмәгең көяр, ә? Яңадан ничек тергезәсең колхозны, ә, Азизов?

– Сәнгать тә халыкны бозмый, Гата Кәримович, бу мәсьәләдә сез ялгышасыз, – дип, икенче юнәлеш алып сүз көрәштерергә базган Нурулланы хаким бармак шартлатып бүлдерде.

– Мин сине дискуссиягә чакырмадым, Азизов! Хәзер минем әмеремне тыңла һәм үтә! Сарык-кәҗәләреңне немедленно сатып, өч ферманы бушат. Ул мәкелдекләр белән акча ясый алмыйсың. Синең колхозыңа өч йөз баш ана, йөз баш ата дуңгыз тәгаенләдек. Самара өлкәсе губернаторы белән килештек, дуслык хакына җүн генә бәягә җибәртә. Бу хайван тиз үрчи, артымы зур, ике-өч елда акчаны көрәк белән көрисең, Азизов.

– Кертмим! – диде тыны кысылган Нурулла.

– Нәрсә кертмисең, Азизов?

– Шул нәҗесегезне! Гомердә күрмәгәнне теге… Татар авылы бит без.

– Синнән кем сорый, Азизов, бар, кушканны үтә. Смотри, егет, бер генә дуңгыз югалсын, башың белән җавап бирәсең!

Хакимият бинасының баскычында өч тапкыр сөрлекте Нурулла. Тигез җир гүя түмгәккә әверелгән иде. Кертмим, диде ул һәм кертмәс тә! Киләхмәт батыр нәселе баласы, тез калтыратып, түрәләрдән өркер ди менә! Тиз генә халыкны кузгатырга кирәк! Тарихтагы хәлләр кабатланмый, диләр, ничек кенә кабатлана! «Гасыр арты гасыр үтсә дә, хәтердән җуелмас бер хикәят бар, оланнар, – дип, һаман-һаман әйләндереп сөйли иде бабасы Мотыйгулла. – Патша заманында Чурайбатырга бик каныгалар: мәчетен яндыралар, чукындырмак булып, авылга ябырылалар. – Әйтерсең бу вакыйгада турыдан-туры үзе катнашкан, картның күзләре яшьләнә иде. – Безнең бабайлар юлбасарларга каршы көрәшер өчен этрәт җыя. Сәнәк, көрәк, балта белән кораллана болар. Каты гына бәрелештә кяферләр җиңә безнекеләрне. Чукынырга теләмәгән кешеләрнең аркасына салам бәйләп яндыралар, таяк белән суктыралар. Вәләкин үз ирке белән беркем дә чукынмый, авылга нәсара дине керттерми бабайлар. Попларны куалар, тәреләрен сындыралар. Явыз Ибан «мәетне поп катнашында җирләргә» дип фәрман бастырып калдыра. Бервакыт Чурайбатырда мөселман агае үлә. Мулла да, поп та килә. Мулла, дога укып, мәетне гүргә индерә. Шул чакта ерак Киләхмәт бабагыз: «Җәмәгать, патша фәрманында мәетне попсыз җирләргә ярамый, диелгән», – дип, карагруһны чокырга мәтәлдерә. Ирләр тиз генә аны күмеп тә куя. Икенче көнне урәтник попны килеп эзли, оланнар. Арада шымчы сатлыкҗан була шул, оланнар. Ерак Киләхмәт бабагызны сөргенгә сөрәләр, ә яшь угланын – Нәҗибулланы – базга яшереп кала халык, оланнар».

Бабасы риваять итеп ятлаган әлеге хикәятен вак кына хәрефләр белән шакмаклы дәфтәргә дә күчереп язган иде. Онытмасыннар дип кисәткәндер, мәрхүм. Оныттырмыйлар, бабай, гел искә төшереп торалар. Үткән белән бүгенге арасында уртаклык та бар: ирексезләү, көчләү, янау-куркыту. Шул ук вакытта аермасы да бар: бүген милләт иманы белән үз агай-энең дә «уйный». Тарих укытучысы иде Нурулла, ләкин мәктәптә озак тотмадылар, колхоз арбасына җиктеләр. Җир, туфрак, икмәк дисә дә, юк-юк та, тарих сагындырып куя иде. Алар укыган елларда әле нәсел-нәсәбеңдә казыну ят шөгыль иде. Бәлки, егет тә, «чәйнәп каптырган тарих»ка ышанып, институт тәмамлар иде, ничектер профессор Хәкимов түгәрәгенә эләкте. Укытучыга бабасының риваятен сөйләгән иде, Хәкимов: «Чурайбатыр авылы миңа таныш, сездә гыйбрәтләр җитәрлек, шуларны җый син, Азизов», – диде. Җыймады Нурулла, ә менә Хәкимов сеңдергән милли рух ялкынын сүндермәскә тырышты. Соңгы курста укыганда, урамда аңа ике башкисәр бәйләнде. «Дай закурить, татарская морда», – диде берсе. Күрәсең, Нурулланың төс-кыяфәте, килеш-килбәте «мин – татар малае» дип кычкырып тора иде. Печән чабып, утын кисеп, аннан да бигрәк итле бәрәңге ашап ныгыган йодрыгы белән сылап берсен тәгәрәткән иде, икенчесе, ялварып, җиргә чүкте: «Не трогай, друг, извини».

Гәрчә әүлия каберенә чардуган корганнан соң, мулла абзый аңа кырын караса да, олы кеше белән киңәшим дип, Нурулла туры аларга сугылды. Карт ишегалдында мунча себеркесе бәйли иде. Ботаклары нәзек, димәк, түбән урман каеннарын «чишендергән». Анда алар җирдән күтәрелеп кенә килә иде.

– Ни йомыш, Сафиулла углы? – диде мулла, кунакны өнәмичә генә.

– Үзәктән кайтыш, Мирхан абзый. Авылны дуңгыз тизәге белән быкырдатмакчылар.

Ул көткән иде, менә хәзер мулла утырган җиреннән сикереп торыр да, нәкъ аның кебек ярсып: «Кертмибез!» – дияр. Әмма абзый урынынnan кымшанмады.

– Өстеңә бәла килә икән, Сафиулла углы. Әүлия каберләрен яңартып, ислам диненә кизәнүең хәерлегә булмады менәтерәк. Аллаһ җәзасын бирә менәтерәк үзеңә. Дуңгыз нәҗесенә буяласың икән.

– Мин генәмени, авылыбыз белән буялабыз! Халыкка хәбәр итәсе иде, Мирхан абзый. Син бу хайванның безгә хәрәм икәнен аңлатсаң иде.

– Тавыш куптарырга дисәң, сезгә куш, каныгыз кайнар сезнең, Сафиулла малайлары. Әнәтерәк игезәк сыңарың күпер өчен буза куптарды. Арьякта елга таррак, ди. Шунда төзик, ди.

Анда тар шул дип олы кеше белән тартышу килешми дип, Нурулла бәхәсне куертмады. Вакыты да ул түгел иде.

– Безнең Чурайбатыр матур, төзек, яшьләр дә кубарылып шәһәргә чыгып китми, монда төпләнеп кала. Синдә йөрәк бардыр бит инде, Мирхан абзый! Әйдә, авылны нәҗескә батыртмыйк! Безне бетерер өчен тәреләр белән бер кергәннәр бит инде, бабайлар, кан коеп, иманын саклаган ул чакта.

– Каберне изгеләштермәскә иде сиңа, Сафиулла углы, – диде мулла. – Моның белән син минем абруемны какшатмакчы идең, ахры.

Мирхан абзыйның үпкәсе бавырына ук төшеп әчеттерә иде. Бу картка җир өстендә кемнеңдер сөякләре тузгып ятуы хәерлерәк иде микәнни соң?! Йа, дөньясы!

Каны кызса да, Нурулла түзде.

– Минем бакча артында кирәк ие ул күпер. Җомга намазына күрше Кызыл тау мәчетенә йөрим, туры гына чыгар ием күпердән, мәйтәм. Безнең мәчет тузды, Сафиулла углы. Сезнең иман йортында гамегез юк, шайтан токымнары! Халыкны өндәргә дигәндә миңа чабасыз! – Абзый каен ботакларын шап-шоп бәргәләп алды.

– Аның каруы синең йортың шәп! – диде рәис. Монысында тыелып булмый иде инде. – Минем игезәк сыңары, мәчет салдырам дип, нараттан бура бураган иде. Синең кодрәтле чагың, әйеме, Мирхан абзый, син – парторг, ул бураны үзеңә ташытып, өй тергезәсең, әйеме?

– Йә, хәсрәт капчыгы, авылга кем керттерә безгә ят хайванны? – Мирхан карт тиз генә сүз агымын борып җибәрде.

– Өстән, хакимияттән, мулла абзый.

– Бәрәкалла, минем дус Гата Кәримович үзе фәрман бирдемени? Алайса, энем, карышма. Башлыкларга буйсынырга куша китап, ие, шулай.

Нурулла йодрыгы белән маңгаен төйде. Их син, ахмак! Кем белән фикерләшәсең син? Кемнән ярдәм сорыйсың?! Бу бит чапанга төренгән парторг Мирхан Касыймов! Теге шомлы елларның кара шәүләсе бит бу! Бер җылы оядан икенче җылы ояга оялаган карчыга бит бу!

Ул, авылдашларын җыеп, чаң сукмакчы иде, иртәгесен аны рәислектән алып ыргытты хаким. «Карчыга» сәгате-минуты белән, барып, «дусты»на каркылдаган иде.

Баш агроном Һавис: «Азизовка рәхәт, үзе – баш, үзе – түш», – дип мыжгылдап йөри иде, хуҗалыкның барлык «рәхәт»ен аңа тапшырдылар.

Һависның каны салкын иде, ул күндәм иде: атна-ун көн үтмәгәндер, фермадагы сарыклар каядыр озатылды, алар урынына «яңа төр» хайваннар кайтарып тутырдылар.

Хәзер Чурайбатырда таң бүтәнрәк рәвештә ата: әтәчләрнең «кикрикүк» дигән авазларына чинашкан-мыркылдашкан тавышлар кушыла да гайрәтне чигерерлек «симфоник әсәр» яңгырый.

Нурулла игезәк сыңары белән чуваш якларына шабашкага юл сапты. Озакка дип. Онытылырга дип. Аңа, өч көн күрми торса, тилерткән Туйбикәсе дә киртә кора алмады хәтта.

Өч елдан соң район башлыгы аны үзе эзләп тапты.

– Тиздән мине Чистайга завод директоры урынбасары итеп күчерәләр, Азизов. Төгәлрәге, урынымнан аткаралар. Бер хатамны төзәтер идем, Азизов. Әйдә, эшеңә кайт, туган. Авылыгыз таркалмагае. Ун гаилә башка районга тайган. Яңа рәистән уңмадык без. Артта сөйрәлә колхозыгыз. Дуңгызларга эчең поша иде синең, анысын үзең хәл ит, Азизов. Бу юлысы мин тыкшынмыйм. Ат асрыйсыңмы, сарык үрчетәсеңме – үз иркеңдә, – диде гаепле башын кашыган түрә.

«Уйларбыз әле, карарбыз әле» дип сырланмады Нурулла. Егерме елда шушы хуҗалыкка җаны белән береккән иде ул. Басу-кырларның кара туфрагына аның күпме сәламәтлеге чәчелде, тик кире шытмады… Йөрәге чәнчегәндә, күкрәген уып, буразна кырыйларында әзме утырды рәис. Җәйләүләрдә, терлек тоягы астында никадәр исәнлек тапталды. Урманнан өере белән бүреләр ташланганда, коймадан жирда суырып алып, ерткычларга каршы атлаганда, тез буыннары ничек хәлсезләнгән иде. Ә барыбер җиңде. Күзләре күмерләнеп янган өер башлыгының маңгаена күсәк белән тондыргач, ач иярченнәре, койрыкларын бот арасына кыстырып, куак ешлыгына шылган иде…

Бар ачуы, бар ярсуы күсәккә күчте, ахрысы. Куе зәңгәрсу күк йөзендә ярым ай калыккан иде, гүя дулкыны бәрелеп, аның бер чите нарат өстенә кителде. Урман калтыранып куйды.

Төнге каравылда торган Хәмәтдин абзый күз яшьләре белән елады шунда:

– Син ничек төнлә киләсе иттең икән, олан? Нәсел таналарын ботарлап кына чыга иде, иблисләр. Бәла буласын сизенгәнсеңдер син, олан. Нишләрбез алга табан, олан?

– Мин сиңа мылтык бирермен, Хәмәтдин абзый, – диде Нурулла, каравылчыны тынычландырып. – Гаеп миндә, яланкул чыгардым мин сине төнгелеккә.

Әйе, хуҗалыкны яңадан сыртына салды Нурулла. Халык та аны сагынган иде. «Патша» кайтты дигән хәбәр Чурайбатырны бик тиз урап үтте. Инде хәзер авылдашлар аның янына агылачак, һәм һәркем бер генә үтенеч белгертәчәк: «Зинһар, болардан котылыйк, Нурулла. Коткар, авыл нәҗескә батты, Нурулла!»

Әмма, ни гаҗәп, ни яше, ни карты рәискә мондый гозер белән килмәде. Бер көн көтте Нурулла, ике көн көтте, өч көн көтте… Аннары үзе дә икеләнә башлады. Буяласы буялган инде… Әллә тимәскә микән? Хуҗалык өшәнгән, җирләр сөрелмәгән, сыерлар, картаеп, сөтен киметкән иде. Бердәнбер карап торган нәрсә – шушы тукмак борыннар. Җитмәсә, ярты авыл халкы фермада ябырылып дуңгыз карый, аның да бердәнбер эше-ашы шул мыркылдыклар иде.

Тик, нинди генә акланулар тапса да, Нурулланың җаны тынычланмады. Авыл өстендә ят ис бар һәм ни җилле көннәрдә дә ул таралмый, сулыш юлларын әрнетеп, тынны кыса иде.

Өч айда тәмам ябыкты Нурулла. Ә беркөнне… Хәер, таң сызылган иде инде. Ул уяу иде, күзләрен түшәмгә төбәп, чәбәләнгән уйларын бер җепкә тезмәкче иде, гәүдәсе кинәт кенә авырлыгын югалтып, караваттан күтәрелгән сыман тоелды. Ир хатынына эндәшергә теләде, әмма теле көрмәкләнде. Төртеп уятмакчы иде, кулы селкенмәде… Кинәт аны, торгызып, аягына бастырдылар. Ир, күзләрен уып, алдына карады. Ямь-яшел уҗым кырында, озын өстәл янында ап-ак киемле, ап-ак чәчле бабайлар тезелешеп утырган иде. Түрдәгесе Нуруллага эндәште:

– Йа, углан, син иманыңны каралттың, вәләкин без сине хөкем итмибез, без сине мотлак кисәтәбез: хәрәмне себереп түкмәсәң, авылың бетә, углан!

Ул:

– Бәй, син ерак Киләхмәт бабай түгелме соң? – димәкче иде, гәүдәсе, төртеп еккан төсле, ятагына ишелде.

– Нурла, нишлисең син?! Ник ыңгырашасың?! – диде хатыны.

– Төшемдә… төшемдә… кисәтәләр…

– Нурла! – Сәҗидәнең чәрелдек тавышы колак пәрдәсен зеңгелдәтте. – Аяклары бозланга-ан! Үлде, и Ходаем, үлде-е-е!!!

…Ул караңгы тыкрыктан каядыр очты. Алда гаҗәеп матур нур балкышы иде, ир, шуңа орынам дигәндә генә, катгый боерык ишетте:

– Борыл, кире борыл, Нурулла! Дөньялыкта бер бурычың үтәлмәгән, Нурулла-а-а!

Керфекләрен күтәргәч, ул ярым караңгылыкта күрде: ак киемле берәү аның өстенә иелгән иде. Өлгергән карабодай төсендәге ике күз – Туйбикә күзләре иде… Нигә дәшми ул? Нигә аның иреннәре дерелди?

– Төш, төш кенә… – диде ир, сөйләшергә мәшәләнеп. Янәсе, үлмәгән Нурулла, янәсе, төш кенә күргән.

– Тс-с, авызыңны яп! Хәл җый, син әле генә теге дөньядан кайттың. – Туйбикә бармаклары белән аның чәчләрен «тарады». – Ярый шофёрың җәһәт китерде. Хәзер син үзәк хастаханәдә – реанимациядә, Азизов.

– Үлмәкче идем, димәк. Кара син, ә! Син коткардыңмыни?

– Кизү идем. Үлсәң, белмим, нишләр идем…

– Сиңа ни… Яшәдем ни, яшәмәдем ни…

– Ни шул, ни!

– Кайчан аякка бастырасың, Туйбикә?

– Ай ярымнан, Азизов. Йә, йокла!

Йодрык хәтле генә йөрәк әвен кебек ирне үз кубызына шактый гына биетте: Нуруллага өч ай буе дәваланырга туры килде.

…Төш бүтән кабатланмады.

…Ябык гәүдәсендә таякка элгән сыман җилфердәгән кәчтүменең соңгы төймәсен каптыргач, Нурулла:

– Хуш, мин әзер, – диде. – Безнең бүген җыелыш, бичәсе.

– Савыгыр иең әүвәле, Нурла.

– Мин тере, мин исән, бичәсе!

– Йөрәгең зәгыйфь әле…

– Шым бул, бичәсе! Адым саен чир белән авыз чайкама! Минем чурайбатырлыларга тәҗел сүзем бар!

Клуб, кәбестә басуы кебек, яулыклы, бүрекле «башлар» белән чуарланган иде. Әһә, һәркем могҗиза белән күрешмәкче! «Нуруллага тегеннән бик күп нәрсәләр әйтеп җибәргәннәр, ди. Үлеп терелгәч, әүлия өммәтеннән икән Нурулла… Баш түбәсендә нур балкый икән…» – Бу чыш-пышлар көлке иде, билләһи. Җилдән яралган әлеге матур гайбәт өчен кайсысын тотып ярасың ди, йә?

Урман сыман шаулаган халык ул сәхнәгә менгәч басылды.

– Нишләп кул чапмыйсыз? – диде Нурулла, авылдашларының энә күк чәнчегән карашларыннан өшеп. Аңлашулары җиңел булмас, ахрысы. Авыл өстендәге сасы ис клубка да тулган иде. Кешеләрнең өс-башларына ук сеңгән бугай. Менә хәзер һәркайсының киемен салдыр да утка як, чөнки ят ис юып кына бетмәячәк. Ә нәҗес агызып көйдергән-яндырган үле туфракта илле ел бөртек чәчмә!

Арткы рәтләрдән берничә ир, күңел өчен генә дигәндәй, учын учка шапылдатты.

– Ярый, алкышламагыз, мин артист түгел бит… – Нурулла терсәге белән трибунага таянды. Ышан бу хыянәтче йөрәккә! – Җәмәгать, фәрман нигезендә өч көннән дуңгыз фермаларын ябабыз!

Берәү таягы белән шак-шок идәнне кыйнады. Мирхан мулла!

– Кем фәрманы ул, кем, Сафиулла углы? Шәрехлә! Безне томана сарыкка санама, теге, кем, иптәш персидәтел!

– Күкләрнеке! – Нурулла бармагын түшәмгә кадады һәм соңгы арада булып узган хәлләрдән соң суынып, тыныч кына тамырларында агарга тиешле кан, кисәк кайнарланып, аның башына йөгерде. – Син, Мирхан абзый, халыкка хәрәм белән хәләлне аерып күрсәтәсе дин әһеле, ни оятың белән шундый сорау бирәсең монда?!

– Тукта, энем, тукта! – Карт урындыгыннан күтәрелде. – Бүгеннән мин муллалыкны ташладым. Ничу ягылмаган салкын мәчеттә аяк туңдырып, өч тиен сәдака көтеп утырырга! Сорау да бирәм, авызымны ябалмассың, нибуч! Фермаларны тузгытып, син халыкны ризыктан өзәсең түлке, Сафиулла углы. Ысталин заманында сине баганага терәп атарлар иде, син – халык дошманы!

Зал, төркемнәргә бүленеп, бер-берсе белән ызгышырга тотынды. Ук төсле, һавада сүзләр «сызгырышты». Әйтерсең клубта мәхшәр купты. Йа, болар аның белән гомер юлыннан атлаган агай-энеләр, апа-абыйлармы соң? Ниһаять, бу Чурайбатыр авылымы? Моннан өч ел элек урамда койрык болгаган һәр эт Нуруллага таныш иде. Якын таныш иде! Ул аларның өрүеннән үк аера иде. Авылдашларының олысы-кечесе аның җандашы кебек иде. Ә бүген ир бөтенләй башка мәмләкәткә эләкте шикелле. Егерме ел дәверендә ул аларны беләм дип йөрде, хәтта ки масаеп әйтте: «Сезне мин үтәли күрәм», – диде. Белми. Һәм үтәли дә күрми. Җитмеш җиде кабык белән чорналган болар… Белми… Ни кызганыч! Ә менә аны белергә тиеш авыл! Рәисләре мескен, көчсез, йомшак Нурулла түгел икәнлеген танырга тиеш ахыр чиктә! «Сиңа кычкырырга ярамый, хәзер син – Әүлия», – дип, хатыны күзгә төтен өрә. Юк, ул әүвәлгечә Патша. Каты куллы, кырыс, усал һәм берникадәр микъдарда явыз Патша! Шулай булмаса, авыл бәйдән ычкына.

Залда болытларны бер-берсе белән чәкәштереп, яшен чаткылары уйнатып, күк күкрәде. Нурулла үзе дә шаккатты. Элек аның тавышы болай ук зәһәр түгел иде.

Колаклары ярылдымыни, бер мәлгә халык миңкегән төсле, авызын ачып тынып калды. Үзалдында мыгырданган Мирхан карт кына, таягын идәнгә кадый-кадый, ишеккә табан юнәлде.

– Җәмәгать! – Инде хәзер тавышны әз генә йомшартырга кирәк иде. – Сез акырышканда, сүзләрегезне иләктән сөзеп тыңлап утырдым. Кемдер бала укытам ди, кемдер йорт төзим ди. Кайсыгыздыр машинага акча җыя. Операция ясатам диючеләр дә бар. Һәрберегез дә «акча» ди. Мин ике сөйләшмим, әйттем икән, тимернең калын башыннан бөгәм! Элек яшәдек бит, хәрәмгә кул тыкмыйча да мал таптык. Киләчәктә дә яшәрбез! Миңа вакыт бирегез: ярты елда хуҗалыкны тергезәм мин, Алла кушса! Вәгъдә – иман!

Шунда иләс-миләсрәк Фатыйма карчык:

– Ышаныйк без рәискә, җаныйлар. Әүлия кеше алдашмас, бәлдыгый, – диде.

2

Белми, хак. Алар аның өчен авыл кешесе. Эш кешесе. Рәис аларның чиләк, сәнәк, көрәк күтәргән кулларын, елмайган яки хәсрәтләнгән күзләрен генә күрә, ә эчләрендә ни-нәрсә кайный – анысы аңа караңгы. Анысын ул тоймый-сизми. Әгәренки Аллаһы Тәгалә бер кодрәт белән XVII гасырга кайтарса, һәм авылга тәреләр белән бәреп керсәләр, арада дошман белән якалашырлык гаярь Киләхмәт бар микән? Кем ул? Кайсы урамда, кайсы йортта яши? Белми Нурулла. Батыр янында куркак та йөри. Анысы кем тагы? Киләхмәтне Себергә озаттырган ялагай адәм кайсысы? Кичер, Ходай, ул авылдашларына бинахакка гаеп ташламый, ул бары тик шахмат тактасындагы кебек «ак» һәм «каралар»ны тормыш тактасына күчереп урнаштырып кына карый. Бәлки, иң зур гаеп Нурулланың үзендәдер? Халыкның тамагы тук булсын, диде ул, икмәген, печәнен җәлләмәде, капка төпләренә китереп аудартты. Кесәсендә акчасы булсын, диде, хезмәт хакын айныкын айга тиененә кадәр түләттерде. Йорт тергезсен, авылда төпләнсен дип, транспортын кызганмады. Автобусларга төяп (сирәк кенә, билгеле) театрларга да йөртте. Баксаң, тамагы тук, өсте бөтен авылның иман баганасы бармак белән төртсәң ава икән.

Хастаханәдә телефоннан шылтыратып хәлен сорашканда, район башлыгы (инде элеккеге башлык дияргәдер), атна ахырында Чистайга күчәм, дигән иде. Соңгы тапкыр күрешәбездер, бәлки, хуҗалык рәисләре дә киләдер, мин дә озатырга барыйм дип, Нурулла үзәккә китте. Ләкин бердәнбер озатучы кеше ул гына иде.

– Так-то, брат, – диде кичәге башлык, – тәхетеңнән куып төшерсәләр, яныңдагы тугры вәзирләрең тараканнар кебек ярыкка шыла. Сиңа рәхмәт, Азизов. Мине сүкмә, мин начарлык эшлим дип эшләмәдем, хуҗалыгың баер дип, ялгыштым. Ярдәм итә алмыйм, кулымда власть юк бүген. Бу ситуациядән ничек чыгарга уйлыйсың? Всё-таки син башлы җегет.

– Яңа ферма төзеп, терлек белән тутырыр өчен биш миллион тирәсе акча юнәтәсе иде.

– Слушай, Азизов, выход бер генә: Минһаҗевтән сорап кара. Бүген Татарстанда иң бай кешеләрнең берсе ул. Саран мужик түгел.

Минһаҗев, Минһаҗев… Әзрәк якташ та бит әле ул. Мәктәптә, туган як тарихын өйрәнгәндә, шунысы ачыкланган иде: Минһаҗевләр нәселенең тамыры Чурайбатырда. Аларның борынгы бабасы Нуретдин хәзрәт авыл зиратының иске өлешендә җирләнгән, диләр. Ә хәзрәтнең балалары яшьли үк төрлесе төрле якка сибелгән, имеш.

«И Аллаһым, шушы бәндәң белән очраштырсаң иде», – дип, теләк теләргә генә кала иде. Беркөнне сәркатип кыз, сулышына кабып, аның бүлмәсенә керде.

– Нур… Нурул… Нурулла абый, кәнсәләр кырыендагы солдат сыны каршында теге дәү абзый… соң, теге телевизорда күрсәтәләр бит инде гел-гел Президент янында чуалган дәрәҗәле абзыйны, шул тактадан фамилияләрне укып тора.

– Кем, кем? – диде Нурулла.

– Соң, табак битле, киң җилкәле теге абзый инде, Минһаҗев инде!

– Чакыр! Әй, тукта, хәзер үзем! Чакырып кертергә малай-шалай мәллә ул сиңа? – дип, иңенә кәчтүмен элеп, Нурулла тышка ашыкты. Ахырзаман могҗизасы, валлаһи. Кемне күрәсең килсә, шуны каршыңа китереп бастыра Ходай.

Ак күлмәгенең җиңен терсәгенә кадәр сызганган кунак, Нурулланы сырты белән тойгандай:

– Нихәл, энекәш? – диде. – Күп кеше үлгән икән авылыгыздан. Яшь-яшьләр һәммәсе. Ай-яй, сугыш кырган ирләрне.

– Исәнмесез, Вәкил Минәхмәтович! – Нурулла аңа кулын сузды. – Мин колхоз рәисе Азизов идем.

– Кем атлы?

– Нурулла.

– Тумышың белән Чурайбатырныкымы?

– Үзенеке, әйе.

– Рас син шушы авыл егете икән, үзең хуҗасы да икән, минем сиңа зур үтенечем бар, энем Нурулла.

Үтенеч?! Мондый кодрәтле затның җан тәслим кылып яткан хуҗалык җитәкчесенә нинди йомышы төшәр икән, ә? Аның кулында тылсымлы таяк: бер селкесә – йөз үтенечен үтәргә әзер йөз гыйфрит (тән һәм җан сакчылары), бәбәкләрен тәгәрәтеп: «Баш өсте, боер, хуҗам!» – диячәк.

– Олыгаябыз, энем Нурулла. Күңелләр нечкәрә. Нәсел-нәсәп турында уйланабыз. Кем без? Кайдан без? Бер галим: «Әйдәгез, шәҗәрәгезне төзим!» – ди. Без ваемсыз идек, ата-бабаларыбызны барламадык. Әткәй утыз биш яшендә үлде. Хәтерлим, без чыгышыбыз белән Чурайбатырдан, без Минһаҗ нәселенең бер тармагы, дия иде. Менә шул, энем Нурулла. Сәлимгәрәй бабай мин туганда ук вафат иде инде. Мәйтәм, Чурайбатырны урыйм, булмаса. Бәлки, авылыгыз картлары Минһаҗ бабайдан хәбәрдардыр, мәйтәм. Балачакта әби-бабайларыннан нидер ишеткәннәрдер, мәйтәм. Кайбер нәселләр, халык хәтерендә сакланып, буыннан-буынга күчә.

– Вәкил абый, ә нишләп сез Нуретдин хәзрәт турында сорашмыйсыз?

– Нинди Нуретдин хәзрәт ул?

– Берничә гасыр элек безнең Чурайбатырга Сергач якларыннан яшь кенә тол мулла, улын ияртеп, атлар сатып алырга килә. Кире китми, бер кыз белән никахланып, авылда төпләнә. Ул – сезнең бабагызның атасы Нуретдин хәзрәт. Нәселегез очы аңардан башлана.

– Чынлапмы? – диде кунак, әсәренеп. – Менә сиңа иске яңалык! – Минһаҗев түш кесәсеннән куен дәфтәрен чыгарды. – Нуретдин дисеңме, энем? Вәт рәхмәт яугыры!

Күр, балалар кебек сөенә! Югалткан уенчыгын таптымыни! Кемгә нәстә – кәҗәгә кәбестә дигәндәй, Минһаҗевтә – нәсел шәҗәрәсе, ә Нуруллада акча хәсрәте. Сора, хәзер үк сора, җебегән! Кыюлыгың җитмиме, Азизов? Уңайсыз, әйеме? Әрсезлек – ярты бәхет, диләр, ә сиңа ул тулысы белән кирәк. Чурайбатырны яшәтер өчен!

– Вәкил абый, Хәтимә әбигә барып карыйк без. Авылда иң олысы ул, аңа йөз яшь. Хәтере яхшы. Революция еллары турында әле дә сөйли, ди, оныкчаларына. Башта Чурайбатыр белән таныштырам үзегезне.

Нурулланың исәбе – Минһаҗевне ничек тә озаграк тоткарлау иде. Дәфтәргә исем теркәп кенә шәҗәрә ботакларында яфрак бөреләнми ул. Башта син бабаңнар салган сукмаклардан атлап йөр, алар сулаган һаваны сула, алар чәчкән-урган кыр-басуларны әйләнеп, кайчандыр шул туфракта үскән бодайның тегермәндә тарттырылган онынннан пешерелгән ипекәйнең исен иснәп кара. Еллар агышы белән бергә гасыр җилләре китерер бу татлы исне! Шуннан соң шәҗәрәңә дә җан өретелер, түрә абзый!

– Мин ашыкмыйм, – диде кунак.

Авыл тарихын сөйли-сөйли, Нурулла аны кан кардәшләр иманын яклап көрәшкән тау сыртыннан уратты, салкын чишмәдән су эчерде, иске зиратны күрсәтте, һәм, Минһаҗев, ни гаҗәп, түрә гадәте белән әледән-әле беләгендәге алтын сәгатен капшамады. Ул, чынлап та, вакыт белән исәпләшми иде. Төшке ашка Нуруллаларга керделәр. Чәйләп алгач, кунак:

– Энем, мин сезнең авылга шәҗәрә өчен генә тукталмадым, – диде. – Анысы да кирәк, оныклар әнә, дәү әти, мәктәптә инша язабыз, җиде буын нәселеңне ачыкларга, диләр. Син бабайларның исемнәрен сана әле, дип аптыраталар. Оят, валлаһи, Сәлимгәрәй бабай, аның әтисе Минһаҗдан гайре миндә мәгълүмат юк. Инде менә «Нуретдин хәзрәт» дидең син.

Нурулла җайсыз гына сүз кыстырды:

– Нуретдиннең ике угланы була. Ата – бер, ана икенче. Беренчесе – үзе белән Сергачтан иярткәне, икенчесе – Чурайбатырдагы яшь бикәдән. Мин мәктәптә укытканда, Хәтимә карчыктан балалар сөйләтеп яздырган иде. Ул угланнарның олысы сезнең бабагыздыр, Вәкил абый. Кечесе – Гыйләҗетдин атлысы – соңгы никахыннан.

– Шушы Гыйләҗетдин сызыгы табышмак та инде миңа, энем. Төп бер, тамыр бер, агач бер, ә яфраклары төрле-төрле, шайтан алгыры! Сүгенсәм, гафу ит. – Вәкил, йодрыгын маңгаена терәп, озак кына уйланып утыргач: – Да-а, энем, – дип куйды. – Минһаҗныкылар барыбыз да, җигелеп, тормыш арбасы тартабыз. Кыскасы, тырыш без. Ерак бабай мәдрәсәдә укыган, Бохарада дин гыйлеме эстәгән, мәчетләр тергезешкән, шәкертләр укыткан, кызыл мал белән сәүдә иткән, диләр. Әткәй мәрхүм ябь-яшь килеш завод директоры иде, ә аның атасының, ягъни минем бабайның Казанда өч кибете булган. Минем, шөкер, кесәмдә ике диплом. Мәскәүләр белән ярышырлык бизнес хуҗасы. Абзаң мактана димә, энем. Хәзер ни өчен уфырганнарымны аңларсың… Менә сиңа ачыласы килә минем, энем Нурулла. Гыйләҗетдин баба сызыгына карасаң – адәм хуры.

Минһаҗетдин бабайның энесе Гыйләҗетдин ни белән шөгыльләнде икән – анысын теге галим архивта казынып чыгарса гына. Шәт, тапмас та. Рәтле шөгыле булды микән аның? Ник дигәндә, энем Нурулла, ул карт бурлыкта йөрмәде микән дип, үземчә гөманлыйм. Чөнки аның улы мәчеттәге сәдакаларны урлаган, имеш. Туганнан туганым Фәритнең атасы Галинур базарда теләнгән. Ә Фәрит… Мин аңа ничек кенә булышмадым, энем Нурулла! Туган дидем, хур итмим дидем. Үзенә аерым эш ачтым – эчәгесе-ние белән сатып эчте. Машина бирдем – исереп бәрдертте. Бүген урамдагы сукбай сәрхушләр белән дуслашкан, фатирында эт оясы. Ник алай ул, ә? Бер кан юкса! Аптыраш! Мине газаплаган сорау шушы иде, энем Нурулла. Чурайбатырда моңа җавап табылмас микән дигән идем. Ничек табылсын, каян табылсын ди ул? Әткәйнең әллә шулардан җаны кыйналмаган дисеңме!

– Ала биядән ак та туа, кара да туа, Вәкил абый.

– Шулай дип юат инде, энем Нурулла. Әйдә, ниндидер әби бар, дигән идең.

Хәтимә карчык төштән соң йоклый икән, ишегалдында бераз уянганын көттеләр. «Кычкырып әйтегез, әбиебез колакка катырак», – диде киленнәре.

– Хәтиміттәй, син Чурайбатырның иң борынгы кешесе бит, – диде Нурулла, сандык өстендә тере курчак кебек утырган карчыкның иңнәренә кагылып. – Хәтерең тутыкмадымы әле?

– Җук, олан, аяк кына сәләмә, баш әйбәт эшли минем. Син Сафиулланың игезәк сыңары, төп колхоз хуҗасы да үзең. Ә бу кешене танымыйм, олан.

– Казаннан ул, Хәтиміттәй.

– Рибалүтсия турында сүләргә диме? Аттылар, олан, аклар тау башыннан, кызыллар елга ярыннан. Безне әбекәй базга яшерде, олан.

Нурулла карчыкка җәелергә ирек бирмәде:

– Син, Хәтиміттәй, шуны әйт безгә: балачагыңда олылар ни сөйли иде?

– Ир-атның телендә сугыш ие, кыз-катынның гайбәт ие инде.

– Нуретдин хәзрәтне телгә алалар идеме соң, Хәтиміттәй?

– Алалар ие, олан. Борынгы мулла ул Нуретдин атлы кеше. Без сабый чакта аның хакында риваять бар ие.

– Нинди риваять, Хәтиміттәй?

– Жандарлардан җик күргән хәзрәтемез, имештер, дия ие әбекәй. Мәсҗеден яндырганнар мескенемнең. Үрәтмә дин сабагы диептер.

– Жандармнар эзәрлекләде микәнни? – дип сорап куйды Минһаҗев.

– Шуның белән тәмаммы риваятең, Хәтиміттәй? Азагы юкмы? – дип, җеп очын тарта торгач, әбиең әйтеп куйды:

– Анысы гайбәт, олан. Сүләтмәгез, җаны бимазаланыр. Әрвахларга фанилыктагы һәрни мәгълүм, фирештәләр начар язар Хәтиміттәгезнең ләүхелмәхфуз тактасына.

– Әбекәй, менә бу зур кунак – Нуретдин хәзрәтнең оныкчаларының оныкчасы.

– Җә, әлсә, гөнаһысы сезләргә – сорашкан бәндәгә. Әбекәй әйтер ие: хәзрәт ат яраткандыр, җәйләүләр аның бия-колыннары берлә тулгандыр, дияр ие. Гыйлеме диңгез күк тирәндер, дияр ие. Халыкның сөйкемле сөяге, дияр ие. Беттән – бет, эттән эт туа, оланнар. Әбекәй әйтер ие: хәзрәт яшь нәмәстәдән уңмаган, дияр ие. Гыйшык ни зиһенлене дә саташтыра, Нуретдин бабакаемыз, бичарамыз, үзенә тиңне ярәшмәгән икән лә шу-ул, гүзәл сыннарыннан биһуш булып, алак-шалакны куенына сыендырган икән лә. Нәсел-нәсәбен үрәнмәгән, чит-ят җир баласы шу-ул. Яшь катыны, батрак җегет белән шаярып, каратутлы малай оланы бәбили. Хәзрәтемез сабыр, изге, «талак» кычкырмаган катынына, дияр ие әбекәй. Авылга истын чыгармаган, имештер, төпчекне үз угланы итеп мәсҗед кыйтабына теркәгән, имеш. Гайбәт, олан, хәшәрәт чебеннән яман, кай ярыктан да очып чыга. Төпчек ир углан исәйгәч, малайларны ияртеп, авылдан чыгып киткән, ди, Нуретдин. Хурлыгыннандыр, олан. Катыны белән батрак җегет, ике ялкау, хөрәсән, аның мал-мөлкәтен туздыргач, койма-капкаларына тиклем сүтеп яккан, дияр иде әбекәй. Янып үлгән алар соңра. Алла тоткан үзләрен.

Минһаҗев ухылдап куйды. Аның дулкынланудан йөзе кызарган, маңгаенда тир тамчылары җемелди иде. Ул җилкәсен рәтләгәндәй хәрәкәт ясады. Күкрәге кыса бугай – матур хәбәр түгел.

– Менә кайда икән хикмә-әт!

Нурулла яңадан карчыкның колагына иелде:

– Хәтиміттәй, хәзрәт шуннан соң Чурайбатырда бер дә күренмәде микәнни?

Карчык, чепи күзләрен челт-мелт йомып:

– Тавыкларның җиме бетте, олан, – диде. – Киленем әпәй турап сибә. Расхутланабыз зерә дә, олан.

– Миннән ике капчык бодай бүләк сиңа, Хәтиміттәй. Соравымны яңадан кабатлыйммы?

– Күренмәгән кая ди хәзрәтемез. Аның, олан, гыйлем китаплары тау-тау, дияр ие әбекәй. Ул аларны, тимер сандыкка бикләп, янган мәсҗед нигезенә күмгән, дияр ие.

– Шуннан ни, Хәтимәттәй?

– Әбекәй тагы да әйтер ие, хәзрәтемез, изге китапларын юллап, Чурайбатырга кайтыр да урамда вафат булмыш, дияр ие.

– Эһе, кабере иске зиратта, димәк, – диде Нурулла. Ул инде хуҗалар белән саубуллашмакчы иде, карчык, сискәндереп:

– Җук, кабере анда тегел, – диде. – Авыл халкы аның җәсәден, жандармнардан качырып, имән төбенә җирләгән, дияр ие әбекәй. Без бала вакытта шуның янында чуерташ чөеп уйныйдыр иек, олан. Имәнен яшен ташы атып чәрдәкләгән ие. Мин әйтмәдем, олан, минем авыз сүзе тегел, олан. Блачлар белсә, мине өтермәндә черетер, хәзрәтемезнең каберен пыран-заран итәр. Аллам сакласын, олан!

– Каберләр туздырырлык власть юк инде бүген, Хәтимәттәй. – Нурулла беркатлы кортканың кулыннан сыйпады. – Борчылма, яме? Безнең әткәй курыкмаган әнә, иң кара елларда да аның черегән чардуганын яңарткан. Картлар, әүлия җирләнгән, дияр иде, ә безгә ни, бер кабер шунда. Безне бит мәктәптә «үткәндәгеләр – искелек калдыгы» дип өйрәттеләр.

Ике ир беркавым урам уртасында таптанып торды.

– Син миннән көләсеңдер, энем Нурулла. Казан бае, вакланып, нәселен тикшерә дисеңдер. – Минһаҗевнең йөзе комач кызыл иде. – Нуретдин бабайның рухы рәнҗемәс микән минем бу кыбырсуларыма?

– Вәкил абый, әнә теге таулы урам ягына карагыз әле. Анда иске генә таш бина күрәсезме?

– Күрәм, энем.

– Чистай сәүдәгәре Фәтхулла абзыйның кибете була ул. Революциягә кадәр. Стенасы калын, кирпечен йомырка сарысы кушып сукканнар, ахры, каты, кувалда белән бәр – уалмый. Бер елны Фәтхулла абзыйның варислары җыйнаулашып кайтты. Кибет безнеке, диләр. Сәүдә оештырабыз, диләр. Оештырыгыз, дибез җирле үзидарә рәисе белән. Карый болар, бина ташландык, түшәме мүкләнгән, идәннәре җир белән тигезләнгән. Тимер ишек кәкрәеп янтайган. Әгәр дә төзекләндерсәң, тагын өч йөз ел җимерелми. «Әй, бу чыгымлы икән, без аңардан ваз кичәбез, безгә компенсация генә түләгез», – диләр. Уйнап кына:

«Аның нигезендә алтын-көмеш тулы чүлмәк бар, табып алсагыз, яртысы сезгә» – дигән идем, күселәр төсле, кибетнең нигезен актарып салганнар, мин сиңа әйтим! Менә ваклык кайда ул, Вәкил абый. Ә сезнең очракта, нишләтәсең, дөреслек төтен белән бер, күзне әчеттерә!

– Шикләнгән идем аны, энем Нурулла. Сизенү көчле икән миндә, их, тот якасын! Сүгендермә, язмыш! Гыйләҗетдин бабай нәселе үзгә тармак икән. Атасы да, Фәрит тә төс-кыяфәте белән безнең якка охшамаган: алар кыска буйлы, кысык күзле, ә без табак битле, киң җилкәле. Фәритне «туганым» дисәм, беркем дә ышанмый.

– Үги туганыгыз инде ул, Вәкил абый.

– Шулай, хакыйкатьнең төбенә төштем дип, аны туганнар исемлегеннән сызып ыргытып булмас. Нуретдин хәзрәтнең рухы рәнҗер. Чит ояныкы димәгән, батрак малаен үзе белән алып киткән бабай. Йа, энем Нурулла, безнең сәяхәт тәмам. Синең хәлләрең ничек? Авылыгыз төзек, клуб, мәктәбең таштан, юлларың асфальт.

Аһ-зарларыңны түгәрлек бик җайлы вакыт иде бу. Бай түрә алдында гозереңне ярып сал!

– Хәлләр чыдарлык, – диде Нурулла. – Сезнең белән Казанда очрашырга мөмкин булмасмы, Вәкил абый?

– Ә син шушы моменттан файдалан, энем. Бәлки, иртәгә минем вертолётым шартлар. Сора!

– Сора дип… Уңайсыз да инде. Аръякта яңа фермалар төзеп, сыер-тана кайтартмакчы идем, эш акчага терәлә…

– Күпме?

– Биш. Биш миллион кирәк. Бурычка бирегез, зинһар! Алдыгызга тезләнимме, Вәкил абый?

– Тезләнмә! Мин хатын-кыз түгел. Болай итәбез: ун миллион күчерәм счётыңа: Нуретдин бабайның чардуганын тимердән эшләттер, таш куйдыр. Хәзрәт җирләнгәнен белсен халык, яшь буын белсен. Мәчет салдырып, аның исемен куш, ярдәмгә мохтаҗ карт-корыга сәдака өләш – шулар өчен биш миллион миннән бүләк, ә яртысын баегач түләрсең! Килештекме, энем Нурулла! Иске мәчет нигезен казыттырма, бабай сандыгын «берәрсе тапсын» дип яшермәгәндер.

…Атау болынынннан күтәрелгән вертолётның җиле сап-сары чәчәкләрне «аяктан екты». Нурулла тузгыган чәчләрен, бармаклары белән аралап, артка сыпырды. «Тезләнмә, мин хатын-кыз түгел…» Зур кунак очты. Хәер, кунакның зурысы яки кечесе була микән?

Кунак кунак инде ул.

3

– Авылда минем турыда ниләр сөйлиләр, бичәсе?

– Кәкре каен тузына язмаган нәрсәләр шунда.

Нурулла аш тәлинкәсен читкәрәк этәрде. Элек иртә китеп, төнлә кайтып сизелмәгән генә икән: хатынының холкы таш төсле авыр, тиз генә кузгатам димә.

– Саҗидә, нигә мондый юаш-мескен соң син, ә? Син бит колхоз рәисе хатыны, мин кем дип, күкрәк киереп йөр! Йа, нинди тузга язмаган нәрсәләр ул? Эчтәлеге нидән гыйбарәт?

– Фермаларга шаккаталар. Терлекнең күплегенә тагы. Ике айда өлгертте, диләр. Мәчете дә яңа, диләр. Ни диим аларга?

– Аңа күктән алтын тәңкәләр яудырганнар, диярсең, бичәсе.

– Һи, «тәңкә» димиләр шул! «Әүлия иреңә рухлар булышамы» диешәләр.

Нурулланың йөрәге сыкрады. Хак, ырудашларын белми ул, белми! Әллә нишләде Чурайбатыр. Хәрәм малга буялганнан соң, авыл күгендә иман нуры тоныкланды төсле. Төсле генәмени! Тоныкланды! Бүген таш мәчетнең манарасыннан азан тавышы яңгырый, ә иман, куркып, бәндәнең күңел ярыгына поскан. Их сезне, авылдашлар!

– Саҗидә, иске абзарлардан тукмакборыннарны җыештырганда, мөгаен, баш санын исәпләмәгәннәрдер. Имеш, безнекеләр чучка балаларын урлаган, ди. Кемнәр икән алар? Ишетмәдеңме?

– Ишетмәдем, Нурла. Ник соң?

– Тик… – диде ир коры гына. Кайчакта хатынының аңгыралыгы аны пычаксыз суя иде. – Әзрәк эшем көйләнде, бүгеннән үк йорт саен йөрергә тотынам. Авыл белән өр-яңадан танышам.

– Кемнән башлыйсың, Нурла?

– Синнән, Саҗидә! Егерме ел элек мин сине юлдан гына иярткән идем. Атасыз үскән кыз идең. Ник син болай мыштым, ә? Җаныңда ниләр бар, әйдә, сөйлә!

– Быел безнең сыер кысыр, Нурла, – диде табын җыештырган Саҗидә. Ул иренең төртмәле сүзләренә үртәлми иде. Боз кебек салкын һәм болытлы көн кебек төмсә хатын! Ә бит аңа алмаш бүтән иде. Туйбикә иде ул, Туйбикә… Үзенең туеннан качкан исәрбаш!

– Сөт эчәм дип, балаларыбыз еламый әле, җиде-сигез айга түзәрбез, – диде Нурулла.

Ул беренче сәфәренең сукмагын уң кул күршесе Ибраһим карт йортыннан салырга булды. Бабай, тавышын акыртып ачып куеп, радиодан яңалыклар тыңлый иде.

– Бәрәкалла, синме соң бу, улым? – диде карт, радиосын тиз генә сүндереп. – Күземне җен бумыйдыр, шай?

– Мин, бабай, мин. Күршедә генә яшәсәк тә, керергә һич вакыт табылмый. Син ачуланма инде!

– Әй, улым, кем ачуланыр икән сиңа! Иртән дә калхузда син, кич тә калхузда. Йөрәгең түзсен генә.

– Сиңа да җитмеш биш тула икән, Ибраһим бабай.

– Җегетләр яшендә әле без, улым. Моның сере ни дисеңме? Хе-хе, мин дөнҗаны чеметеп кенә күтәрдем. Әнәгенәк минем кордаш Мидхәт утыз ел элгәресе үлде. Чөнки дә дөнҗаны колачламакчы кыланды. Пәтистинни агач йортын сүтеп, ташпулат тергезде. Турына фил тиклем машина бастырды. Каенатасы вафатының җидесенә нигезен сатты, катынының апасын зар җылатып. Саймә җанвалид иде, аны психлар бүлнисенә яптырды. Кайтмаслык иттереп. Өч сарай, ике келәт, амбар тулы ашлык иде аңарда. Нәпсесенә булашып җыйды байлыкны Мидхәт. Кем өчен, улым? Бер гуҗ тамак өченме? Мидхәткә Аллаһ бала-чагасын насыйп итмәде. Без аның белән бер юлдан бардык, ул дөнҗаны күтәрә-күтәрә бөкрәйде, ә мин учтагысына шөкрана кылдым. Ризыгым әзрәк кимесә, Аллаһы Тәгалә өстәде. Ә аннан гүпчим олавы белән аударды.

– Сиңа Финляндиядән доллар күчергәннәр, ди, шул дөресме, Ибраһим бабай?

– Дөрес, улым. Әтинең энесенең малаеннан бүләк.

– Чит илдә туганнарым яши дип бер дә сөйләми идең.

– Ярамый иде, улым. Телне авызда бикләсәң дә, таман гына замана иде кана. Мирсәлим абзый плингә төшкән безнең. Илгә сукмаклар ябык дип, ул фин мәмләкәтендә кала.

– Акчаларны ятим балалар йортына илткәнсең икән. Капка-коймаларың да иске иде.

– Мин тир түгеп тапкан малмыни, улым. Мужыт, мине Аллаһ сынамак келәгәндер? Ибраһим колым мондый байлыкны күтәреп билен сындырмас микән дигәндер. Чү, улым, шайтан алдавычы акчаны куй әле син. Үзең ничек, улым? Тегеннән кайтармыйлар, диләр иде дә, кайткансың әле, шөкер.

– Әллә инде авылыгыз белән ычкынгансыз, Ибраһим бабай. Хастаханәдән гайре беркая да барганым юк минем.

– Сөйләмәскә кушсалар сөйләмә, улым, – диде карт.

– Илгизләр өйдә микән? – Нурулла кырык ел тәрәзә белән тәрәзә күз кысышып яшәгән йортның капкасына байтактан бирле орынмаган иде.

– Илгизләр печәндә, улым. Зариф кордаш бакчасында бал суырта. Авыз иттерәм, дигәние, Алла боерса.

Зариф карт кордашы белән чагыштырганда үтә күренмәле пыяла: эче-тышы бер чама иде. Алай да хәлләрен белешергә кирәк.

Ир, койма буена килеп, картка сәлам бирде.

– Исәнме, Зариф бабай! Кортларың усал, ике тапкыр Сажидәне чаккан.

– Бал кортының угы файдалы, Нурулла. Сине үзем дә күрмәкче идем, ну койрыгың кыска, чаптың да чаптың, малай гынам. Атаң уңган иде синең, син – аның дәвамы. Теге игезәк сыңарың үшән берчәк. И-и, минем Мингалием белән яшьтәш идең син, Нурулла. Иртә хушлашты безнеке, и-и. – Зариф карт, битлеген салып, коймага сөялде. – Сорыймчы синнән, тегендә мәрхүм улымны күрмәдеңме?

– Кайда, Зариф бабай?

– Һи, тегендә, дим, әрвахлар илендә.

Нурулла кашын җыерды.

– Саташма инде, Зариф бабай.

– Туры бәреп соравым күңеленә ярамады, ахры, Нурулла.

– Шулай туры бәреп, күп тапкыр маңгайны тиштең син, Зариф бабай! Хәтереңдәме, мине рәис итеп сайлаганда, кәнсәләр бинасы тузган иде. Колхоз акчасын әрәм итмим дип, мин аны рәтләмәдем. Түзик, дидем. Ә син кердең дә, сәләмә бүлмәдә утырган персидәтел үзе дә сәләмә

күренә, дидең. Хуш, гарьләндем дә, үз хисабымнан ясаттым кабинетны. Яңа җиһаз куйдырттым. Син тагын турыдан бәрдең. «Аһ сине, оятсыз, колхоз акчасына бүлмәңне бизәндергәнсең-ясандыргансың» дидең. Әйеме, Зариф бабай? Сиңа ничек тә ярап булмады.

– Кызма, Нурулла. Мин синнән ни печән, ни бодай сорамадым, Мингалине күрмәдеңме тегендә генә дидем. Начар кеше син, күрше малае. Әүлия исеме әрәм сиңа! Кызма, Нурулла, сабыр бул. «Күрше хакы – Тәңре хакы» диләр.

Умарта оялары тирәсендә пыр-пыр әйләнгәч, карт кире коймага төртелде:

– Балым быел тәмле, син дә тәмләп карарсың әле, Нурулла. Мингалиемне күрмәскә дә мөмкин шул син. Кайсысына эләкте икән улым? Гөнаһлы да, гөнаһсыз да төсле иде Мингали, эһе. Үзеңне соң, Нурулла, әүвәл тәмугка яптылармы чистартырга? Туры җәннәткә озаттылармы?

– Тәмугка.

– Озак яндырдылармы?

– Юк, утыннары чи иде, – диде ир һәм җитди генә өстәп куйды: – Мәчетебез яңа, идәннәренә йомшак паласлар җәелгән, син Аллаһ йортына якынай, бабай. Шәт, мондый җүләр сораулардан телең тыелыр.

Өч йорт аша Фәнисләр тора иде. Яшерми Нурулла, колхоз рәисе булып эшли башлаганнан бирле бу гаилә белән аралашмады. Туйларында бәйрәм иткән иде, нибарысы шул. Тормышларын белә кебек. Хәзер кереп, хәл-әхвәлләрен сорашып кына бернинди ачыш та ясамастыр, мөгаен.

Ир белән хатын печән өя иде. Юл кырыендагы клеверны чапканнар, ахрысы, икесенең дә өс-башы тузанлы иде. Быел хуҗалык өләшкән печәннәре әз дисәң, колхозныкыннан һич ким түгел, вулкан тавы кебек олы гына кибән калыккан.

– Алла ярдәм бирсен, туганнар! Ни хәлләрдә сез?

Хуҗа кибән башында иде, аның сәламен алган ишарә ясап, кул гына болгады. Илсөяр сәнәгенә эләктергән печәнне иренә табан томырды да:

– Безнең хәлләр шундый, рәис иптәш, көн-төн нужа куабыз, – диде.

– Һаман җитмимени?

– Олы улыбыз ипотекага чиратка басты. Ай саен егерме мең сум түлисе, ди. Ә аның хезмәт хакы ун мең тәңкә. Без булышмасак, хөкүмәткә кирәкмени безнекеләр?!

– Сезнең Илдар мал табибы иде. Яшь белгечләргә йорт салырга ссуда каралган иде. Тынчу шәһәрдә аңа чүмече белән аш сосканнармы соң?

– Әй, Нурулла, саруымны кайнатмачы, йә! Үзебез төсле авылда интегеп яшәтәм ди балаларымны!

Нурулланың ирониясе Фәнискә әле генә барып җитте бугай.

– Җитми, яшьти. Биш үгез, дүрт сыер бер айда ярты кибәнеңне сыпырта.

– Эшләгез, соңрак тагын күрешербез, – диде Нурулла.

– Атасы, кибәннең уң ягы кабарган, ул төшен баскала, – диде хатын. – Тамагым кипте, су эчәм.

Илсөяр Нурулланы капка төбенә кадәр озата барды һәм, аяк очларына караган килеш:

– Ни, карале, син… – диде. – Оят та инде, Ходаем, сиңа бер соравым бар иде, Нурулла. Ир-ат кына җавап бирердәй сорау. Элек мин аны атып үтерәбез дисәләр дә, синнән сорамас идем. Перси кешедән дигәндәй. Ә бүген бит син Әүлия!

– Илсөяр, сез үз акылыгыздамы соң? – «Әүлия» сүзе баш миен каената иде. Юри үртиләр мәллә соң аны, ә? – Мин бернинди…

– Чү әле, чү, Нурулла, чәпчемә! Син лутчы каршы якка бак әле. Бак, бак, сиңа – әүлия затына – кая караса да гөнаһысы юк.

– Гарифлар сезнең кебек үк печән өя, – диде ир.

– Безнең кебек түгел шул, агаем. Аерма зур. Гариф ялгызы гына мәтәштерә. Башта астан өскә ыргыта, аннан кибәнгә терәтелгән баскычтан менеп тигезли. Ә хатыны Әнисә бакчада нишли – җырлый-җырлый кура җиләге чүпли. Кышка витамин җыя, янәсе. Тик берне савытка, өчне авызына сала. Битенә нәстә сылаган – җиләк! Әгәр мин шулай кылансам, Фәнис үтерә. Мин гомер иргә кулдаш идем. Мунча салабыз, диде Фәнис. Салдык. Бүрәнәнең бер башыннан ул, икенче башыннан мин тоттым. Гараж кирәк, диде Фәнис. Төзедек. Мин, кирпеч ташып, билемне имгәттем. Кое чистарттык, мин суын-балчыгын түктем. Ә каршы йортта гел икенче дөнья! Гариф Әнисәсеннән ярты чиләк су да ташыттырмый. Сыерларын үзе сава. «Сандугачым» дип кенә эндәшә ул хатынына, ә минеке «аңгыра» ди. Ник сез ирләр шулай төрле-төрле итеп яратылгансыз икән, Нурулла?! Моның сере нидә, Нурулла?

Йөзе тузаннан каралган хатын кызганыч иде. Ул, тырнак аслары керләнгән бармаклары белән юешләнеп чигәсенә сыланган чәч бөртекләрен яулык эченә төртә-төртә, аңардан җавап көтте. Каян белсен моны Нурулла? Ирләр беркемнән бернәрсә дә яшерми, аларның күңеле – ачык дала. Ә менә хатын-кыз – карурман. Үз туеннан качкан Туйбикәнең җүләрлеген, йә, кем аңлата ала?

– Мин бу мәсьәләдә белгеч түгел, Илсөяр.

– Белгеч булмасаң ни! Аның каравы син Әүлия!

– Тагын берегез әкият сөйли! Тамагым кипте, дигән идең, Илсөяр.

– Кипмәде, Фәнис алдында юри әйттем.

– Яшәгәнсез бит инде, балалар үстергәнсез.

– Әй, сиңа сүз әрәм иткән мин тиле! Ир кыяфәтендәге Әүлия, билгеле, үз кавемен яклый, – диде хатын һәм шапылдатып капкасын япты.

Ул ике-өч адым атлаган гына иде, капка яңадан ачылды.

– Яшьти, ашыкма әле! – диде Фәнис. – Хатын янында сүз алыштырырга кыен. Малайның коллыкка төшүенә эчем поша, яшьти. Банк миллион да алты йөз кредит биргән, ә малай аны ике ярым итеп кайтарырга тиеш. Монда авылда бер миллионга хан сарае төзи идек без. Син бит, яшьти, шәһәргә гел барасың, үгетлә Илдарны, кире кайт, диген. Китмәс тә иде, бәлкем, зараза белән фермаларны пычраттылар, ә аның катыборыннар белән дуслыгы юк иде, намазга керешкән иде. Әнә хәзер яңа фермада исәпсез-хисапсыз сыер, тана, сарык. Кинәнеп эшләргә мал духтырына.

– Илсөяр белән киңәш, Фәнис.

– Нәрсә дип? Син минем чәчбикәнең аждаһа токымыннан икәнен оныттыңмыни?

– Хатыныңны авыр эшләрдә кулдаш итеп имгәтмәгәең, Фәнис.

– Шилә имгәнер! Тимер ул Илсөяр. Аңа кем куша минем эшкә тыгылырга? Ярдәмгә туганнарымны да чакырттырмый, ашатасы була, ди, саран. Тыңла әле, яшьти. – Фәнис тавышын әкренәйтте. – Нишләп минем чәчбикә тупас икән? Гарифтан көнләшеп үләм, яшьти. Ну уңды хатыннан, йомыкый! Әнисәсе әрәмә сандугачы төсле генә тирәсендә дә пыр-пыр оча, иркә тавышы белән: «Гарифым, ярты җаным», – дип сайрапмы-сайрый. Андый хатынны кочакласаң да саваптыр, яшьти. Вәт син шуны әйт миңа, нишләп хатын-кыз төрле-төрле икән? Адәм атабыз кабыргасыннан кисеп ясалгач, алар һәммәсе дә бер үк төсле булырга тиеш түгелмени?

– Гаиләдәге тәрбиягә карый инде, Фәнис.

– Һы, тәрбия, имеш. Әби белән бабай алтын минем, ә кызлары – аждаһа. Үлгәнче шуның авызыннан бөркелгән утта янармын микән инде? Син тагын шуны әйт, яшьти, тегендә һәммәбезгә дә хур кызлары беркетсәләр, бу хатыннарны кая куярбыз икән?

– Фәнис, гафу ит, яме, син элек мондый түгел идең, – диде Нурулла. – Әйдә ир башыбыз белән хатын-кыз чәйнәмик әле.

– Син дә элгәре бүтән идең, яшьти. Мактаулы перси генә идең, ә хәзер сине «әүлия» диләр.

Бакча артыннан зәһәр тавыш ишетелде:

– Фәнис, эт бете! Кая олактың син?!

Ә-ә, Нурулла, тиз бордымы? Борды, борды! Арышын-бодаен сорасалар, амбар мөдиренә боерык кәгазе сырлый идең дә икмәген төяттерә идең. Сыер-тана кирәк дисәләр дә кызганмый идең. Колхоз малы халыкныкы иде. Ә бүген сораулар катлаулы. «Әүлия» дип гайбәт тараткан һәм шуңа олысын-кечесен, наданын-гыйлемлесен ышандырган иләк авызга ямыйсы иде берне! Яма, әйе. Көчсезлегеңне күрсәт, Нурулла. Синең бөтен бәлаң шунда, Нурулла. Моңарчы авылдашларыңның күңел тәрәзәсен каплаган пәрдәне этәреп карарга вакытың тар иде шул, тар иде… Тотам дип куган дөнья койрыксыз икән бит, Нурулла!

Җәйге айларда Зәкия апаның Казандагы оныгы – профессор Хәлим малае, ноутбугын култык астына кыстырып, авылга кунакка кайта иде. Галим егетнең тормышы бары тик чирәмле ишегалды белән генә чикләнә иде.

– Шәһәр шау-шуы надоел, Нурулла Сафиуллович, аулакта ялгыз гына уйланып утырсам, башымда интересный идеяләр туа, дигәч, Нурулла «бөек фикер иясе»нә комачауламыйм дип, Зәкия карчыклар турыннан шыпырт кына узып китмәкче иде, ләкин Хәлим малае аны үзе эндәшеп туктатты.

– Нурулла Сафиуллович, здоровье как? Исәнлек? Терелдегезме?

– Рәхмәт, Алмаз, Аллага шөкер!

– Йөрәкме?

– Йөрәк. Көчле, каһәр. Юкса таза да инде үзебез.

– Сезне мин үткән ел предупредил же! Гыжлап сулыйсыз, дип. Врачка күренегез, дип. Ә сез, как мамонтлар, киреләндегез. Алар ни өчен кырылган? О-о, не знаете! Боз диңгезе килә башлагач, куяннар, төлкеләр сказали, давайте бегите, иту сытылып үләсез! А мамонтлар: «Безнең гәүдәбез зур, чуртым да сытмый», – дип, хайваннар чабышканда басып калган. Боз шуышып килгән дә боларны изеп киткән.

– Син, дустым, әллә мезолит чорындагы киек-җанварлар тарихын өйрәнәсеңме?

– Нурулла Сафиуллович, берите выше! Мин – кибернетик, үлемсезлек проблемасы белән шөгыльләнәм. Сез, знаете, кешенең баш мие иң соңыннан үлә. Да, да, Нурулла Сафиуллович!

– Татарча матур гына «абый» дисәң иде, Алмаз.

– Да, да, абый Нурулла! Вообщем-то үлмәс тә иде баш мие, башка органнар аны тукландырмый. Если мозгны сакласаң, остальные органы можно и заменить. Например, авыру кулаякны техноген имплантант белән алыштыралар. Не далёк то время, баш миен юдыртырга сыеклык найдут учёные. Точно! Синдә йөз утыз ел яшәргә желание бармы, абый Нурулла?

– Тәкъдирдә күпме язылса, шуңа разый без, энем, – диде Нурулла. Ул, сәфәрен кыскартып, өенә борылмакчы иде, баскычта Зәкия карчык пәйда булды.

– Әй, улым, улым, кибыр-чибырларың белән тавыклар көлдермәсәнә! – дип инәлде ул. – Алай башлы икәнсең, жукларны көйдерә торган нур приборы яса, эликтыр баганасына эләрсең дә, бәрәңге бакчасындагы кортлар үзеннән-үзе янар.

– Әби, әби, авылыгыз белән горох чәчегез! Жук ашый да эченә газ җыелып шартлый, – дип көлгән оныкка кортка:

– Әй, улым, тиле дигән саен тигәнәк буе сикермә. Олы кешедән оял, – диде. – Безгә сугылып яхшы иттең әле, Нурулла балакаем. Үзем дә яныңа бармакчы идем, аяклар шеште. Авыл хәбәрләрен күршеләр җиткерә, шөкер. Кер әле, ызбага кер. Сиңа әманәтем бар, балакаем. Ерактан урасам, берүк ачуланма. Әбинең әтисе Фәхретдин бервакыт күрше Иске Ибрай мулласы белән хаҗ кылырга ниятләгән. Хатыны, бала-чагасы белән хушлашып, ерак юлга кузгалган болар. Элгәре, балакаем, Мәккәдән яртышар ел әйләнгәннәр. Самолёт юк, поездлар юк. Дәрья аша йөзгәндә, акула дигән дәү балык койрыгы белән китерә дә суга икән корабка, китерә дә суга икән. Башлыгы әйткән корабның: корбан сорый, бабайлар, дигән. Хаҗилар нишли димсең, шобага тота. Кем дә кем таякны иң ахыр учлый – шул корбанга бирелә. Таяк очы безнең бабайга тия. Ул, сабыр гына тәһарәтен алып, ап-ак күлмәк-ыштаннарын кия. Ике рәкә-

гать намазын укый, аннары үз ирке белән дәрьяга сикерә. Күрше Иске Ибрай мулласы җылыйҗылый сөйләгән моны. Тынган, ди, шуннан соң зур балык, корабка тимәгән, ди.

– Ишетмәгән идем, Зәкия апа.

– Бик борынгы хатирә шул, балакаем. Сез яшьләргә аның ни кызыгы! Минем генә бәгырьдәге яра менәтерәк. Фәхретдин бабай эзләреннән йөрергә хыялландым гомерем буе, акчам җитмәде, балакаем, акчам. Бик бәләкәй хезмәт хакына укыттык без элгәре.

– Зәкия апа, син тумышың белән кайсы яктан әле?

– Кызыл Таудан мин. Габдрахман бездә укыта иде. Мин мәктәптә пионервожатый идем. Бер-беребезне ошаткач, кавыштык. Чурайбатырда аның әнкәсе ялгыз иде, кияүдәге хатын җеп кебек бит инде, энәгә тагылдым.

– Габдрахман бабай без малай-шалайны биш тиен акча белән алдалап көрәштерә иде.

– Шаян, шук иде мәрхүм…

Нурулланың өстенә гүя кайнар су койдылар! «Мәрхүм…» Хәйләкәр карчык сүз йомгагын тәгәрәтте-тәгәрәтте дә очын китереп чыгарды. «Балакаем, тегендә Габдрахман бабаң очрамадымы?» – дип, маңгаеңа бәреп сорарга ул Зариф карт түгел, итагатьле мөгаллимә. Ләкин Зәкия апа Нурулланың шик-шөбһәләрен «акламады»: шкафтан ак тастымалга төрелгән ниндидер төргәкне алып актаргач:

– Менә ул минем әманәтем, – диде. – Хаҗи бабамның Коръәне, балакаем. Буыннан буынга күчкән Изге Китап. Каладагы улым Хәлим моның бәһасен белми, динсез профессор. Оныкм, әнәтерәк, кибыр-чибыр белән җенләнә, кулында һаман бер күзле шайтан тартмасы. Күңел кошым авылны иңләде-буйлады. Бабай ядкяренә кем лаек дим. Үлсәм, кем аны күз карасыдай саклар дим. Ахыр чиктә күңел кошым сиңа кунды, балакаем. Иманың нык, тормышың төзек, бусагаңа хәмер тамчысы таммаган, хәрәмгә ымсынмаган. Бәндә рәнҗетмәдең, кыйнамадың-сукмадың. Элгәреге персидәтелләр ярты уч башак өчен камчысы белән ора иде. Инде менә нур өстенә нур дигәндәй, әүлия өммәтеннән син, балакаем!

Нурулла, карчыкны шелтәләп:

– Зәкия апа, мөгаллимә бит үзең, укыган кеше бит, нинди әүлия ул! – димәкче иде, әби дога кылырга дип кулларын кушырды:

– Йә, балакаем, Фәхретдин бабайның рухы шат булсын дип телик. Әгүүзү билләәһи минәш-шәйтанир-раҗиииим…

Алҗытты… Югыйсә кисми-турамый, өйми-ишми, авылдашларының җаны ни-нәрсә белән сугарылганны белмәк булып, нибарысы капкадан керә-чыга гына йөрде. Таугa таш өстерәп менүең җиңелрәк, ахрысы. Алҗытты, валлаһи. Җеп өзәр хәл юк.

– Коръәнне күкрәгеңә кысып кайт, балакаем, йөрәгең савыгыр, – диде карчык.

Мөгаллимә дә хәтәр ялгыша. Нурулла гөнаһсызмыни, йа? Бәлки, аның бу Китапка чәнти бармагы белән дә кагылырга хакы юктыр? Астан болыт та ак күренә, баксаң, аңарда да кара таплар бихисап, чөнки, парга әйләндереп, җирдәге пычрак суны «йота».

Ир мәчеткә таба атлады. Аның ишегенә амбар йозагы асканнар иде. Менә шулай көннәрдән бер көнне адәмнең дә күңел капкасы бикләнәдер. Иман читтә генә сыкранып йөридер. Ә әрсез шайтан, йозак тишегеннән кереп, дөнья болгатадыр. Җилкәдә әйтерсең баш түгел, чуерташ тутырылган чуен чүлмәк иде. Нуруллага аны бушатыр өчен нинди көч кирәк икән? Менә гомер икегә бүленде. Туйбикә: «Синең йөрәгең типми иде!» – диде, димәк, гомернең бер өлеше шуның белән тәгәлләнгән. Үлеп терелгәннән соң, аның икенче өлеше башланган. Ә йөрәк шул ук… Нурулла да шул ук… Хата-ялгышларына кадәр шул ук!

Баш түбәсенә кош оясы төсле түгәрәк чалма чәпәгән мулла килде.

– Әссәламүгаләйкүм, рәис абый!

– Вәгаләйкүм сәлам, Руслан хәзрәт. Эшләр барамы?

– Бара, рәис абый. Йортны караштырдым, көзгә өлгертерләр, иншаллаһ. Бураң өчен Аллаһның рәхмәте яусын. Үзеңә дип хәстәрләткәнсең диме?

– Рәхәтен күр, Руслан хәзрәт. Берьюлы ике йортта яшәмибез.

Нурулла моңарчы хәзрәт белән йә урынбасарлары аркылы, йә ашыкканда юл өсте генә сүз алыша иде. Хәзер менә, ичмасам, иркенләп сөйләшергә җай чыкты. Мәчет боегып утырмасын, манарасыннан азан яңгырасын дип, рәис мулланы мөфтияттән чакырткан иде. Бүтән сәбәбе дә бар иде, билгеле. Чурайбатыр әзрәк иман сукмагыннан авышкан, аларны аклыкка-пакьлеккә өндәр өчен дин әһеле кирәк иде.

Тик халык Русланны тәкәббер ди икән. Менә хәзер шунысын да ачыкларга мөмкин.

– Без хәзрәтләрне парлы итеп күрергә күнеккән, – диде Нурулла, Коръән китабын йөрәк турысыннан кузгатмыйча. Их, рәхәт! Җылы дулкын агыла-а…

– Мин дә Аллаһ ризалыгы белән никахланырмын, рәис абый. Күркәм холыклы, сабыр, итагатьле кәләш фарыз безгә.

– Чурайбатырда кызлар күп. Җаныңа якынын сайла, Руслан хәзрәт.

– Безгә – мөселман егетенә – сезнең авыл кызлары хәрәм, рәис абый.

Нурулланың «чуерташ тулы чүлмәге»нә чүкеч белән суктылармыни, муены кәкрәйде.

– Ни-и-чек, энем?

– Авылыгызда чучка тоягы эзләре…

– Шуннан, энем?

– Чурайбатырда адәм баласы дененнән язган, шәригать кануннары буенча һәркайсына йөзәр камчы суктыру мәслихәт, рәис абый.

Нурулла әздән генә хәзрәтнең баш түбәсендәге «кош оясы»н ишмәде. Аһ, хәерсез, ничек кан кыза!

«Суктырсаң, кулың корыр, малай актыгы! Кирәксә, кешесенә карап мин үзем суктырырмын, моңа минем хакым бар. Шул «денсезләр» арасында тәгәрәп үстем мин! Ә син, йомыркадан борын төрткән чебеш, башта, канатыңны җилпеп, кунакчага кунакла!» Нурулла йөрәгенең тибеше әкренәйгәнен тойды. Кызды, чамасыз кызды кан!

– Әйдә, Руслан хәзрәт, халыкка тимик, – диде ул. – Бөтен гаеп миндә. Аларның гөнаһын чиләге белән миңа аудар. Егерме ел тамаклары тук булсын дидем, иркен тормышта яшәсеннәр дидем.

– Аллаһ каршында синең гөнаһ миңа – минеке сиңа күчерелмәс, рәис абый. Котылу авылың белән дә, күршеләрең белән дә килмәс, һәркем аерым-аерым җавап тотар.

– Хуш, әлегә гөнаһларның эресен-вагын миңа өйик, Руслан хәзрәт. Чурайбатырны бетереп имансызга чыгарма син, яме? Хәрәм белән барыбызның да кулы пычранмады, ярты авыл дуңгыз фермасында эшләмәде.

– Бер риваять кылам, рәис абый. Фәлән шәһәрнең иң кырый йортында тәкъваның тәкъвасы яши. Бу намаз укый, аять-сүрәләр ятлый, кояш баеганда, ай калыкканда, сыктый-сыктый: «И Раббым, миңа җәннәтләреңне әйләсәнә», – дип ялвара икән. Аллаһу Сөбхәнәһү вә Тәгалә бервакыт, искәртмәстән генә таш-валчык яудырып, каланы җир белән тигезләгәч, фәрештәләр: «Йа Раббыбыз, шәһәрдә бер диндар колың торадыр иде, ул да һәлак ителде», – дияр икән. «Ул да гөнаһлы иде, – дигән Кодрәт иясе. – Үзенә җәннәт ләззәте теләгәндә карендәшләрен онытты. Миңа сәҗдәгә егылганда, аларга да «Әй, ырудашларым, тәмуг газабыннан сакланыгыз, бозыклыктан арынып, калебегезне агартыгыз» димәде».

– Әгәр син атлап-данлап безнең авылга кайткансың икән… – Нурулла, шикләнгәндәй, яшь хәзрәтнең күзенә карады. – …Әллә сине Чурайбатырга ирексезләп кенә җибәрделәрме?

– Мәдрәсә тәмамлаган шәкертләрне авылларга тараталар, рәис абый.

– Ә-ә, син әле яңа гына укудан өзелгән икән. Әле синең тагын икенчесендә – тормыш мәдрәсәсендә укыйсың бар, энем. Анысы гомерлек инде аның, гомерлек. Шуның яртысын узгач, син бүтәнчәрәк сөйләрсең: маңгайларыбызны таш белән ярмассың, камчы белән селтәнмәссең, киресенчә, һәркайсыбызны йомшак каз мамыгы белән сыпырырсың. «Дингә йомшаклык белән өндәгез» дигәнме Мөхәммәд пәйгамбәр, ә, Руслан хәзрәт? Әгәренки мәчет ише-

генә йозак салмасаң, җомга намазларына яшен-картын үгетләсәң, үземә йөкләнгән вазифаның тары бөртеге кадәрлесе үтәлде дип сөенерсең, шәт. Риваятеңдәге тәкъва кеше кебек, үзеңә генә иман ныклыгы сорама Ходайдан, чурайбатырлыларга да котылу бир, диген, энем.

Яшь хәзрәт, башын аска иеп, дәшми-тынмый гына утырды. Шулай да вәгазем үтемле булды дип, Нуруллага сөенергә иртәрәк иде. Бәхәстә һәркем үзен хаклы саный, һәркем көндәшен җиңәргә тели. Бу егеткә бит инде үзенең генә сукмагы туры, ә башкаларныкы – кәкре дә бөкре. Ләкин, Нурулла, син дә сабыр бул. Бүген мин оттырдым дип килеш тә чиген. Кайчакта мондый адым аклана да: арттагы кеше көтмәгәндә генә алга бәреп чыга…

– Руслан хәзрәт, мине тыңла әле. Безнең Чурайбатырда Зәкия исемле мөгаллимәбез хаҗи нәселеннән икән. Инсафлы, тәртипле карчык. Мәккәгә барасы иде, ди. Аны хаҗның кагыйдәләре белән таныштырасы иде, – диде ул, күңелсез әңгәмәне йомгаклап. – Ничек, энем?

– Акчасы җитәме? Аннан да битәр хәләлме?

Бая гына сабыр төенен бәйләгән Нурулла тагын «ычкынды»:

– Бер елны аксакалларыбызны Мәккәгә җибәрергә җыендык. Моннан ун еллар элек район үзәгендә ни мәчете, ни дин әһеле юк иде. Киңәш-табышка Казанга киттек. Синең сыман яшь кенә хәзрәт пыр туздырды. Төкереген чәчә-чәчә: «Бетәшкән картларыгызны кая озатасыз?! Аларга нинди Кәгъбәтулла?! Аллаһы һәркемнең йөрәгендә, Аны шуннан эзләгез! Мәккәдәге таш мәҗүсиләрдән калган! Пәйгамбәребез: «Бөтен җир Аллаһ тарафыннан намаз урыны итеп яратылган, дигән» – дип, дулап, өстебезгә акырган иде, Инсаф бабабыз мәчет бусагасында егылды да үлде. Син, энем, зинһар, мондый сорауларың белән Зәкия апаны тинтерәтмә. Мин өйләр төзешкән идем, акчам хәләл, мөгаллимәнең юл чыгымнарын үзем түлим.

Яшь хәзрәт чалмасын, салып, учында кыскалады:

– Син, рәис абый, мине дә дөрес аңла. Минем бу сорауларым табигый. Хаҗ кылуның беренче шарты – урланмаган, таланмаган, хәрәм белән табылмаган акча. Бүген дуңгыз сатып, иртәгә шуның тиярен учлап, хаҗга чапмыйлар. Ни белгәнемне аңлатырмын, иншаллаһ. Син үзең дә, рәис абый, акыл өйрәтергә оста.

– Остамыни? – Нурулла, шаяртып, киеренкелекне йомшартырга тиеш иде. Яшьләр белән телләшү җүнлегә илтмәс. – Әйдә, алайса, урыннарны алмаштырабыз, энем. Рәис эше җиңел ул. Кыр-басуларда сөрәсең-чәчәсең, урасың-суктырасың. Ә фермаларда сыер-тана үрчетеп, сөтен саудырасың, сарыкларның йонын кыркытасың, кыскасы, хөкүмәт планын үтисең һәм Аллаһ әппәр дип битеңне сыпырасың. Ышана-ам, син минем урында эшләрсең, ә мин синекендә – юк. Синеке мең кәррә авыр, син бит адәм баласы караңгыда адашмасын, калебе иман нуры белән нурлансын өчен маяк ролен башкарасың, энем…

Кибет тыкрыгында Нурулла Мирхан картны очратты. «Арыдым, бүген бу очрашулардан туктап торыйм», – дип, өенә юнәлгән ир аның белән исәнләшеп кенә узып китмәкче иде, карт таягын Нуруллага терәде.

– Миңа үчләшеп, авылга мыек та үстермәгән япь-яшь сабый китерткәнсең икән. Урыс оланы диме?

– Руслан атлы ул, Мирхан абзый, – дип төзәтте Нурулла. – Хәзрәтнең исемен бозма инде син.

– Ай-яй тәкәббер ди хәзрәтең. Андыйлар җәннәтнең исен дә сизмәс, ди китап.

– Ә мин-минлек – тәкәбберлекнең уң канаты, ди, Мирхан абый. Мондый чирләрдән барыбыз да дәваланырбыз, иншаллаһ.

Кара, Нурулла хәзрәттән бер матур сүз дә отты түгелме соң? «Иншаллаһ!»

– Борын асты кипмәгән сабый безнең кебек тәҗрибәле олыларны ни-нәрсә белән куандырыр икән? Әкият-мәкиятләр беләнме? – Мирхан карт бәйләнчек чебенгә охшаган иде. – Гел кирегә сукалый, ди, урыс оланы.

– Кирегә дә сукалар, уңга да сукалар, Мирхан абзый. Яшь чакта без дә шундый идек, – диде Нурулла. – Безгә хәтле беркем дә дөрес яшәмәгән, безгә хәтле беркем дә дөрес сөйләш-

мәгән, әйеме, Мирхан абзый? Хәтерлим әле, хуҗалыкның баш агрономы картайган иде. Миңа рәис дилбегәсен тоттыргач, моңардан шикләнәм генә бит. Афзал абзый басуларны дөрес бүлеп чәчтерми, ә менә мин аңардан акыллырак та, белемлерәк тә, җирләрне үземчә «туракладым». Кукуруз – чөгендер кырына, чөгендер бәрәңге басуына күчте. Нәтиҗәсе шул: күзен берсеннән дә уңыш җыялмадык. Хәзер инде мин, агач мылтыктан атабыз дисәләр дә, алай эшләмәс идем.

– Син мине телең белән юмалама, рәис сыңары! Күрә торып урыс оланын мәчеткә керт-тең, күрә торып! Мәхәлләдә тәртип сал, дип, миңа ялынасы көннәрең алда әле синең. Ул тал чыбыгы төсле килбәтсез, ябык малайны җил манарадан очырачак!

– Ничава, Мирхан абзый, Чурайбатыр апалары пешергән бәлешләрне ашый-ашый тәненә ит кунар, иншаллаһ. (Әй, шушы җылы сүзне әйтәсе генә килә бит!) Әнә син парторг чагында арык кына гәүдәле идең, мулла булгач, мәҗлестән мәҗлескә йөреп сыйлана-сыйлана ничек симердең, ә!

Көлгән дә, елаган да бер авыз, диләр.

Тик бүген авыз гына көлде, ә күңеле елады. Ир күңеле югыйсә. Тупас тукымадан тегелгән югыйсә…

…Нурулла Коръән китабын кочаклаган килеш уйга батты. Йа, бүләкне кайларга куйыйм дип аптырама, хуҗа. Син аны биек шкафның иң беренче бүлемтегенә куярсың, ә бу кыбырсык җаныңа урын кайда? Менә шунысы билгесез. Төшендә өстәл түрендәге ап-ак киемле бабайда син кемнедер төсмерләдең дә шикелле. Әллә ул ерак бабаң Киләхмәт идеме? Әнә көзгегә кара, синдә аның чалымнары шәйләнә. Синдә Киләхмәт батыр каны ага! Ян-як урындыкларга тезе-лешкән картлар да таныш төсле иде. Аларның берсе Нуретдин хәзрәт түгел иде микән? Йөзе Вәкил Минһаҗевнеке кебек түгәрәк иде. Зәкия карчыкның хаҗи бабасы да, бәлки, шулар арасында утыргандыр, ә? Кырый урындыктагы картның күзләре мөгаллимәнеке кебек нурлы иде…

– Нурла!

– Әү! – диде ир, сискәнеп.

– Ник үрә каттың, Нурла? – Хатыны аның касыгына төртте. – Даруыңны каптыңмы?

– Кайсысын? Агынмы, сарысынмы?

– Мин каян белим, Нурла?! Нинди төймә икәнен белер идем, мине бүлнискә якын җибәрмәделәр, Нурла!

– Кем җибәрмәде, Сәҗидә? Мин сине тыймадым.

– Кем, имеш! Туйбикәң, Нурла!

– Шулай, шулай! Дула, тәртәләр ват, Сәҗидә. Рәис хатыны нинди гайрәтле икән дисен-нәр. Алайса, мыштымлыгың туйдырды, – дип көлде Нурулла.

4

Ул ишектә бармакларын биетеп алды. Кабинетта тынлык иде. Иртәнге обходта, димәк. Ашыкмады Нурулла, дивар буендагы йомшак кәнәфигә чумды. Туйбикә, Туйбикә… Үз туен-нан качкан Туйбикә…

Авыруларның хәл-әхвәлен сорашып, палаталарны йөреп чыккан бүлек мөдире озак көт-термәде.

– О-о, бүлмәмдә тансык кунак икән! – диде ул, гөлдерәп. – Син дөньядамыни, иптәш Азизов?!

– Дөньяда, әйе. Җәннәт сәкесендә, аякны бөкләп, җимеш ашарга җыенганда гына, үзең кире сөйрәп кайтардың бит, Туйбикә.

– Һаман шаярасың, Азизов. Даруларыңны даими эчәсеңме? Әле синең йөрәк мускуллары зәгыйфь.

– Эчмим, бүтән рецептлар язма. Яшисе килә икән, үзе көрәшсен йөрәк.

– Авызында гел җүнсез сүз шуның! Ник килдең? Мине сагындыңмы әллә, Азизов?

– Сагынмадым. Нигә син реанимациягә Саҗидәне кертмәдең?

Туйбикә, эсселәнгәндәй, халат сәдәфен чишеп, кулындагы кәгазь белән изүен җилләтте.

– Уф, бөркү! Сине күрсәм, ялкынга чорналам, Азизов. Хатыныңа ни калган иде анда?

– Борчылган Саҗидә…

– Юк, Азизов, хатының тыныч иде. Мин үлдем ул синең белән бергә, мин!

Нурулла, бу ак канатлы фәрештәне кочагына кысып, мең кат «рәхмәт» дип тәкрарларга һәм әйтергә тиеш иде: «Үтеңне сытса да, дәвасы килешерлек бердәнбер дару ул – син, Туйбикә!»

Ләкин ир кәнәфиеннән селкенмәде. Даруын дару анысы. Ә бит башта чагып агулаган елан да шушы Туйбикә үзе иде!

Хатын, тәрәзә кырыена басып, борынын мышкылдатты. Газраил белән якалашып, Нурулланы коткарган гайрәтле табибә димәссең, валлаһи. Каты балчык та уалыр икән!

Нурулла, ниһаять, урыныннан купты.

– Район киңәшмәсендә идем, сиңа да сугылыйм дидем, Туйбикә Зиннуровна.

– Сугылдың инде менә…

– Сиңа рәхмәтем чиксез, акыллым. Коры рәхмәт тамакны ерта, ди, йә, боер, мин синең теләсә нинди капризыңны үтәргә әзер!

Туйбикәнең йөзе яктырды. Ул, керфек очларында җемелдәшкән яшь тамчыларын озын тырнаклары белән каккалагач, елмаеп:

– Чынлапмы? – диде. – Син, әкияттәге патша кебек, ярты колхозымны бирәм димә. Мин мал колы түгел.

– Соң, чиреген генә бирермен.

– Шаяртма, Азизов. Минем каприз байлык белән бәйләнмәгән. Шылтыратырмын, көт.

Көт, әйе, көт, Нурулла. Җилбәзәк Туйбикә йөрәгеңнән кан тамызырлык сюрпризлар ярата. Хәер, аңа акыл тупларга вакыт инде. Табибә буларак, аның кебек талантлы кеше юктыр, ә менә хатын-кыз буларак… Кайчакта иркә, назлы, мөлаем Туйбикәне танырлык түгел иде.

…Авыл читендәге бодае урылган камыллы басу турысында Нурулла машинасыннан төште. Кыр җиле үзенә бер татлы, ул төрле тарафлардан җәйнең иң тәмле исе – икмәк исе белән буталып исә иде. Иртәгә арышка кушар, иншаллаһ. Әмма бөртек белән амбарлар тулмас. Нурулла өч ел ягада өйләр төзегәндә, Чурайбатыр кырлары юньле-башлы сөрелеп чәчелмәде. Быел көздән үк җиңнәрне сызганырга кирәк. Орлык хәстәрен күреп чапмасаң, хәзерге кебек, табаныңа камыл да кадалмас.

Ә яшәү барыбер рәхәт! Нәрсә ди Туйбикә? Синең белән бергә үлдем, диме, чибәр төлке! Бер китапта акыл иясе: «Гомер ике нәрсәдән – яратудан һәм сызланудан гыйбарәт», – дигән. Бу җөмләне укыгач, көлгән иде Нурулла. Яшьлеге белән моның мәгънәсен аңламаган иде. Тән белән җан җыелмасы икән адәм баласы, аның бөтен яшәеше шушы ике ноктага буйсындырыла икән. Туйбикә әвендәй ир затын күпме сызландырды! Аңардан, билгеле, арынырга да була: моның өчен нибары Туйбикә белән өзелгән араларны гына ялгыйсы… Ләкин горурлык мең киртә кора! Әллә горурлык, әллә кичермәү… Соңгысы иргә хас та түгел. Юк андый ваклыклар Нуруллада, юк! Ә горурлык хәттин ашкан! Тау төсле ул, аны ни яңгыр, ни кар-буран йомшарта алмый.

…Нурулла өчен күрше авыл кызы чибәрләрнең чибәре иде. Дәрестән соң егет аны урман аша гына Шәрбәненә озата бара иде. Ике кулда ике сумка, ә янында алсу күбәләге – Туйбикә… Әй, дөньясы түгәрәк тә соң! Урман авызында сукмак икегә тармаклана: берсе аланга табан сузыла… «Күбәләк», әлбәттә, үз «ишләре» белән күрешергә шунда «оча». Ни чагыштыр, ни чагыштырма, аллы-гөлле «канатлылар» арасында да Туйбикә иң-иң гүзәле!

Чыгарылыш кичәсендә алар, сыйныфташларыннан качып, шушы аланга йөгерде. Аяк асты сап-сары май чәчәкләре белән бизәлгән иде. Туйбикә такыя үреп башына киде дә, чытыклanып:

– Мине яратасыңмы, Азизов? – диде.

Авызына җилем ябыштыргандай, дәшмәде егет. Йөрәк нарат ботагына кунган тукраннан да катырак итеп тукылдый иде. Яратмаган кая, җүләр күбәләк!

– Азизов, мәрткә киттең мәллә?! Яратмыйсың син!

Кыз аңа такыясын томырды. Чәчәк бәйләме күкрәккә бәрелеп сүтелде-таралды…

…Туйбикә Чистай медицина училищесына имтиханнар тапшырганда, зур укулар турында хыялланмаган Нурулла тракторга утырып җир сөрде. Игезәге исә агач эшенә оста иде, кечкенә генә пилорамда такта ярдырды.

…Өч елдан егет белән кыз кабат очрашты. Солдат шулпасы чөмергән Нурулла шәбәйгән, җилкәләре киңәеп, буйга үскән, ә Туйбикә һаман да учка бастырып биетерлек алсу күбәләк иде.

– Мин сине хәзер түш кесәмә салып өйгә апкайтам, – диде егет, батыраеп.

– Такыя үримме?

– Үрмә дә, теге сорауларың белән дә җөдәтмә!

– Җөдәтәм әле менә, җөдәтәм! – Туйбикә чәчәкләрне өзгәләп-өзгәләп атты. – Мине яратасыңмы-юкмы, Азизов, дим?!

– Соң, йөрәкне тыңла. Ишетерсең…

– Телең белән әйт!

– Әйтмим! Вакытым тар, хәзер безгә кайтабыз.

– Сезгә?! – Туйбикәнең күзләре шарланды. – Ник?!

– Мин бүген сиңа өйләнәм, күбәләк.

Тып-тын алан җиде улактан аккан чишмә челтерәвенә күмелде. Өянәге кузгалгандай бөгелә-сыгыла, Туйбикә көлә иде. Тик бу юньле көлү түгел иде шул.

– Берәү өйләнә икә-ә-ән… Үләм!

– Мин моның бер мәзәген дә күрмим, Туйбикә, – диде егет җитди генә. – Элгәре кызны ияртеп кайтканнар да никах укытканнар.

Кыз, тураеп, кулын бөеренә «кадаклады».

– Ә мин, элгәреләр кебек, җегетләргә иярмим! Эт мәллә мин?

– Сиңа ничек җайлы соң, күбәләк? Өч чакрым ни ул безгә, күтәрәм, әйдә.

– Күтәрмә!

– Алайса, тракторымны кабызам.

– Тракторыңны да кабызма! – Туйбикә, иреннәрен уймак ясап, нәрсәдер уйлады-исәпләде дә: – Өйдән килеп ал! – диде. – Ун машина белән! Авылыгыздан ук кычкыртып чыгыгыз! Тукта, селкенмә! – Кыз аның гимнастёрка җиңен чеметкәләде. – Фу, тукымасы калын. Моны никахка кия күрмә, яме! Ак күлмәк, кара костюм, ялтыравык туфли юнәт, бу әрмийский кирза итекләреңне сал. Үзәктә язылышабыз, мәҗлесне кафеда уздырабыз, дус-ишләрне, туган-тумачаларны чакырабыз. Кимендә йөз кеше! Туй чыгымнары синнән, Нурулла!

Кыз нәрсә генә әйтсә дә, егет «юк» димәде. Әлеге минутларда аны Туйбикә отыры сихерләгән иде. Әгәр күбәләге: «Күктән аен, йолдызын, чүпләп, каршыма өй!» – дисә, ул, мөгаен, хисләрен тыялмыйча, «хуп» дияр иде.

Ахырдан айныды Нурулла. Чамасын чамалап карады. Хәлләр хәл иде. Бабай мирасы – йорт – сәләмә, абзар-кура сәләмә… Өч апасы кияүдә, сырхау анасы – аяксыз. Игезәк сыңары белән икесенең өстендә солдат гимнастёркасы… Һәм менә кесәсендә сукыр тиен дә чылтырамаган Нурулла кыз ярәшә, имеш!

Әни белән апалар киңәшкә ярамас дип, ул «сыңары»на сүз катты.

– Мин өйләнәм, Шәм.

Шәмсулла аның капма-каршысы: үзе дә, сүзе дә ташбака төсле әкрен иде. Ул мунча кыегында каркылдаган каргага карап торды-торды да:

– Нинди симез! Тавык хәтле, – диде. – Безнең ишегалдында бодай соса, гуҗ тәре!

– Аллаһ яраткан кош, соссын! Синнән, миннән сәдака.

– Һи-һи, бигрәк син, Нур, нәкъ мулла абзыйлар төсле пупылдыйсың.

– Онытма, Шәм, без – Киләхмәт мулла оныклары!

– Һи-һи… – «Сыңар» ат төсле мөһелдәп куйды. – Хәтерлисеңме, тугызынчы сыйныфта Мифтах кылый безгә Чурайбатыр тарихын язарга кушты. Карт-корыдан сораштырыгыз, балалар, диде. Без өчәү Бикморза бабайларга кердек. Габдел, син, мин, әйеме? Син бабайның әкиятен и язасың, и язасың, ә без бу вакытта, сиздермичә генә чыгып, бакчадан алма урладык.

– Хәтерлим, Шәм. Бабайның эте чалбар төбеңне умырган иде!

– Ә син нәстә дидең әле? Өйләнәм, дисеңме? Ни бетең белән, Нур?

Нурулла хыял атының ялына чытырдап ябышкан иде.

– Көн-төн җир сөрәм, фермада тирес ташыйм, сиңа пилорамда булышам, вәт шулай туйлык акча җыям, – диде ул. – Шәт, җизниләр әзрәк бурычка бирер. Йа, син ни диярсең, Шәм?

– Ни диярменме? Җир йөзендә кыз-катыннар кырылмыйдыр бит, Нур, ә?

– Сиңа дигәннәре кырыла, ди. Ә минеке берәү генә ул.

Ир туганы – туң күчән – аның «йөрәк эшләре»нә төкерә иде.

– Өйлән, ну түлке соңрак, Нур. Акча бездә бер букча дигән көнне сразы туй гөрләт!

– Без август азагына килештек, Шәм.

– Чистый ташыгыз кызган икән, туганкаем. Су сипсәң дә файдасыз, ахрысы. Иту туй чыгымнарын кимет, акчасын аз тот.

– Әз тотмыйм, күп тотам! «Саран» дигән ат күтәрмим, – дип ярсыды Нурулла.

– Мәйлең, Нур, – диде пошмас Шәмсулла. – Бу карга ярты чиләк бодай ашыйдыр, валлаһи! Очалмый җәфалана әнәгенәк.

Җәй төсен күрмәде ул. Тәүлек буе керфек тә какмыйча басу-кырлар сөрә-сөрә күзләре чепиләнде, тирес түгә-түгә ябыгып, кабыргалары тырпайды. Бер кичне Нурулла күрше авылга, Туйбикә янына чапты. Акча хәсрәте, мөгаен, миен сыеклаткан булгандыр, ни майка, ни күлмәк киелмәгән, шәрә тәнне байтактан бирле юылмаган гимнастёрка гына каплый иде. Кыз, кулы белән тыгылып, егетнең күкрәген капшады:

– Абау, урманда караклар чишендерде мәллә?!

– Ашыктым, бүген сине күрмәсәм үлә идем, – диде Нурулла. Ул Туйбикәне биленнән кочакламакчы булды, ләкин хыянәтче ис – тир исе борынны яра иде. Егет үзеннән-үзе артка чигенде.

– Йә, әйт, мине шулай үләрлек итеп яратасыңмы, Нурулла? – Кыз һаман аңа сарылды.

Нигәдер егетнең бу сораудан җеннәре котыра иде. Йә инде, ир-ат «мин сине яратам» дип төчеләнәмени?! Аңа «синең өчен үләм» диюе җиңелрәк. Тел белән яратмыйлар, күңел белән яраталар, аның шунысы кыйммәт. Яратуы хак булмаса, өйләнәм дип шашар идеме Нурулла? Гаҗәп, аңардан җүнле җавап ишетмәгән Туйбикә турсаймады, төклетура сабагын өзеп, егетнең беләгенә төрткәч:

– Авыртамы? – диде. – Мин укол ясаганда, ирләр йөзен җыера. Гомумән, сезнең җенес бик кызык зат икән. Энәдән дә куркасыз…

– Ә син беләсеңме, фил өчен иң куркыныч дошман нәрсә? – Нурулланың беләгендә төклетураның эзе калды. Ярар, йөрәккә генә кадамасыннар!

– Нәрсә?

– Тычкан.

– Кеше көлдермә, Нурулла! Фил тиклем филне тычкан җиңәр ди сиңа!

– Колагына керсә, кытыклап үтерә, – диде егет. – Без ирләр дә фил төсле, уколдан шүрлибез, ә башкасыннан… – Ул җәлт кенә урман ешлыгына карап алды. Менә шуннан мич хәтле

аю чыксын иде дә борын төбенә берне ямыйсы иде! Күрсәтәсе иде бу «күбәләк»кә йодрык көчен! Аннан соң «ирләр куркак» дип мыскылламас иде! – …Ә башкасыннан өркегән юк. Туй көнен кайчан билгелибез, җаным?

– Ә син кыз сорарга килдеңме соң әле? – Туйбикәнең күзләреннән шаян очкыннар сирпелде. – Башта әти-әнидән сора-а! Йоласына туры китереп бал апкил, пар каз апкил һәм дә мөһергә алтын йөзек. Балдак белән бутама тагы, анысын үзәк кибетеннән икәү сайларбыз. Менә йөзекнең үлчәме! – Кыз үлән белән бармагын уратты. – Артык калын булмасын, яме.

– Ярар, – диде Нурулла. Әйе, ул Туйбикәнең бөтен әмеренә «ярар» диде. Ниһаясез яратуы белән егет аяк астындагы каты җирне, баш очындагы күкне тоймады, ул әллә нинди сәер дөньяда яши, бу дөнья бары тик хисләрдән генә тукылган төсле иде. Берни дә түгел, мәхәббәт дип, күзен-башын томалатып, мөгаен, аны күрәчәк сикерткәндер.

Туйбикә исемлек төзеп тоттырган күчтәнәчләрне төяп, кыз сорарга баргач та, булачак әби белән бабай кияү дип әллә ни өзелмәде шикелле. «Үзегез карагыз, яшьләр!» белән генә чикләнде алар. Озак-озак карап торырга Нурулланың түземлеге төкәнгән иде шул. Егет, кистереп: «Август азагында туй, барлык расхутлар минем өстән», – диде. Хәзер инде ничек тә сынатмаска кирәк иде. Җиде кат тиресе туналса туналды, әмма Нурулла вәгъдәсен үтәде: танышбелешләр ярдәмендә ун машина табылды, загс белән кафе сөйләшенде, үзе дә энәдән-җептән киенде һәм, йөрәген учына кысып (бәхетен җил урламасын!), Туйбикә артыннан китте. Әле моңарчы Чурайбатырда беркемнең дә болай зурдан кубып килен төшергәне юк иде.

Мәхәббәт дигәндә, хатын-кыз да, ир-ат та үз гомерендә бер авыруга сабыша, ләкин бу чирдән ирләр озак, бик озак дәвалана, чөнки аларның хисе ясалмалык һәм хәйлә белән сыекланмаган. Шөкер, Аллаһы Тәгалә адәм баласына ни-нәрсә кыланганнарын шунда ук күрсәтеп тормый, югыйсә Нурулла үзен читтән күреп шаккатар иде.

Шулай дус-иш, туган-тумача, машиналарны улатып, зәңгәр түбәле йорт каршысында туктады. Ә анда сәер тынлык иде. Бәйрәм көнне киереп ачып куясы капка нигәдер ябык. Ни җыр, ни гармун, ни яшьләр тавышы ишетелми. Кияү балакай атылып ишегалдына керде. Монда да бәйрәм җилләре исми иде. Баскычка Туйбикәнең яртылаш бөкрәйгән әнкәсе чыгып басты. Аның чырае болыт сарган сыман караңгы иде.

– И бәбкәм, ни диим инде сиңа? – диде ул, ыңгырашып кына. – Күңелеңә авыр алма, олан. Туйбикәбез кичәгенәк, зур укуларга дип, Казанга китте.

– Ничек «китте»?! Ничек?! – Нурулланың гәүдәсе тораташка әйләнгән, ул телен дә көчкә генә кыймылдата иде. – Бүг… ен без… нең загста языл… язылышу көне! Таг… тагын бер сәгатьтән!

– Ачуланма, бәбкәм. Ул кызны без генә тышауларлыкмыни! Кешене хур итмә, белгертеп кит, дидек, тыңламады. Аңа җен шаукымы тигән, бәбкәм. Мин аны абзыйның туенда тапкан идем, атасы исемен дә шуңа Туйбикә дип куштырды. Катыны, ире бии-җырлый, мин мич арасында бәбилим, Ходай җәзасы.

Егет тораташ гәүдәсен капкага табан сөйрәде. Хәзер инде аяк җирдә – чынбарлык аны хыял иленнән аска табан тарткан иде. Күктәге болытлар да якын, бик якын, тик алар хәзер, таш кебек укмашып, баш түбәсенә ышкыла иде.

Аның хәлен игезәк сыңары аңлады. Пар балалар бер-берсенең кичерешләрен йөрәк белән тоя, имеш.

– Бетеренмә, туган, дөнья катынга корымаган, ул сине барыбер санламас иде, – диде Шәмсулла.

Ә туйны барыбер уздырдылар. Түрдә кәләш тә, кияү дә утырды. Әй дөньясы!

5

Быел терлек азыгына кытлык дип, рәис бодай саламын яндырмады, кибәнгә өйдертте. Менә сиңә мә, кәтүк хәтле генә бала, көчәнә-көчәнә, салам йолкый иде. Ул үз эше белән шулкадәр мавыккан иде ки, Нурулланың килгәнен дә сизмәде.

– Эһем, эһем, – диде рәис әкрен генә. Чыбыркы шартлатырлык малыңны урламыйлар әле.

Малай, аяк чалып еккандай, арбасына ауды.

– Курыкма, сукмыйм, – диде рәис. – Син кемнең уңган җегете, ә?

– Тәбрис хатыныныкы, абый.

– Сәйдәнекеме? Җиденчедә укучы Рәсим инде син. Әтиең нишли?

– Аракы эчә. Үги атаңнан ни он суы, ни тоз суы, ди әни.

– Салам белән нишлисез, Рәсим? Сез бит терлек асрамыйсыз.

– Син, абый, чуртым да белмисең! Бездә биш терлек, түлке без аны синнән качырабыз. Әни, персигә күрсәтергә ярамый, ди. Бу салам кышка, асларына җәябез.

– Кара син, ә! Яшереп кенә абзарда аю тотасыз бугай, – дигән итенде Нурулла. Ә үзенең ияк яңаклары тартышты. Авыл халкын җыеп ялынды, ялварды, үтенде, ә нәтиҗәсе юк! Алар әнә борын төбендә ут көйрәтәләр. «Авылың бетә, углан!» Төшнең кайтавазы колак пәрдәсен чыңлата: «бетә-ә!»

Нурулла, камылны изә-сыта, машинасына табан атлады.

Сәйдә үз турларындагы коедан су ала иде. Ул – аның сыйныфташы. Эшкә батыр бу хатынны Нурулла биш ел элек, киендереп-ясандырып, Казанга, авыл хуҗалыгы күргәзмәсенә җибәргән иде, аннан мактау кәгазьләре генә кыстырып кайтмады сыер савучы, аңа бер ир бәндәсе дә тагылган иде.

– Танышыгыз, сабакташ, – диде бәхетеннән исергән Сәйдә. – Бу – Тәбрис. Улыма – әти, миңа – ир. Йомшак хайванкаем ул минем, син аңа да колхозда берәр эш бир инде, Нурулла.

Рәис «хайванкаем»ны төрле яктан сынап карады. Моның йолкысаң – йоны, саусаң сөте юк иде. Шәһәрдә трай тибеп яшәгән Тәбрисне, аптырагач, үз «тиңнәре» янына кушты рәис: көтүче чыбыркысын тоттырды. Әмма хөрәсән, көн уртасында болында йоклап, дистәләгән сыерны уҗымда күбендерде. Куды аны Нурулла, һәм шул ир аркасында иң уңган сыер савучысыннан да колак какты.

…Көтелмәгән кунак Сәйдәне каушатты.

– Сине «өй борынча иснәнә» дигәннәр иде, менә безгә дә чират җитте, – диде ул ризасыз тавыш белән. – Монда гына әрлә инде, җәме? Өйдә әтиебез исерек.

– Ник сәрхуш белән изаланасың, Сәйдә?

– Нишлим соң, синең кебек айныклары кыяклагач! Саҗидә очрады бит сиңа юлда. Бәхетеңне керпе тишкәләгәч, ни уфыр, ни пуфыр, мин дә ул көнне җәйләүдә идем. Саҗидә, башым авырта, дип, миннән алдарак теркелдәгән иде. Әнә бүген балда-майда йөзә, мыштым. – Хатын сулы чиләген, чайпалдырып, җиргә куйды. – Миңа да ир-ат назы кирәк иде. Казан урамында аунаган бомжны, кунакханәдә юындырып, кибеттә киендереп, закунный мужик ясадым, вәйт! Син миңа вәгазь укыма, җәме? Хет ун тапкыр әүлия бул, син миңа указ түгел, Нурулла!

Тиктомалдан җенләнгән Сәйдәне тынычландырмады рәис. Аның үзенең дә шулпасы, кайнап, казаныннан ташый иде. Уңганлыгы өстенә сабыр да, акыллы да иде сабакташы. Елгыррак савымчылар шешәләргә тутырып сөт урлаганда да, ул, гөнаһ дип, колхоз әйберенә тими иде. Ә бүген, гаҗәп, аны чүпрәсе искергән әче камырдан әвәләгәннәрмени, Сәйдә бүтән, Сәйдә үзгәргән! Авылдашларыңны үтәли күрәм дип мактанган җитәкче иптәш, йә, ни диярсең? Кайнап ташыйсың, бары шул гына, әйеме?

– Сәйдә, ирең белән яшисеңме, аерыласыңмы, синең ихтыярда, ә абзарга яшергән тукмакборыннар мәсьәләсендә болай: сиңа өч көн вакыт, әгәр дә өч көндә шакшыдан арынмасаң, өеңне, сүтеп, Ивановкага күчерәм. Суд белән янама миңа, файдасыз ул.

Сәйдә, чиләгенә абына язып, аңа ташланды:

– Мин ул дуңгызларны суеп ашамыйм, симертеп сатам! Улымны укытырга бит ул акча! Син бит әүлия, хәлемне аңларга тиеш!

– Фермага кил, синең кебек алтын куллы хатынга егерме сыер да аз!

Ир кызу-кызу китеп барганда, арттан Сәйдә кычкырды:

– Кабахәт син, Нурулла-а! – Ләкин баягы зәһәр тимер тавышы күз яшьләре белән җебеп изрәгән иде.

…Капка төбендә колхоз шофёры, бүкәнгә куеп, утын ваклый иде, Нурулла аның белән исәнләште дә:

– Яллар ничек, Шамил абый? – диде. – Мин сине Кара диңгездә су коена мәллә дип уйлаган идем.

– И рәхмәт яугыры, иптәш персидәтел, теге заманда ике тапкыр ял иттердең диңгездә, әле дә авызда тоз тәме, – дип кеткелдәде абзый. – Берсекөнгә эшкә миңа. Эш лутчы, иптәш персидәтел.

– Ташла әле шул «иптәш»еңне, Шамил абзый. Партия җыелышы диярсең. Тәҗел генә йомышымны үтәсәң иде. Сәйдәләр йортына каяндыр дуңгызлар адашып кергән икән, Ивановкадан, ахрысы. Шуларны кире үзләренә илт инде.

– Син Сәйдәгә ышандыңмы, иптәш… дим, персидәтел? Матри, көпә-көндез алдыйлар, имансызлар! Кемне диген? Иптәш… дим, персидәтелне! – Абзый балтасы белән чек-чек бүкән чокыды. – Иту ул мырык-мырыклар Арбалы Кәбирләргә дә, Закун Мансурларга да ялгышып кергән инде.

Кәбирләр? Мансурлар? Нурулла, иелеп, ике пүлән алды да шак та шок бер-берсенә бәрде. Аларга ни җитми икән? Тагын кемнәр?

– Шамил абзый, синең өең дә, мунчаң да газ белән ягыла түгелмени?

– Арткы ызбадагы мичне сүтмәдем мин, иптәш… дим, персидәтел. Газ чыгымлы. Мичне ягам да, күмерен көрәгәч, кызу ташында бәрәңге тәгәрәтәм. Ялгызакның ашы-сые шул икән аның.

Абзыйның бөрешкән кара карлыганга охшаган күзләре моңсуланды. Нурулланың аңа болай төбәп караганы юк иде. Картая Шамил шофёр, картая… «Йөгеңне төя, йөгеңне илт, йөгеңне бушат» дигән әмерләрдән гайре Нурулла бу бәндәгә берәр кәлимә әйтте микән? Машина төзек, хезмәт хакы түләнә, тагын нәрсә кирәк? Ә күңел? Анданиләр бар? Юк, монысы сине кызыксындырмады, рәис! Әнә ялгызакның ашы-сые бәрәңге икән бит… Димәк, Шамил абзаңның машинасы гына төзек, ә күңелендә – җимереклек…

– Өйләнмәдең тәки, Шамил абзый.

– Өйләндем. Дүрт тапкыр, иптәш… дим, персидәтел.

– Ничек «дүрт тапкыр»?!

– Һи, син яшь идең шул, минем тарихлар сиңа караңгы. – Абзый кесәләрен актарды. – Чигарит… Кая соң бу чигарит? И-и, изелгән, хәерсез. – Сынык сигаретка ут эленмәгәч, абзый аны, учында уып, җиргә сипте. – Сирәк кенә тартыштырам, исеннән җеннәр качсын өчен генә. Беренче катыннан әни аерттырды. Күп йоклый дип. Икенчесен телләшә диде, өченчесе, сыерның сөтен сава да чиләге белән күтәреп эчә, диде. Дүртенче катын, Вәсимә, яшь иде, каенанага бирешмәде. Кушаматы да «Эт каешы» иде аның. Ике бичә көн-төн блач бүлеште, кем хезмәтче дә кем хуҗа! Мин шунда бүрек белән киңәштем. «Шамил, – ди бүрек. – Бу катыныңны да кусаң, нәселсез каласың. Катының ягына бас». Вәсимә тәки әнине җиңде. Мин эштә идем. Беркөнне ул сандыгы-ние белән каенананы урамга тибеп чыгарган. Хурланган әни ахирәтенә күчте. Улым килеп алыр дип көткәндер, бичара. Мин бармадым, иптәш… дим, персидәтел.

Катын корсаклы иде. Әни ахирәтендә үлде. Вәсимә, малай мәктәпне тәмамлагач, аны укытырга урнаштырам, дип, Казанга киткән җиреннән суга чумды. Авыл тормышын бер дә өнәми иде, анда нәчәлник сымаграк ир тапкан, ди. Аннан соң унбиш ел узды. Мин дә яңадан өйләнергә уйладым. Фәнисә апаңны ошата идем, аңа сүз каттым. Син дә парсыз, мин дә парсыз, арканы аркага куеп булса да ятарбыз, дидем. Ризалаткан идем дә… Ул мулла белән киңәшкән, ә тегесе – чалмалы хәсрәт: «Шамил бишенче тапкыр никахлана алмый, шәригатьтә мөселман бәндәсенә дүрт кенә катын каралган, Аллаһ каршында гөнаһ кылмагыз», – дип, Фәнисәне орышкан. Киреләнде инде шуннан соң апаң, иптәш… дим, персидәтел. Мин сиңа хәрәм дә хәрәм, ди. Әни каргагандыр мине, ялгызлыкта интек, малай актыгы, дигәндер.

– Берәр бәрәңге тәгәрәткәч эндәш әле, Шамил абзый, гәпләшеп утырырбыз, – диде Нурулла. – Иркенләп чәй эчәрбез.

– Рәис белән чәй эчкән бар анысы. – Абзыйның йөзенә кояш кунды. – Ә мона әүлия белән юк. Шунысы кызык аның! Авылданиләр генә сөйләмиләр, шулар чынмы соң, иптәш…

– Утыныңны яр, Шамил абзый!

Кәефе кырылган Нурулла Кәбирләргә табан борылды. Монысының ипи шүрлеген җимерергә микән әллә?! Ферма мөдире – уң кулы бит, билдән бөртектә йөзә бит! Кичә генә «хатын дүрт сыер сава, сөт файдалы кәсеп икән, дәүләткә тапшырабыз» дип мактанды, хәйләкәр төлке! Аның көненә өч тапкыр өен әйләнеп килүен дә, җәлт кенә арба төбенә йә печән, йә силос түшәгәнен дә күрмәмешкә салышты рәис. Хуп, аннан-моннан чәлдермәсәләр, колхоз колхоз буламыни ул. Бу гадәт авыл халкының канына сеңгәндер, мөгаен. Бабасы урлаган, атасы урлаган, оныгы гына әдәп сакламас, билгеле.

Кәбир ишегалдындагы зур ләгәндә бәрәңге боламыгы изә иде. Бәрәңге парыннан аның күзләре яшьләнеп, яңакларына тамчылар тама иде. Хуҗа капкада рәисне күргәч, чак кына борыны белән табагына кадалмады.

– Бәтәч, Нурулла туган, нинди җилләр ташлады?!

– Төньяк җилләре сезгә табан исә иде дә мине дә үзенә ияртте. Алла куәт бирсен!

– Миңамы? Эһе, рәхмәт. Менә хатынга булышам, – диде Кәбир.

– Булыш, булыш! – Нурулла карашын юри читкә борды. – Әзрәк су салып болгат, бәрәңгең коры.

– Миңа бер-бер гозерең бар идеме, Нурулла туган?

– Юк. Ә соравым бар иде. Син кем?

– Ә?

– Син кем, диләр?

Тезләнгән Кәбир аякланды. Аның авызы ачылган, күзләре шарланган иде.

– Минме?! – диде ул, күкрәгенә төртеп.

– Син, син!

– Үртәмә, Нурулла туган. Кәбир Ибәтов мин. Ферма мөдире. Үзең куйдың, туган эшлә дидең.

– Ничек «эшлә» дидем?

– Инде… Эшлә дип, намус белән, дидең, Нурулла туган. Инде күпсенмә, арба төбенә генә, арт шәрифләремә йомшак дип кенә салыштырам шунда. Угры дип сүгәсеңмени инде, туган? Ярар, бүтән чеметем дә апкайтмам. Ике күзем чәчрәп аксын!

– Юк, син апкайт, Кәбир, чеметем генә тагын апкайт! Колхозның аның шул ягы күңелле дә. Мин сине урларга күрше авыл хуҗалыгына җибәрә алмыйм бит, әйеме? Намусның мәгънәсе тирәнрәк, Кәбир. Оятсызда юк та әле ул. Дүрт сыер дисеңме?

– Берәү, Нурулла туган, – диде Кәбир кызганыч тавыш белән. – Оят миңа, оят. Хатын, тиз үрчиләр, артым шәп дип, өч баласын абзарга җибәргән иде, туган. Син мине, зинһар, мөдирлектән азат итмә, иртәгә үк бу зәхмәтләрне чүплек базына ташлыйм!

– Их, мин сине тукмар идем, Кәбир, тик синең мескенлектән гәүдәң кечерәйде, ә без кәрләләргә сукмыйбыз.

Нурулла, йодрыгын йомарлап, кара исемлектәге соңгы йортка табан китте. Ләкин монысының капкасы бикле иде. Чурайбатырда халык ябылып яшәми иде, ни кылана болар дип колак салган иде, бер ачыш ясады рәис. Закун Мансурлар капкасының «үпкәсе» үскән, ахрысы, ул мыш-мыш сулый иде.

– Ач, качышлы уйнама! – диде Нурулла, тимер тотканы шылдыратып. – Юкса койма өстеннән сикерәм.

Хуҗа, мытыр-мытыр килеп, келәне шудырды:

– Перси безнең турдан үткәндә, җиле бәрелеп капканы аудармасын дип кенә япкан идем, Алла бәндәсе.

Нурулла, аны этәреп, туп-туры абзарга юнәлде. Әмма сәнәк эләктергән Мансур аның юлын каплады:

– Син кая, перси? Сарайгамы? Нәмә тикшерәсең? Башта рөхсәт язуыңны күрсәт! Эчеңне тишәм, перси! «Йортыгызга бәреп керсәләр үтерегез» дигән закун бастырды пыркарур!

– Атасы, дим, атасы! – Баскычта куркынган хуҗабикә күренде. – Ыргыт сәнәгеңне! Нурулла бала сиңа перси генә мәллә, ул – әүлия хәзер, атасы!

– Исәнме, Гөлия апа?

– Исән, исән, бала! Син безнең атабызга ачуланма, бала. Күзләре әйле-шәйле генә күрә, колакка да каты. Әрмиянеке ул, бала. Мансур бит анда камандир белән даулашкан. Иртән «Торыгыз!» дигән боерыкны үтәмәгән, Русия гражданинына сигез сәгать йокы тиеш, дигән. Шуннан камандиры моның шытырдатып колагын борган, закун чыгарма, Ишкуатов, дигән. Бу хәлләрдән соң Мансур: «Әти, сәлам, әни, сәлам, килеп алмасагыз – вәссәлам», – дип, өйләренә хат язган. «Закун» кушаматы солдат бүләге аңа. Син бездән нәрсә сорамак идең, Нурулла бала?

– Мансур абыйның законына төзәтмәләр кертәсе иде, Гөлия апа. Сәнәге белән хәтәр кизәнә бит әле менә, – диде рәис, хуҗага ымлап. – Аның атасы Кираметдин бабай бигрәк иманлы карт иде.

– Мәзин иде, бала. Ипи валчыгына да: «Әгүзе әйтеп капсаң – туярлык», – дияр иде. Каенатамның урынын Аллаһ җәннәттән әйләсен берүк!

– Ай-һай, әйләр микән?

– Без аның нигезендә яшибез, Нурулла бала. Елына икешәр Коръән укытабыз, Аллаһ ризалыгы өчен. Абау, бала, шикләнәсеңме әллә?

– Кираметдин бабайга оҗмахлар насыйп микән, Гөлия апа? Йортыгызда хәрәм…

– Ай Аллам! Сизденмени, бала? Сизми ни, әүлия бул да, – дип, хуҗабикә аягындагы галошын салып шап-шоп кагарга тотынды. – Мансур, чукрак, акчага коенабыз дип асрый. Тот капчыгыңны, коенырсың! Өстебезгә бер-бер артлы хәсрәт ишелә: башта малай мотоцикл белән бәрелде, аның артыннан кызның малае хасталанды. Каенатам миңа рәнҗиме? Килен Мансурны аздырды диме? Әйтче шуны, Нурулла бала?

– Озак сөйләшмәдек. Озакламый үзем кайтып, колакларын борам, диде.

– Кем, бала?

Хәзер «теге дөнья хәлләре» Нурулланың үзенә дә мәзәк тоела иде.

– Каенатаң инде, Гөлия апа.

– И-и, шаян кеше син, Нурулла бала. Ничә ел кызыл туфракта череп ят та аннан терел, янәсе.

– Мин терелдем бит менә.

– Әй, син свижи мәет кана, бала.

– Нишлибез, Гөлия апа? – Рәис шаяртудан туктады. Сәнәгенә таянган Мансур абзый, мин җиңдем дип кәефләнеп, кетер-кетер көлде.

– Минем хуҗалыкта – минем закун, баста!

– Ә Чурайбатырда минеке, – диде Нурулла. – Мин сезне аксакаллар хөкеменә тапшырам. Гаиләгезне авылдан куаргамы, кумаскамы, әйдә, хәл итсеннәр.

– Чү, бала, ил-көннән кая сөрәсез?! – дип елап җибәрде хуҗабикә. – Чукрак абзаңны үзем җайлыйм, аерылышабыз дисәм, коты ботына төшә аның, хәзер абзарны тегеләрдән чистарта-а!

– Бүген үк аерылам диген, Гөлия апа, иртәгә кадәр сузма. Ачуым яман, беләсез!

«Ачуым яман, беләсез…» Әйе, синең холкыңны беләләр, Нурулла. Чөнки син урамнан үткәндә, һәр капка ярыгыннан, һәр тәрәзәдән күзләр озаткан. Күзләр булмаса, этләре өреп калган. Яратканы яраткан, нәфрәтләнгәне нәфрәтләнгән. Син – колхоз җитәкчесе, үзенә күрә хуҗа, ихтимал, барысына да ярап та бетмәгәнсеңдер. Кайберәүләр үз бәхетсезлегендә сине гаепләгәндер, ә икенче берәүләр рәхмәт кенә укыгандыр. Ә бүген син алар өчен әүлия икән… Сизәсеңме-тоясыңмы, халык чынбарлыктан арыган, ул могҗизага сусаган. Аның берара матур әкиятләргә ышанасы килә! Чынлыкта авыл синең гап-гади кеше икәнеңне таный, ләкин егерме ел хуҗалык сөйрәгән рәис барысын да туйдырган, алар сине гайре табигый сыйфатлар белән чуарлап-бизәп, әүлия исемле яңа зат тудырган. Сәбәбе дә булды: йөрәгең типмәде… Өсләрен – бөтен, тамакларын тук итәм дия-дия, артыгы белән җиргә беректе Нурулла. Элгәре моржалардан бөркелгән төтен адәм баласының күк белән бәйләнешен искәртә, бисмилласын кушып пешергән ипи исе, галәм киңлекләренә таралып, дөньясын хушландыра иде. Нурулла Азизов иң беренчеләрдән булып Чурайбатырга газ торбалары суздырып, «төтенсезләр авылы» дигән кушамат тактырды. Баксаң, төтенсез авыл күңелсез һәм шыксыз авыл икән. Юк икән күкләр белән тоташу! Быел тау итәге дә догасыз тилмерә. Шул якка караган саен, кәеф кырыла. Һаман тамак кайгысы!

Урамнан, озын торыкларын чалыш-полыш китереп, Зәкия карчыкның оныгы йөгерә иде. Галимнең аркасындагы йонлач биштәре дылк-дылк итә, әйтерсең егеткә ябышып бер сары эт тә чаба иде.

– Нурулла Сафиуллович, спасите! Өч сәгатьтән Казанда учёный Капланның лекциясе икән. Интернеттан укыдым. Миңа аны тыңларга кирәк, срочно автовокзалга илтегез! Очень прошу! – Егет, машинага утыргач та, бал корты төсле безелдәде. – Боже, соңартма, Боже!

– Ленинга аткан Каплан оныгы мәллә?

– Вы что, Нурулла Сафиуллович! Бусы башка Каплан! Бөек учёный. Сез аның ачышлары турында ишетмәдегезме?

– Юк, Алмаз.

– Да, авыл агайлары надан шул. Гафу, абый Нурулла. Капланның исемен история китапларына язачаклар.

– Күбрәк татарча сөйләш, малай актыгы! Профессор атаң белән без бер урамда сугышып үстек. Яртылаш авыл егете син. Капланыгызның бөеклеге нәрсәдә инде?

– О-о, абый Нурулла! Ул кешенең гомерен ничек озынайтырга дип баш вата.

– Юк белән маташмагыз, энекәш. Аллаһы Тәгалә аны без карында чакта ук билгеләп куйган.

– Стоп, Нурулла Сафиуллович! Каплан – уникальный учёный. Ул, сначала телоны ясарга, ди, ягъни роботны. Күзе, колагы, авызы, кул-аяклары белән, ди. Потом биологик баш миен шушы тәнгә пересадить, ди, вот! Клиент сайлый: үләргәме яки ясалма гәүдәдә яшәвен дәвам итәргәме? Әгәр без учёныйлар, берләшеп, шундый робот ясасак, ул Айда да, Марста да яшәячәк, абый Нурулла! Халык күп, тиздән планета шартлый. Без робот сыманнарны бүтән күк җисемнәренә озатсак, җирдә катастрофалар кими, точно! Планета кызганыч, абый Нурулла. Һәр туган бала аңа үлем белән яный. Урманнар таптала, сулар агулана, тереклек үлә. Җиде миллиард без бүген, коточкыч цифр, да? Капланның ачышы хуплауга лаек.

– Тимер сыныгызга каш-керфек, авыз-борын чәпәрсез, бу катлаулы түгел, Алмаз. Ә менә җан белән нишләрсез, ә? Галимнәр ихтыяры белән генә җан беркая да күчми! Уйдырмалар белән вакыт уздырмагыз, энекәш.

– Ужас, сез полный отстой икән, Нурулла Сафиуллович. Сез наукада ни-ни! Фән ул – прогресс юлдашы, аңа вакыт та не жалко!

– Мондый фантазияләрдән бизәргә кирәк, энекәш. Син безне файдалы ачышларың белән куандыр. Ничә ел агулы бәрәңге ашыйбыз, шул каһәр суккыры коңгызга каршы робот-бөҗәк уйлап тап, һичьюгы.

– Фу, мине кемгә саныйсыз, Нурулла Сафиуллович. Жук, таракан, кандала кебек паразитлар белән кайнашырга башыма тай типмәгән! Мин – учёный. Мин – Каплан шәкерте! Без дә, сезнең сымак, авыл, җир, икмәк дип, вак мәсьәләләр белән шөгыльләнсәк, кем глобаль проблемаларны чишәр?

Тукталыштагы автобус менә кузгалам, менә кузгалам дип тора иде, Нурулла биштәрение белән юлдашын ишектән кертеп җибәрде.

– Капланга сәлам! – диде ул, әмма бу тозсыз шаярту иде. Синең сәламең кемгә хаҗәт! Әнә алар дөньякүләм проблемалар белән мәшгуль, гәрчә уй-теләкләре фантазиягә корылып, акылга сыймаса да, бөек эшләр майтарабыз дип шапырыналар. Ә Нурулланың эше чынлап та вак: язын сөрә-чәчә, көзен ура-суктыра. Хәсрәте дә чыпчык борыны хәтле генә: Чурайбатыр үлмәсен дип, көн-төн чаба-йөгерә… Киләчәктә рәхмәт ишетерме – ишетмәс! Капланнар кебек, алтын хәрефләр белән тарих битләренә теркәлерме – теркәлмәс! Һай, шайтан алгыры! Күңелдә нинди генә җүләр уйлар бөтерелми. Дан-шөһрәт казанып, сурәтен тимер такталарга уйдырыр өчен туганмыни Сафиулла малае?! Җир өчен дөньяга китергән аны Аллаһы Тәгалә. Кочагына йолдызы-ае, урман-кырлары, чишмә-елгалары белән Чурайбатыр исемле җыйнак кына, бәләкәй генә дәүләт салган. Йөрәгең белән янәшә кадерләп сакла, тузгытма, таратма, дигән. Әйдә, роботлары белән ят планеталарга Капланнар күченсен. Ә Нуруллага Җирдәге тормышның да үз җае, үз көе бар…

6

Менә шулай… Реанимациядән гомуми палатага чыгаргач, янәшә караваттагы абзый аңа:

– Ике тумыйбыз, ике үлмибез, иртән гел бүген бәйрәм дип уян, – диде.

Искерсә дә, асыл хакыйкать иде бу.

Менә шулай… Уяна Нурулла. Үз җае, үз көе булган тормыш иртәсе гәрчә йөз төрле мәшәкатьләре, аһ-зары, үкенеч-көенечләре белән бусага төбендә үк сагаласа да, ул разый иде. Яшәү – бәйрәм! Йөрәге бер туктап алган кеше моны бөтен вөҗүде, бөтен күзәнәкләре белән тоя. Шуңа күрә ир һәр иртәдә бәйрәмчә киенде: моңарчы шкафта сөрсегән өр-яңа костюмчалбарлар, күлмәк-галстуклар берәм-берәм кузгатыла башлагач, хатыны, шикләнеп:

– Ник алай көязләнәсең, Нурла? – диде. – Элек өстеңдә джинсы белән свитер гына иде.

– Бәйрәм бит, бичәсе.

– Саташма, гап-гади көн, Нурла! Синең шулдыр инде… – Сәҗидә мыш-мыш борынын тартты. – Даруга дип хәйләләп, аның белән серләшәсеңдер.

Нурулла бу очракта: «Син нәрсә лыгырдыйсың, ахмак бичәсе!» – дип ачуланырга тиеш иде, ләкин ул әлеге уен чалгы белән печән чапкан кебек кисеп ташлады. Тимә, көнләшсен! Сары алъяпкыч белән билен буган хатында җан юкмыни!

– Сөйлиләр инде… – Борын «ыш та ыш» һаман «такта ышкылады». – Син әүлияга ят хатын-кыз мәхәббәте хәрәм, Нурла.

– Кем әйтте?

– Яшь хәзрәт, никах тугрылыгы – җәннәтнең беренче баскычы, ди. Сиңа төбәп әйтмәде дә, Нурла. Алай да… Без кызлар белән мәчеткә аның вәгазьләрен тыңларга кергән идек.

Мыштым хатынның көнләшүе дә кызык түгел, әйтерсең коры чикләвек яшене: черт итә дә сүнә, черт итә дә сүнә… Зилзиләләр куптарып, тузан өемнәре уйнатып, күкләр күкрәтеп килсен иде дә, чартлатып яңакка суксын һәм күздән ут чәчрәсен иде! Юк шул, хатын-кызларның барысы да Туйбикә түгел. Син үзең дә күндәм, болай да басынкы кемсәне бастырасың.

– Халык арасында өтек-төтек йөрмәскә кирәк, бичәсе. Әллә миңа җүнлерәк кием дә хәрәмме?

Аңа «бәйләнеп» арыган хатыны аш бүлмәсендә кыштырдый иде инде. Нурулла озак кына көзге алдында галстук бәйләп азапланды. Муен элмәккә керергә теләми, башны әле уңга, әле сулга кыйшайта иде. Ир-атны йөгәнләр өчен уйлап чыгарылган чүпрәк кисәген шкаф тартмасына атып бәрде ул. Хуш, шушы килеш тә танырлар…

Авыл буйлап сәяхәт бүген дә дәвам итте. Юл уңаенда Нурулла такта яру цехына сугылды. Игезәк сыңары белән байтактан бирле күрешмәгән иде.

– Эшмәкәрнең хәлләре ничек? – диде ул, агач чүбенә буялган Шәмсулланың җилкәсеннән каккалап. Туган бит, якын.

– Икебез дә тартмыйбыз, ну барыбер тәнәфес ясыйк. – Игезәк өемнән киң генә такта суырып, баш-башларына бүкәннәр куйды. – Утыр, Нур! Син нигәдер бүген бәйрәмчә. Авылда туй-мазар мәллә?

– Туй, Шәм.

– Кемнәрдә?

– Миндә, Шәм. – Нурулла күңелле генә сызгырды.

– Ышандылар ди сиңа! Саҗидәңә кабат өйләнсәң генә. Тәки яшисез, ә?

– Мин нишләргә тиеш идем соң?

– Аерылмадың, рәхмәт яугыры. Исеңдәме?..

– Кузгатма! – Нурулла дорфа гына игезәкнең авызын япты. – Үз бәхетеңне бел дә дәшмә!

– Без Энҗе белән яратышып кавыштык, Нур.

– Мин сезнең өчен бик шат, эшкуар туган. Ярар, тәнәфес тәмам!

«Исеңдәме?» Исемдә, исемдә, сыңар. Тик син ул көнгә кагылма, яме?

– Безнең турдан үтәсеңдер, Нур. Энҗе студент малайны уятсын, миңа ярдәмче кирәк, – дип калган туганы Нурулланың ярты кисәге иде. Ул да өрсәң шартлаган куык белән гомерен яндыра. «Без Энҗе белән яратышып кавыштык…» Шушы алдануың белән бәхетле син, Шәмсулла. Күрше авыл мәктәбе директоры Зөфәр үлгәч, аны Чурайбатыр зиратына җирләделәр. Энҗе соңыннан, халык таралышкач, аның каберенә ятып үкседе… Бу хакта сиңа бер ирештерерләр, Шәм. Ә син моны гайбәт дип сана. Сүз куган ир-аттан да кабахәт адәм юк!

Шәмсулланың олы малае капкадан чыгып килә иде, ләкин әнисе аңа абыйсы белән иркенләп сөйләшергә ирек бирмәде, куарга тотынды.

– Әй син, йокы капчыгы! Тизрәк элдер! Әтиең ачулана, Хафиз! Нихәл, Нурулла?

– Яхшы. Хафиз буйга үскән.

– Үсмәскә ни! Кыш буе биш капчык бәрәңге, ярты үгез ашый. Алай да укуы уртача гына.

– Казанда тамыр җәяме?

– Юу-ук, ниткән Казан ди! Безнең бәхет – авыл. Әнә мәктәпләргә хатын-кыз сырышты. Бер-ике ел укытса, бәлкем, директор итеп билгеләрләр. Хафизның буй-сыны иллә шәп!

– Мәктәп директорларын яратасың бугай, Энҗе.

Нурулланың теленнән шайтан тартты, ахрысы, ул, чын мәгәр, хатын-кызның күңелендә казынып, мондый түбәнлеккә төшмәскә тиеш иде.

Энҗе кинәт тотылган карак сыман калтыранды.

– Кайсы… кайсы укытучы бу урын турында хыялланмас икән. Безнең коллективта һәркем үзен директор итеп күрә.

– Китим әле, Энҗе, Габбас абзый чирләгән, ди.

– Нурулла! – Хатын аның беләгеннән култыклады. – Әллә җыр укытучысы дигәч тә, мин аңгырамы? Кинаяләрең белән бәгырьне чеметмә инде син, Нурулла. Син безнең тормыштан бихәбәр, чөнки колхоз туганыңны да, дустыңны да алмаштырды. Синдә безнең кайгы түгел иде. Шәмсулла мине төнлә урлап кайтты! Юлдан! Без Зөфәр Газизов белән Яр Елгада укыта идек. Без бер-беребезгә балачактан ук гашыйк идек. Шәмсулла мине егетемнең куенынннан каерып алды! Минем аңа тамчы да хисем юк иде. Мин балалар хакына түзеп яшим. Тик мин хыянәтче түгел! Күңел җылысын чит-ят ирләр кочагына ташымадым мин!

– Эрлисе эрләнгән, бәйлисе бәйләнгән, җиңги. – Нурулла әкрен генә Энҗенең кулын җиңеннән ычкындырды да, ачынып: – Шәмсулланың бәхет кошы да канатсыз! – диде.

Бу хатын да кызганыч иде. Яши. Язмышы белән тарткалашмый.

– Сабыр син, Энҗе, шуның өчен рәхмәт үзеңә. Зөфәр Газизовны догаңнан калдырма.

– Чү, ашыкмале. – Энҗенең ике бит алмасы кып-кызыл, гүя эчендәге ялкын йөзенә бәргән иде. – Син игезәгең өчен көенмә. Шәмсулланың тамагы тук, өсте бөтен. Өч бала атасы. Аларны өйләндерәсе менә. Туйларда парлашып утырырбыз, уртак оныклар сөярбез. Нурулла, карале, син тегендәге хәлләрне күреп-белеп кайткан, диләр. Халык у-у итә. Миңа анык кына әйт: хет анда җаным теләгән белән бер түшәккә баш куя аламмы? Сайлау мөмкинлеге бармы тегендә?

Йа, Нурулла, күкрәгеңдә кушаяклап тибенгән ярсу атыңны тышаулыйсыңмы, әллә иреккә җибәрәсеңме? Укытучы башы белән әкияткә ышана, тфү!

Юк, атыңны тышаула, Нурулла. Игезәк сыңарың никадәр генә газиз булса да, бу хатынның өмет учагына нәзек кенә телеп чыра сал.

– Куярсың башыңны, җиңги, куярсың.

– Шулаймы, туганым! Ай, рәхмәт!

Бу матур ялганың өчен җилкәңдәге фәрештә «гөнаһ» дип язар, Нурулла. Әнә сул аягыңа аксадың, димәк, «дәфтәрең» авырайды.

Аның караввы учакта чыра кабынды!

Туксан яшьлек Габбас карт, лупалы күзлеген борынына элеп, Коръән укый, ә инвалид арбасындагы улы – аяксыз Хәйретдин – кечкенә табакка бәрәңге әрчи иде. Хуҗалар кунакка шатланды.

– Уз, бирегә уз, улым, – диде карт, диваннан урын күрсәтеп.

– Мин үтешли генә, Габбас бабай. Ни хәлләрдә көн итәсез?

– Әлхәмделилләһ, улым!

Карт артыннан улы да кабатлады:

– Әлхәмделилләһ, энем. Безгә ни, пинсә – хөкүмәттән, үлем – Ходайдан дип, шөкрана кылабыз, әйеме, эти?

– Син, Нурулла улым, безнең хакта бер дә пошынма. Үебез җылы, син салдырдың кана. Тәмуг утын да син…

– Әй, эти, эти, – дип бүлдерде Хәйретдин абзый. – Ниткән тәмуг уты? Җир астыннан суыртылган табигый газ диләр аны, эти!

– Суыртса, тәмугтан суырталар, чурту-матыр! Кысылма олылар гәпләшкәндә, – дип ачуланганнан соң, карт рәхмәтләрен тезде: – Суын да калункадан ялгаттырдың, мунчабыз да янәшәдә генә, тәмуг уты белән җылытыла, дәүләттән пинсәне дә күп бирдерттерәсең, Нурулла улым.

– Эти, син – сугыш ветераны, рәис яраларың турында белешмәләр юллатты, шуннан акчаң артты, – диде Хәйретдин абзый.

Шуңа игътибар итте Нурулла: картның чәче чем-кара, ә улыныкы тузганак чәчәге төсле ап-ак, йөзендә дә буразна-буразна сызык иде.

– Сиңа алтмыш өч яшь бит, Хәйретдин абый?

– Алты да, өч тә, – дип җөпләде ул. – Беркөнне чегән катыннары өй борынча чүпрәк-чапрак сатып йөри. Миңа «папаша», әтигә «маладуй чалавик» диләр. Аңа – джинсы чалбар, миңа җылы эчле ыштан төртәләр. Әти – мут хайван, заманында өч катынга үләнгән. Мин гарипкә берсе дә тәтемәде, шуңа иртә картайдым мин, энем. Наз-тәрбиядән мәхрүм ир бәндәсе тиз муртая икән. Синә рәхмәт, энем, хет дөнҗа белән аралаштырасың. – Хәйретдин абзый арбасын өстәлгә табан эттерде. – Кампитыр бүләк итеп, ялгызлыктан йолдың син. Сәйдә әбинең оныгы Алмаз «ә» дигәнче үрәтте, малайгынам. Башлы икән прафисыр балалары. Абый, ди, аягыңа интпланты куйдырабыз әле, ди, киләчәктә, ди. Җөртәбез әле сине, ди. Монда җөргәннән дә артык. Ентирнитка тоташтыргач, Җир шарының любуй җире белән чүкердәшәбез. Әти, әтәчнең кикриге канаган иде, үлмәгәнме-төгәнме, караштырып кер.

– Ә син, чурту-матыр, тагын тартмаңа кадаласыңмы? Әй ахырзаман калдыклары! – дип, карт сукрана-сукрана чыгып киткәч, «тузганак», авызын ерып:

– Энем, мин моннан апамны таптым! – диде. – Ант, туган, көлемсерәмә! Үз акылымда мин. Синә безнең бүгенге тормыш тәрәзәсе ачык, ә үткәннәрнеке ябык, энем. Әти сугыштан марҗага өйләнеп кайта. Мария Сергей кызына. Аларның Маргарита исемле кызы туа. Ә бу чакта күршедә минем булачак әнкәм килен хезмәтен үти икән. Ул үлгәндә, син бишек баласы идең, Нурулла энем. Әнкәм гүрендә әйләнеп капланса капланыр, чүтеки дөресе шул: мәрхүмә кәкре аяклы, кылый күзле, чалыш авызлы иде. Чиләгенә таман капкачы – ире Гарәфетдин калхузда көтүче икән, ул иртән чыбыркысын асып киткәч, булачак әнкәм, шомырт куагы төбенә посып, җыру җырлый икән. Әби хатирәсеннән болар, энем. Габбас солдат аның моңлануыннан үксеп җылый икән. «Әй бакча карачкысы! Җыруы белән улымны сихерләде!» – дия иде әби. Габбас солдат марҗасын кызы белән йорттан куа да Гарәфетдин хатынын апчыга. Тугыз айдан мин – гарип туам. Әби: «Марҗаның каргышы балага төште», – дип, гел әнине талый иде. Маргарита апамның Ригада икәнен ачыклагач, хат яздым. Җавап бирде, ышанасыңмы, энем? Братишка, дигән, җәренгә Сабантуйга приеду, дигән, ышанасыңмы? Әтигә пока белгертмим, сюрприз ясыйм, Аллаһы боерса. Тик, энем, мин аяксыз килеш ничек Маргарита апамны каршыэлармын икән?

– Аэропорттанмы, поезданмы, апаңны үзем барып алырмын, Хәйретдин абый. Ике туган Сабан туе бәйрәмендә күңел ачарсыз.

– Өч туган без, энем, өч! – Хәйретдиннең күзләре сәер ялтырады. – Сеңел дә исән минем. Әти аны белми һәм белмәве хәерлерәк. Безнең әни им-томчы иде. Бервакыт яңа гына туган сабыен биләүгә төргән апа аңа өшкертергә килде. Мин мич башында идем, әни, кеше-фәлән юкмы дип, аралыкны карады, тик мине итекләр каплаган иде. Вәйт бу хатын җылый, Галимәттәй, кызым Габбас абыйдан, ди. Әни дә җылый. Үскәнем, нишләп син безнең тормышны ватасың, без бит гарип бала үстерәбез, ди. Ватмыйм, Галимәттәй, ант мәгәр, бу сер икебездә генә калыр, ди көндәш. Бездә ферма төзегән шабашниктан, дип әйтәм мин, ди. Хатынлы ир белән чуалган дип, авылда күземне ачырмаслар, ди. «Кызыңның дүрт саны да исәнме?» – ди әни. «Шөкер, исән», – ди тегесе. «Марҗа каргышы синекенә тимәгән шул», – ди әни, көрсенеп. Азактан ул минем тыңлап ятканымны күрде. Ботымнан умырып: «Син, шымчы, мәгәр атаңа лыгырдасаң, Ходай ике кулыңны да өздертә», – диде. Әни үзе дә ир аерткан, фәрештә түгел, шуңа күрә көндәшен кыйнап чыгармагандыр дим. Аннан, сугыштан соң ирләр аз, безнең әти кебекләр пачутта. Синең безгә яхшылыкларың күп тиде, энем. Ашка аш белән ат дисәләр дә, мин сиңа алай итмәдем шул, бер нәрсәне яшердем. Бүген буаны ерам, чөнки дә син әүлия өммәтеннән, энем.

– Гыйбрәтле язмышлар, – диде Нурулла, урындыгыннан күтәрелеп. «Әүлия» дисәләр, аның шунда ук йөрәге кага иде. – Безнең күңел киң, сеңелеңне дә чакыр. Кайчандыр ул да абыйсы белән бер танышырга тиеш.

– Монысы бик четерекле мәсьәлә, энем.

– Алайса, үзеңә кара, Хәйретдин абый.

– Башта син карап кара! Син әүлиямы – әүлия! Килешерме бу эш? Ул кыз – кияүдәге хатын! Габбасны этисе дип уйламый да.

– Йә инде, Хәйретдин абый, кырмавык төсле ябышма! – Нурулла аяк очы белән идән тактасын ышкыды. – Чери, сулап юасыз, ахры. Алыштырырбыз, иншаллаһ!

– Вәйт, ябышам әле! Синең хатының Саҗидә иде теге төргәктәге бала! Ул миңа сеңел, ә син – каениш! Әһә, гарип туганыңнан ояласыңмыни?

Гөрс-гөрс… Җилкә чокырына гөрзи белән кундырдылармыни, ирнең колаклары шаулады.

…Ул хәтта Габбас белән дә саубуллашмады. Хәер, карт үзе дә илтифатсыз, эт сыман телен салындырып, сарай кырыенда чаш-чош чалгы кайрый иде.

7

– Авылда тагы ниләр сөйлиләр?

Нурулланың бу соравы һәр иртә кабатлана, һәм һәр иртә Саҗидәсе эчтәлеге белән бер-берсенә охшаган «исәп-хисап» тота иде.

– Сине мактыйлар, Нурла.

– Гелән-гелән мактагач, начар инде ул, бичәсе.

– Яманлаучылар да хәйран, Нурла!

– Менә монысы шәп! – диде ир, хатынны шаккатырып. – Нәрсә быкылдыйсың, бичәсе? Кайчакта мактаучылар, җиргә сылап, кабыргаңны сындыра, ә хурлаучылар, канат үстереп, күккә чөя. Кеше ул гел киресен эшли!

– Нурла, яшь хәзрәт безне сабакка җыймакчы да, ирләрегездән йә атагыздан рөхсәт сорагыз, ди.

– Рөхсәт, Саҗидә, рөхсәт.

– Әллә фельдшер Аниягә гашыйк инде Руслан хәзрәт, аңа караса, теле көрмәкләнә…

– Һе, «гашыйк» дисеңме? Безнең Чурайбатыр кызлары чибәр алар, – дип, Нурулла үзалдына елмайды. Читтән ярәшә, имеш, бу авыл кызлары хәрәм, имеш. Йөрәгеңә мәхәббәт шырпысы сызып ташласалар, дөрләп янасың, мулла энем!

Кинәт кенә ирнең күз кабаклары тартышты. Чаш-чош, чаш-чош… Габбас карт чалгы кайрый… Тау итәгендә печән чапканда да картның теле авызыннан бүселә иде…

– Ания акыллы нәселдән, безнең Рифатка да тиң иде дә… Ник син аны чит илгә җибәрдең инде, Нурла?!

– Өч айда улыңның укасы коелмас. Сентябрь урталарында кайтыр, иншаллаһ!

– Казан да Казан дияр микән? Хәзерге яшьләр авылда тирес түкмәс шул.

– Тиресен дә түгәр! Агроном бит ул. Син менә, бичәсе, аны бер начар гадәтеннән биздермәдең, ә?

– Нинди гадәт ул, Нурла?

– Берәр эш эшли башласа, теле авызына сыймый.

– Олыгая-олыгая җыйнакланыр әле, Нурла.

– Чир китә, гадәт китми, бичәсе! Әллә этиең шундый идеме?

Нурулланың җилкә чокыры тагын бер гөрси тансыклый иде. Абыйсы кебек, сеңлесе дә, чатнатып, «Габбас карт – минем эти!» дисә? Тик Саҗидәнең керфеге дә селкенмәде.

– Мин этине хәтерләмим, Нурла, – диде ул.

– Эзликме соң?

– Әйем лә, кирәге юк. Син атамнан да якын, синең җилкәңә ышыкланып яшәдем, шуңа бик канәгать инде мин. – Чәчәк сыман таҗларын йомган хатын әкрен генә ачыла иде. – Тел дип… Мин генә гаеплемени, Нурла? Син малаеңның йоклаган чагын гына күрә идең. Сиңа колхоз баладан да кадерлерәк иде.

Хәйретдиннән ишеткән хәбәр атна буе бәгырьне тырнады. Шул хак микәнни? Гарип ир алдашмас анысы. Сажидәсе кызганыч, өч урам аша гына яшәгән атасына «әти» дия алмаган. Өч туганны Сабан туенда һичшиксез күрештерергә кирәк. Әгәр Хәйретдин абый моннан егерме ел элек үк сер төенен чишсә, мөгаен, Нурулла кыз кулын сорарга туп-туры Габбас картларга керер иде.

– Алайса, мин мәчеткә барам, Нурла.

Баштанаяк төренгән Сажидә нәкъ япон курчагы иде.

– Килендәшең Энҗене дә үгетлә, – диде Нурулла. – Ул да догалар өйрәнсен.

– Ә син кая җыендың, Нурла?

– Үзәккә, бичәсе. Йомыш белән.

Аның «йомышы» бик катлаулы иде. Туйбикә чакыра… Йөрәк өчен ни-нәрсә белән бәхилләтер нечкәбил? Бу хатын, Казаннан күченеп кайтканнан бирле, тып-тын гына аккан гомер елгасында дулкыннар уйната иде. Нурулланы ике яктан ике көч йолыккалый: аның берсе – горурлык, икенчесе – ярату. Тик соңгысы көчлерәк иде. Йөрәкне кырык хәнҗәр белән чәнчегән Туйбикәдән ул һаман суынмады.

…Ун машина, тузан болытына күмелеп, олы юлдан җилдерде. Беренче очраган агачка асылыныр хәлдә иде егет. Туйбикә Казанга качкан! Туй көнендә! Йа, нинди хурлык!

Җәйләү сукмагыннан бер кыз йөгерә иде. Күзен хәсрәт элпәсе каплаган егет аны танымады.

– Кем ул? – дип сорады.

– Мыштым Сажидә бит инде, – диде сыңары. – Бездән өч сыйныф түбән укыды. Сыер сава.

– Яле, Шәм, тормозга бас.

– Нишлисең, Нур?

– Шул кызга өйләнәм!

– Акылыңдамы син?! Мыштым дөмә ятимә. Без хәерче, ул бездән…

Нурулла игезәгенә кизәнде:

– Бас!!!

Күрәсең, аның ачуы, бүртеп, тиресен кабарткан иде, кизәнгәндә кәчтүм җиңе шытырдап ертылды. Ул, кош кебек, Сажидәгә табан очты. Кыз исә, ярсып өстенә килгән алыптан өркеп, җиргә чүгәләгән иде, егет аны култыклап торгызды.

– Курыкма, сылукай, мин сиңа өйләнәм.

– Кайчан? – Сажидә, аска караган килеш, халатындагы сөт табын бармагы белән казыды.

– Хәзер үк!

– Ятимә дигәч тә, мыскылламасана, Нурла!

Егет, юлда туктаган машина күченә күрсәтеп:

– Әнә дуслар безне көтә, – диде. – Әйдә, җәлт кенә кулыңны сорыйбыз да…

– Кемнән, Нурла? Минем ни әти, ни әни юк.

– Кемнән кемнән, янәсе. Капкагыз баганасыннан! Таяк белән шалт берне, шалт икене, шалт өчне! Дәшмәсә, риза, димәк.

– Шулай ярый диме китап?

– Ярый ди, сылукай. Йә, ялындырма! Тиздән загс ябыла, кафеда ашлар суына.

Мәҗлестә Нурулла күңелсез иде. Гүя аны озак кына дөмбәсләгәннәр дә, аннары аркасыннан терәү белән терәтеп, өстәл янына утыртканнар: сулаган саен, тынга авырая, күз аллары караңгылана, ә үзе кунакларны сыйлаганда көләргә маташа, әмма бу көлү яралы арысланның ыңгырашуына тиң иде.

Туй узды. Кияүнең күңелендә төер-төер сагыш та ямаулы кесәсендә түләнәсе бурычлар калды. Җитмәсә, Шәмсулла, урман бете сыман кадалып, канын агулый иде.

– Хатаң бә-әк зур, Нур! Язмышыңны җан сөймәгән белән бәйләдең. Элдертәсе иде безгә Казанга, башына капчык кигезеп апкайтасы иде Туйбикәңне.

– Эчемне пошырма, Шәм!

– Ялгыштың, Нур, ялгыштың!

– Алай бик акыллы икәнсең, минем ялгышны кабатламассың, шәт, – диде Нурулла.

– Кабатламам, – дип әтәчләнде сыңары. – Кыз киреләнсә, мин аны урлыйм гына!

Нурулланың армиядә бергә хезмәт иткән дусты Идрис тә туйда иде. Ул институтның тарих бүлегенә имтиханнар тапшырган. Анда аның олы абыйсы декан икән.

– Син дә көндезге бүлектә укы, – диде хезмәттәше. – Абый барысын да җайлар.

Кияү егете ул кичтә томан эчендә йөзә иде. Шуңа күрә Казан кунагына «әйе» дә димәде, «юк» та димәде. Атна-ун көннән соң, зиһен күге аязгач, яшь ир игезәге белән уй-ниятен бүлеште.

Ни гаҗәп, «сыңары» аның шул сүзен генә көткәндәй:

– Миннән хәер-фатиха, хет син укы, иту безнең нәселдә гел кара халык – җир сөрәбез дә агачта чокынабыз, – диде.

Нурулла, сызланып кына:

– Туй чыгымнарын нишләтим? – диде. – Җизни – туган, кәҗә мал түгел, дигәннәр. Дөрес икән, әнә ападан әйттергән, кышка тиклем как ыштик акчаны китерсен энең, дигән.

– Ике бура бастырдым, шуларны сатып үзем түлим!

– Син аларны үзеңә атаган идең, Шәм. Үзбаш чыгам, дисең.

– Һи, балта безнең кулда, бүтәнен салырмын. Ә син укы, бырат, син башлы.

Игезәкнең ярдәменнән дәртләнгән Нурулла тиз сүрелде:

– Онытканмын, каһәр суккыры! Мин бит өйләнгән!

Ләкин Шәмсулла аның юлындагы киртәләрне берәм-берәм ишеп бара иде.

– Өйләнсәң ни! Хатының койрык мәллә? Дүрт ел әни карчык белән яшәр. Аңа бу бәхете дә җитеп ашкан.

– Күпсенмә, Шәмсулла.

– Миңа ни… Авыл кызлары тәтелдәшә. Шул буй-сыны, чибәрлеге белән баз бакасын ярәште, диләр.

– Саҗидә дә адәм баласы, аны кимсетмәгез! Колагыңа киртләдеңме?

– Киртләмәгән кая! Син дә бугаз ерма. Нервыларың тузган, тизрәк Казаныңа сыптыр, эһе.

«Көндезге бүлеккә укырга чакыралар», – дигәч, Саҗидә «синсез мин нишләрмен» дип, елап муенына сарылмады. Ул бер генә күзәнәктән яралган хиссез хатын иде, ахрысы. Ә бит Казан Нурулланы дәваламады, киресенчә, йөрәк ярасын тагын да тирәнәйтте генә. Якында гына табиб студентларның тулай торагы иде. Урам аша чык та тәрәзә пыялаларын селкетеп сөрән сал:

– Туйбикә-ә-ә!

Йөзәрләгән тәрәзәнең берсеннән карабодай кырының буявына манчылган Туйбикә күзләре багар…

– Нурулла-а-а! – дияр кыз һәм, сөенеченнән аягына да кимичә, беренче катка атылыр. Тик нигәдер үз исеменең кайтавазын ишетми Нурулла. Ишетер иде дә, аңа Туйбикә кычкырмый шул…

Ял киче иде. Бүлмәдәш егетләрнең кайсы кая таралышты. Идрис аның караватына чалбар белән күлмәк ыргытты.

– Әйдә, киен! Күсе төсле үз-үзеңне кимермә, мәхәббәт колы! Туйбикәңне күреп кайтабыз!

Нурулла бу тәкъдимгә бишкуллап риза иде. Кыз белән кара-каршы утырып сөйләшсә, бәлки, бу газаплар кимер, ул тынычлап укыр. Ләкин акыл хистән көчлерәк иде. Ә горурлык

баш имәс өчен тораташ катты. Гәрчә туеннан качкан Туйбикәне кичерсә дә, аңа үпкә-кинә сакламаса да, эчтә нидер бар, һәм шушы «нидер» кул-аягын тышаулаган иде.

Нурулла күлмәк-чалбарны бөгәрләп мендәр астына тыкты.

– Артык майлы ризык белән кыстама, Идрис, – дип, ул йөзтүбән караватына капланды.

Шунда тулай торакның типсәң генә ачыла, типсәң генә ябыла торган катыргы ишеге шыгырдады.

– Өйдәләрме? – Тонык тавыш иясе аның хатыны иде. Аркасына аллы-артлы төенчекләр аскан Сәҗидә бүлмә уртасында йөген бушаткач, «уф» диде.

– Уф, алтынчы ятажда икән син, бик биектә икән, Нурла.

Идрис, ир белән хатынны калдырып, шыпан гына таю ягын карады.

Сәҗидә, шәлен чишә-чишә:

– Мин сиңа кучтәнәчкә бәрәңге белән ике каз түшкәсе апкилдем, Нурла, – диде. – Ач ятадыр, ди әни. Быел тананы туңдыргач кына суярбыз, ди. Аңа тиклем каз итеннән шулпа пешерсен, ди.

Башта Нурулла йоны сирәкләнгән иске шәл бөркәнгән өтек кыяфәтле хатынына: «Нишләп кеше көлдереп йөрисең, көя күбәләге?! Мин төрмәдә мәллә?» – дип җикеренмәкче иде, тун төймәсен ычкындырган Сәҗидәнең нәни генә түгәрәк шар «йотканын» шәйләгәч, ачуы басылды. Ул, үзалдына мыгырданып:

– Казларны иртәрәк суйгансың, декабрьнең яртысы гына бит әле, – диде.

– Ызбада без хәзер дүрт тамак. – Сәҗидәсе капчыкларын бушатырга кереште. – Сиңа яңалыгым шул ие тагы, Нурла. Шәмсулла да иптәш хутлады.

Хатын идәнгә туңкайган саен «шар» кысыла кебек иде. Ир аны кулы белән караватка таба кысрыклады.

– Утыр! Кая, әйберләрне үзем урнаштырам. Шәмсулла нәрсә хутлады дисең?

– Катын инде.

– Кайчан?

– Өченчекөн никах укыттык.

– Кемгә өйләнде?

– Укытучы Энҗегә. Туйлары Яңа ел бәйрәмендә. Син кайт инде, зинһарлап сорыйм, Нурла. Әни дә борчыла, дүртенче ай өнсез-тынсыз, ди сине.

– Кайтам, билгеле, – диде Нурулла. Ул үзен дә, Сәҗидәне дә түгел, ә кемнедер үртәгәндәй: – Сафиулла малайларының туйлары, ни хикмәт… – Тел очындагы «кызганыч» сүзен акыл тиз генә башкасы белән алмаштырды: – Кызык була.

Ир-атның хисе үрмәкүч кебек икән, пәрәвез җебе үреп, тоткын итеп ала да ычкындырмыйча киптереп үтерә. Ярты елда Нурулла ябыгып саргайды. Туачак сабый да аны бу тоткынлыктан коткара алмады. Көндез – институт, кич – бүлмә, алда исә сөремле күк йөзендә тонык кына җемелдәгән йолдызлары белән ялыктырган шәһәр төне…

Идриснең туган көне иде. Егет өстәл әзерләде.

– Сез миннән башка гына күңел ачыгыз, – диде Нурулла. – Мин барыбер капмыйм, ә табындагы аек ир-аттан шымчы дип шикләнәләр.

Солдат дусты аның мондый гадәтләренә күнеккән иде.

– Озак болганма, Казан җилендә суын да безнең әртилгә кушыл, – диде ул.

Хыянәтче йөрәк аны биш катлы тулай торак бинасына табан әйдәкли иде. Ир, йодрыгы белән сул кулының учына төя-төя, үзен тыярга маташты. Ахмак син, Нурулла! Туйбикә аргы ярда, син бирге ярда, ә уртада – тирән дәрья…

– Гражданин ир! – Супермаркет ишеге төбендә озын тунына уралган бер хатын аңа кул изәде. – Өч бүтилкәгә шабашка эшлисеңме?

– Мин эчмим, – диде Нурулла, юлын дәвам итеп. Ләкин хатын да эре иләктән иләнгән иде.

– Эчмәсәң, тагын да әйбәт! Акча белән бәхилләтермен. Акайма, гражданин, постельгә кыстамыйм, кибет директоры Анна Ивановна мин. Ике йөкчем дә дупыл исерек, машинадан товар бушатырга иде. Ризамы? Хәзер шофёрымны да чакырам.

– Чакырмагыз! – Ир фургоннан капчыгы белән шикәр комын алып, бала кебек кенә җилкәсенә «атландырды»:

– О боже, әкиятләрдәге дию мәллә син, гражданин?

Директор капчыкларны чөеп «уйнаган» егеттән биһуш иде. Акыллы хуҗа мондый баһадирны йөз алтынга сатып ала!

– Гражданин, әйдә миңа эшкә кер. Өчләтә түлим!

– Беренчедән, мин гражданин түгел, ә Нурулла. Икенчедән, мин – студент, ханым-апа.

– Нурулла икән, Нурулла! Кичкырын бушмы син?

– Буш!

– Давай, сәгать җидегә кил.

Йөкче һөнәре аңа бик килеште. Төннәрен студент Нурулла колагын аю чәйнәсә дә уянмас булып, изрәп йоклый башлады.

Ә беркөнне ул тотылды. Супермаркеттан көлешә-көлешә кызлар чыгып бара иде. Нигәдер ир каты гына тамак кырды. Бу инде кемгәдер «әй, син!» дигән ишарә кебек ишетелде, һәм менә берәү борылды. Ул Туйбикә иде. Кыз башта сәерсенде, аннан соң челтерәп «агып китте». Аның көлүе чишмә агышын хәтерләтә иде.

– Абау ла абау! Азизов, синме бу?!

– Мин, Туйбикә. – Яшь ирнең өстендә онга буялган иске халат иде. Иртә уңмас кич уңмас, ди, нәкъ менә бүген кибеткә олавы белән он китергәннәр иде.

– Казанда нишлисең, Азизов?

«Сафиулла малаеның институтта белем ташы кимергәнен ишетмәгән бугай», – дип уйлады Нурулла.

– Нишләмим, тарих бүлегендә укыйм.

– Ой, тамаша! Кайчаннан бирле супермаркетта тарих өйрәтәләр инде, Азизов?!

– Бишбылтыр! – диде ир, мәзәккә әйләндереп.

Ләкин аның шаяртуы Туйбикәне чыгырыннан чыгарды.

– Мине эзәрлеклисеңме, тинтәк! Мин кем дә, син кем?! Мин – табибә, ә син – тракторчы. Кайт та җиреңне сукала!

Тамагына кадалса да, Нурулла бу каһкаһәне йотты. Хатын-кыз белән әрләшер өчен бүрегеңне салып ташларга кирәк. Димәк, син ир затыннан түгел.

Өч көннән ул склад тирәсендә тагын Туйбикәне очратты.

– Сәлам, егеткәй! – диде кыз. – Сине сагынып килдем әле.

Нурулланың җилкәсендәге капчыгы аркасыннан шуып карга ауды. Һай, сантый авыл малае! Хатын-кызның телендә дару да, агу да бер чама.

– Белештем мин, Азизов. Син, чынлап та, студент икән. Нигә соң хыялларың белән алданрак уртаклашмадың?

– Кинәт булды ул, Туйбикә.

– Кинәт дисең инде… – Кызның йөзеннән соры болытлар шуышты. – Ә бит син без загста язылышасы вакытка соңармагансың, әйеме? Миңа үч итеп өйләндең инде, әйеме? Яратуың ташка үлчим икән, егеткәй. Әйдәле, иртәгә сәгать икедә Бауман урамында күрешәбез. Миндә идеальный фикерләр туды.

Нурулла: «Барыйм микән, бармыйм микән?» – дип, ике сорау арасында чабулап йөрмәде: юынды, кырынды, киенде һәм очрашуга китте. Туйбикә түгәрәк сәгать астында таптана иде.

– Юеш кар ява, чыланасың, – диде ир. – Кафега керик.

Кафеда гына түгел, дөньясында алар икәүдән-икәү генә кебек иде. Туйбикәсе, яратып туялмаслык Туйбикәсе меню дәфтәреннән ризык сайлый… Борыны, иреннәре, тар маңгае,

каш-керфекләре Җиһанның хуҗасы тарафыннан могҗизаи кылкаләм белән ясалган бугай, бигрәк матур, бигрәк камил! «Миңа үч итеп өйләндең инде, әйеме?» Юк, Туйбикә, горурлык эше бу… Менә хәзер әкияттәге тылсымчы карт таягы белән бер селтәнер дә үткәндәге барлык хата-ялгышларны төзәтер кебек…

– Төче коймак белән чәй эчәбез, – диде кыз. – Син, Азизов, башыңда нинди фикер туды дип төпчен, әйдә. Ярар, төпченмә! Бик гади нәрсә ул: без синең белән, институтларны тәмамлагач, аспирантурада калабыз.

Тылсымчы карт таягы белән селтәнде, әмма могҗиза урынына башка таш яуды.

– Кыскасы, Туйбикә?

– Кыскасы-озыны шул, Азизов, син бүгеннән үк киләчәгең турында кайгыртырга тиеш!

– Минем киләчәгем – авыл, Туйбикә.

– Ә мин? – Кызның күзләре зурайды. – Мин борын-борын заманныкымы? Син миңа тиңләшер өчен беренче адымны атладың инде. Икенче адым – кандидатлык диссертациясе, өченчесе – докторлык. Шуннан соң син мине профессор улыннан аертып аласың. Әйе-әйе, мин тиздән профессор килене булам. Биш-алты ел эчендә үзеңне тамырдан үзгәрт, Азизов.

Кайнар чәй яшь ирнең телен пешерде. Төннәр буе сагыштан өтелгән йөрәгенә шифасы тиярдәй көчле дару бирәләр, егет. Кап! Юк, капма, ахырдан ул барыбер агуга әйләнер…

– Мин үзгәрмәм шул, Туйбикә, чөнки эчемдә һаман тракторчы малай утыра, – диде ир.

8

Әмма трактор – тимердән, ә җан хистән гыйбарәт шул. Тормыш мәшәкатьләренә никадәр генә күмелсә дә, Нурулла ярату савытының төбен корытмады. Хәер, корытырлык көче дә юк иде.

Дөньясын сыртына күтәрерлек дәрт-дәрманга ия иргә мәхәббәт дигәнең генә буйсынмады. Югыйсә йөрәккә сыеп беткәч, ул бәләкәйдер, бик бәләкәйдер инде, ә үзе нинди кодрәтле иде! Ләкин Туйбикә ягына авышмады Нурулла. Кызның хыялы офыктагы рәшә иде. Ахыр чиктә Туйбикә – Казанны, ә Нурулла Чурайбатырны сайлады.

Менә икегә аерылган сукмаклар кабат тоташты… Тик ни үзгәрер икән? Әлегә хәтле ничек яшәлгән, шулай яшисе дә яшисе… Туйбикә барыбер аныкы. Аның ярасы, аның сызланулары, аның бәгырь кисәге. Бер генә адәм баласы да арбасына шатлык-куанычлар гына төяп, келтер-келтер гомер күпереннән узмыйдыр.

Үзәккә барышлый, ул аръяктагы Кәҗә Фатыймасына керде. Тирә-якта оста шәл бәйләүче дигән даны таралган аксак хатын йон эрли иде.

– Шәлләрең бармы, Фатыйма апа?

– Миндәме? Дистәләгән алар, рәис балам, дистәләгән. Синең Саҗидәңә, мөгаен, сорысы төстер.

Нурулла хәйләләп маташмады:

– Хатынга түгел, – диде.

– Бәрәч, кемгә?

– Бүләккә, Фатыйма апа.

– Һе, шулай укмыни? – Шәлче диванга кадакланган үрнәкләргә күрсәтте: – Эрерәк бизәклесе – кыз-кыркынга, вагараклары – кыз-катынга, тыгызрак бәйләнгәне – әби-чәбигә. Бүләк итәсе кешең яшьме, картмы, рәис балам?

– Яшь, бик яшь, унҗидедә, – диде ир. – Син миңа кар кебек ап-агын бир.

– Кесәңә генә сыешлы итеп төримме, рәис балам?

– Төр, Фатыйма апа. Бүген бөтен авыл белер инде бу шәл турында.

– Авыл ук димә әле син! Аксак аяк әллә ни кинәндермәс. Ярты Чурайбатыр тучны белер, монысына гарантиә, рәис балам.

…Туйбикә аны үзәктәге беренче тукталышта каршы алды. Ул, машинасының тәрәзәсен шудырып кына:

– Әйдә, Азизов, – диде.

Анда ук сизенгән иде Нурулла, хатын урман юлына борылды. Димәк, аланга ашыга.

Хыялларның туры килүен кара син! Ул да ничәмә-ничә тапкыр шушы табигать оҗмахына талпынды, әмма нигәдер күңеле тартмый, мөгаен, алан аларны парлап көтә иде.

Алан һаман шул алан иде…

Туйбикә кулындагы сумкасын чирәмгә ыргытты.

– Исәнмесе-е-ез!

– …се-ез, – диде кайтаваз, гаҗәпләнеп. – Сез?! Ничә елдан соң монда нәрсә югалттыгыз?! Әллә кешеләрдән качып-посып очрашасызмы се-е-ез?!

– Азизов! Мәрткә китмә! Нинди шомлы тынлык бу? Нишләп кошлар сайрамый, нишләп күбәләкләр очмый?

– Август бит, Туйбикә.

– Ә кайда соң ул май айлары?! Кайда, Азизов?! – дип еламсырады хатын. – Мин сары чәчәкләрдән такыя үрер идем!

– Такыя ни ул, менә моны ябын әле син, Туйбикә. – Нурулла түш кесәсендәге шәлне туздырды. – Сиңа килешәдер.

– Фатыйма апа әле дә бәйлимени? Шәленә кушып гайбәтен дә сата инде, бахырым. Әй иртәгә чәйнәрләр сине авылда, әй чәйнәрләр, Нурулла фәлән, Нурулла төгән…

– Гайбәтсез авыл – җансыз авыл ул, Туйбикә. Рәхәтләнеп чәйнәсеннәр! Мин катырак инде, тешләрен сындырмасалар ярый.

– Рәхмәт, искиткеч матур, – диде Туйбикә һәм шәлне йомарлап сумкасына сонды. – Без бу аланга бүләкләр бирешергә килмәдек, яме, Азизов?

– Йа, – диде ир, ул Туйбикәнең менә шулай якында, бик якында гына ярым үпкәләп, ярым үртәлеп торуына ышанмый, аның бу нәзберек күбәләккә кулын тидерәсе, аның дөньяда барлыгына тагын бер кат инанасы килә иде. Ирләр хисләнсә, гаҗәп икән бит! Горурлыгыңны кис тә ат инде, Нурулла. Туеннан качкан җилбәзәк кыз белән акыл утырткан хатынны бер җепкә бәйләп уртаклык эзләмә! Үткәннәр тузанын туздырып ни файда? Алай дисәң? Менә үзең дә буталасың инде, Нурулла. Шул үткәннәрдән бирле Туйбикә, бер тотам калмыйча, синең янәшәңнән атлый түгелме соң? Иртән, кырына башласаң, битеңнең тиресе киселә, чөнки көзгедән Туйбикә карый… Шунда йөрәкнең дә читенә пәке эләгә…

– Алан картайган. – Хатын җиңелчә генә аны аркасыннан этте. – Әйдә, урманнан әйләнәбез, Азизов. Әнә тегендәге зу-ур гына кырмыска түмгәге кайда икән?

– Кырмыскалар синең арттан ук каядыр күченгән, Туйбикә.

– Хәтерлисеңме, без бәхәсләшкән идек. Әгәр чыгарылыш имтиханнарында син «бишле» алсаң – кырмыска оясына биш минутка мин битемне куям, әгәр алмасаң – син.

– Хәтерлим, мин оттырган идем.

– Абау, ә ник теге имәннең яфраклары каралган, Азизов?

– Сине сагынуга түзмәгәндер, Туйбикә!

– Хәтерлисеңме, син минем букчамны иң югары ботакка чөйгән идең.

– Кайтам да кайтам дип, ачуны чыгардың бит, Туйбикә.

– Әй, җыен бала-чага сүзе сөйлибез инде! – Хатын кисәк кенә туктады. – Азизов, бу районда мин өч ел да биш ай яшим! Син нишләп моңарчы, Туйбикә, хәлләрең ничек, дип, ишегемне какмадың, ә?

– Йөрәгем белән кактым бит, Туйбикә.

– Йөрәгем белән, имеш! Син миңа мәет килеш кирәк түгел, Азизов!

Нурулла «күбәләк»нең кулыннан тотты.

– Хәлләрең ничек, Туйбикә?

– Миннән көлмә, яме, Азизов, – диде хатын. – Теге Туйбикә юк инде ул. Дөнья мине уңлы-суллы яңаклады, Азизов. Син минем хакта ни беләсең инде, йә? Казанда укыганда киреләнмәсәң, бергә каласы идек без, ә син – боз сын, әз генә дә эремәдең. Профессор малаеннан мин ун елдан соң, улыбыз исәйгәч аерылдым. Вак иде, эт бете иде. Ир затларыннан уңмадым мин, Азизов. Җир синдәйләрне бүтән тудырмаган иде. Бүлектә без ике хирург-кардиолог идек. Коллегам операция ясаса – авыру үлә, ә минекеләр өр-яңадан яши! Коллегам шуңа кара коела иде. Көнләшү начар нәрсә икән, Азизов: ул бәндә, юк гаебемне табып, минем өстемнән министрлыкка шикаятьләр язды, клиниканы гайбәт белән сасытты. Мөдир, билгеле, аны яклады, чөнки кодасы иде. Шуннан соң мин клиникасына да, Казанына да «әллүр» дидем дә үзебезгә кайттым. Әләкче коллегамны хәзер операциягә кертмиләр, бармаклары кәкрәйгән икән. Ә син, Азизов, үзең белән таныштырма, яме. Ничә тавык-чебеш асравыңа хәтле хәбәрдар мин. Чурайбатырларга бәхет капкасын ачкан кеше инде син.

Туйбикәнең кулы каз мамыгы сыман йомшак иде, ир аның җылысын йөрәгенә сеңдереп өлгермәде, хатын кисәк кенә читкә тартылды да, күзләрендә пәриләр биетеп:

– Йә, мин һаман чибәрме, Азизов? – диде.

Нурулла каушамаска тиеш иде. Нурулла җир йөзендә ниндиназлы сүзләр уйлап табылган, шуларның һәммәсен дә, җыеп, бу күбәләкнең колагына пышылдарга тиеш иде. Ләкин авыз эчендәге агач тел нәрсәдер әвәләде дә әвәләде, әллә җөмләләр, әллә авазлар…

Туйбикә тагын һөҗүмгә күчте:

– Ә син мине әле дә яратасыңмы, Азизов? Нигә баш кына селкисең? Кычкырып әйт, шау тимер! Мин синнән шушы сүзне күпме ишетергә тилмердем!

– Болай да аңлашыла бит, Туйбикә.

– Нәрсә аңлашыла, Азизов?

– Гомер сине уйлап үтеп бара, Туйбикә. Иртә дә син, кич тә син… Инде нәрсә диим?

Әйе, Нурулла тыштан шау тимер, ә күкрәгендә ялкын, өтә-көйдерә иде. Ниһаять, тышауларыңны чиш, ир-ат! Алдыңда хыялыңда кабат терелгән мәхәббәтең түгелмени!

– Каприз, дигән идең, Туйбикә. Ни-нәрсә ул? Аны балга манып ашыйлармы, суда җебетепме?

– Уенга борма, Азизов! – Хатын усалланды. Беркавым туфли очы белән чирәмне изәсыта җәфалангач: – Өйлән, миңа, Азизов, минем капризым шул, – диде.

Алан бер киңәйде, бер тарайды. Агач-куаклар бер озынайды, бер кыскарды. Кыңгырау чәчәкләрне җил, аска бөгеп, каядыр очырта төсле иде.

Нурулла дәшмәде. Болыт әсәре төшәлмәгән чип-чиста күк йөзенең нәни генә уемы каралып яшь койды.

Бу – Туйбикә күзләре иде…

Моңарчы яшәлгән гомер корыган агач ботагы түгел, балта белән чабып ыргытып булмый. Шулай да яраткан кешеңне сагынып узган елларны да гамәлдән сызып булмый.

Булмый! Берни эшләп булмый!

…Туйбикә, машинасын кабызгач, күз яшьләре аша елмаеп:

– Хуш, – диде. – Үзеңне сакла, – диде. – Синдә чын ир солтанының йөрәге, Нурулла, – диде.

Әйтә алмады ир, син бу юлысы да йөрәгемне телем-телем кисеп китәсең, тик монысы авыррак, монысы хәтәррәк дия алмады.

Машина җиленнән кыңгырау чәчәкләре сынын турайтты…

…Тау сыртында ап-ак киемнән ике кеше чалгы белән печән чаба иде. Кем кушкан, йа? Көннәр көзгә авышкан, үләннәр, гәрчә яшел төсен җуймаса да, хәлсезләнеп, саргаерга маташа иде.

Нурулла әлеге аймакка беркайчан да тимер ургыч керттермәде. Бабайлар каны тамган уентыкны ул ел саен ике-өч карт белән чистартыр һәм азактан шаһитлар рухына дога кылдыртыр иде. Ә быел вакыт тимәде. Их!

Юк, кешеләр аның күзенә генә күренә иде. Китеп барышы, ахрысы… Теге чакта, йөрәк чыгымлаганда, ул бит кыр уртасындагы өстәл тирәсенә тезелешеп утырган аксакаллар белән очрашкан иде. Китеп барышы, әйе… Хәзер аяклары җирдән аерыла да… Ни үкенеч, фанилыкта күпме эшләре өелеп кала… Чү, икәүнең берсе Габбас бабасы түгелме соң? Ә аның кырыенда теге яшь хәзрәт! Тәгаен үзе!

Нурулла дык-дык җиргә басып карады. Хәтта үкчәсе чатнады. Шөкер, аяк асты каты иде…

2013–2014

Сөйлим, тыңла…

1

…Бөтенесенә дә кәҗәләр генә гаепле иде. Ышанасызмы-юкмы – ихтыярыгыз: кайчакта безнең тормышыбызны адәми затлар гына түгел, «дүртаяклылар» да җимереп ташлый икән.

Мин бәхетле идем… Бик иртә чәчәккә бөреләнгән акылым белән киләчәккә илтәсе юлымны, уңга-сулга тайпылмаслык иттереп, туп-туры сызган идем. Институтны тәмамлыйм, кияүгә чыгам, итәк тутырып балалар үстерәм… Кыскасы, мин – гөнаһлы Һәва анабызның дәвамы, гап-гади хатын-кыз сыйфатында, гап-гади, әмма шул ук вакытта кызыклы һәм мәгънәле дөньямны корам!

Ләкин хыялыма берничә адым калгач, шушы кәҗә дигән хайван, мөгезе белән кадап, бәхетемнең башын тиште…

Мин сызган юл җир өстеннән сөртелде.

Суы кибеп, елга рәвешен югалткан чокыр сыртында без Ильяс белән дәүләт имтиханнарына әзерләнә идек. Шәһәр чите булгач, биредә тыныч. Яшел чирәмгә сузылып ятасың да китапка багынасың. Май кояшы, студентның кыш буе салкын аудиторияләрдә бөрешеп утыраутыра каткан сөякләрен җылытып, йокыга изрәтә. Тик егеттә генә ни уку, ни йокы хәсрәте юк, ул, энәле-шырпылы кактус кочаклагандай, һаман саен күкрәген угалый. Менә Ильяс алдыма сап-сары тузганак чәчәкләре китереп салды.

– Миннән сиңа яз бүләге, Мәликә!

– Укыр идең, Ильяс. Иң катлаулы фән монысы…

– Качмас, укылыр, Мәликә.

– Әйт, – дидем мин, «кактус» егете бик каты чәнчә иде.

– Әйтим дип… Әтиләр каршы шул. Өйләнмә, диләр, башта аякка бас, диләр.

– Син туганнан бирле ике аякта бит инде!

Хисләрем, ярларыннан ташып, дулкын төсле йөрәгемә кага иде. Бу нинди уйламаган-көтелмәгән киртә соң әле?! Мин фаразлаган юл шоп-шома иде ләбаса!

– Апа котырта, ахрысы. – Ильяс карашын күккә төбәде, әйтерсең болыт белән гәпләшә иде. – Бай немецка тагылып, Германиягә киткәч, ул бик эреләнде. Атна саен өйдәгеләргә шылтырата, Ганс киявегезнең йорты иркен, энем, институтны тәмамлагач та, монда юыртсын, ди. Безнекеләр шат, янәмәсе, малайлары чит илдә рәхәт чигә.

«Каршы» дигән колакка ятышсыз сүздән кечерәеп, бөҗәк сыман үлән арасына сеңдем. Тавышым да зәгыйфь һәм мескен иде.

– Ә син нәрсә дидең?

Егет сузып-сузып уфырды:

– Көн саен миемне черетәләр, Ганс та Ганс дип! Безнең әнинең бабасы сугыштан култык таягы белән кайта. Мәрхүм нык иде, туксан биш яшьтә генә үлде. Боларның төркемен немецлар камый, пленга эләктермиләр, шарт-шорт маңгайларына аталар, ә бабайны озак җәзалыйлар, аякларын мишень итеп, көлә-көлә пуля яудыралар. Канга баткан солдатны партизаннар күреп, лазаретка илтә. Ике аягын да тездән кисәләр. Бабай соңгы көннәренә хәтле шул хакта гарьләнеп сөйли иде. Менә хәзер, аның оныгының улы, бәхет эзләп, шушы немецлар иленә китә, имеш. Картның рухы рәнҗемәс дисеңме?!

Үткәннәрне бүгенге белән ялгап нәфрәтләнгән Ильяс, әлбәттә, көлке иде. Дөнья күптәннән бирле бүтән бит инде! Хәтта ки бер үзгәрешсез тоелган күк йөзе дә, кояшы да, карбураннары да бүтән! Без яшәгән заман башка дулкынга көйләнгән.

Ләкин мин көлмәдем. Әз генә үртәп:

– Алайса, сиңа дошманның телен дә өйрәнмәскә кирәк иде, – дидем.

– Тел гаепсез! – Ильяс үзалдына кайнарлана иде. – Кабахәт Гитлер уйлап тапмаган аны, прогерман теленнән ярала ул! Син монда демагоглар күпере төземә, Мәликә! Тарих ялганнан биегрәк!

Яр астында ап-ак кәҗәләр чемченә иде. Мин күз кырыем белән генә аларны күзәттем. Берүк безнең яныбызга килмәсеннәр! Берүк мине танымасыннар! Чөнки мин – «катымөгезлеләр»нең карендәше, кушаматым да «кәҗә» иде. Авылда исем-фәлән белән вакланмыйлар, кем кызы – Кәҗә Габдрахман кызы.

Мин бу кушаматымнан зерә хурлана идем, шөкер, шәһәрдә ул – йомылган сер, һәм аның турында иң якын кешем – Ильяс та белмәскә тиеш.

– Ботка куера-куера көймәгәе, Мәликә.

Егетнең хәвефле тавышы уйларымны кисте:

– Ә? Нәрсә?

– Әтиләр өйдән куа. – Ильяс – Казан егете, аларның гаиләсе Каенлык бистәсендә үз йортлары белән яши. – Ә без синең белән аптырамыйбыз, диплом алгач та, Себергә җилдерәбез! Анда алман теле укытучыларына кытлык, ди.

…Ә сакалбайлар әкрен генә өскә үрмәләде. Адәм исе сизгән дию кебек иснәнә-иснәнә, алар туп-туры безнең өстебезгә килә иде. Әй, кешеләрдән өркеп, кире аска төшәрләр әле дип тынычланып, егетне юаттым:

– Кайгырма, синең-минем башлар Себердә дә югалмас, әйе бит?

Чынлап та, сез кемнәр дигәндәй, көтү биш-алты адым кала шып туктады.

– Ай-һай, әрсез бу кәҗә халкы! – диде Ильяс һәм кулын шапылдатты: – Комачауламагыз, без укыйбыз!

«Төркем», каршылыкка очрап, як-якка сибелер дисәм ялгыштым: иң алдагысы – кәкре мөгезлесе (мөгаен, ул әйдаман иде) – тоягы белән җирне тырмаштырып, холкын күрсәткәч (янәсе, батыр!) миңа табан теркелдәде. Йа Аллам, сөтлебикә миңа шулкадәр охшаган, аңарда миндәге буй-сын, миндәге кирелек, миндәге тәвәккәллек, миндәге түземсезлек иде!

– Әй син, ак пәри! – дип, «ишемә» кизәнгән Ильяска мин:

– Сукма! – дидем. – Аның миңа йомышы бар шикелле.

Кәҗә ханым, нәрсәдер күргәндәй, башын уңга каерды, без дә шул якка карадык, тик анда күз очына эләктерердәй әйбер юк иде, аның каравы безне җиңел генә алдаган ак пәри алдымдагы сары чәчәкләрне чәйнәп маташа иде.

– Тәмлеме? – дидем мин, көлеп. – Тамактан җиңел үтә, чәнечкеле розалар түгел бит.

– Әйе, минем кебек хәерче студентка төрттерәсең инде! – Ильяс моны үз бакчасына ыргытылган таш дип кабул итте. – Хәзер машинамны сатам да, – ул яр битендә «кызынган» иске «Жигули»га ымлады, – акчасына миллион роза алам!

– Сәлимә!

Куыклы лампа эченнән чыккан җенмени, каршыбызга бер карт килеп басты. Ул, чынлап та, җен иде: каш-керфекләр ап-ак, чәч-сакал ап-ак, озын җиңле күлмәге белән чалбары да ак тукымадан тегелгән. Хәтта ки кулындагы таягы да акка буялган иде.

– Сәлимә, дим, азынма, дим. Кайт өйгә, дим!

Аның сөйләнүе әкәмәт иде. Нинди Сәлимә, кайда ул? Монда без өчәү генә: мин, Ильяс һәм әрсез кәҗә… Бу урында шайтан аунагандыр, мөгаен: укыйсың-укыйсың, һич башыңа сеңми. Инде саташкан карт…

– Бабай, адаштың мәллә? – диде Ильяс, ул, минем кебек, хорафатларга ышанмый иде. – Әллә карчыгың качтымы?

– Адашмадым, улым. Вәт шушы йөремсәк аякларыма ял бирми. – Карт таягы белән җиңелчә генә кәҗәнең корсагына төртте. – Сәлимә, җүри йоклаганга салышма, дим.

Бу чын мәгънәсендә түләүсез кәмит иде. Бая гына чәчәгемне умырган «Сәлимә» башын җиргә игән дә «йокыга» талган, күзе йомылган, торыклары сыгылып, гәүдәсе изрәгән иде.

– Уян, дим, Сәлимә, әнә иптәшләрең тарала, дим. Җыештыр шуларны, Алла колы!

Бездә уку дәрте сүнгән иде инде. Җитмәсә, Сәлимәгә кадәр «куерган ботка» эчне пошыра иде. Себер китәбез, Себергә… Элек ул якларга безнең бабайларны көчләп куганнар, ә без үз иркебез белән китәбез… Юк, минем илемнән-җиремнән аерыласым килми! Шулай ук яраткан кешемнән дә колак кагасым килми!

– Бабай, әйдә, без сиңа булышабыз! – дидем. – Әйеме, Ильяс?

– И балакайлар, Сәлимәнең капчыгы тулы хәйлә, үлеп тә күрсәтә әле ул кайчак. Сыртыма гына салырыем, картайдым шул.

Мин егеткә боердым:

– Күтәр!

Пәһлеван гәүдәле Ильяска бу кәҗә уенчык кына иде. Җиңел иде ул, чөнки тач минем сыңарым иде. Бервакыт егет мине, көчле кулларында тирбәтеп, туп төсле һавага чөйгән иде.

Сәлимә тыпырчынмады, ул, күрәсең, элек хуҗасыннан күтәртеп гадәтләнгән иде. Башка җан ияләренә «һайт» кына дидек, көтүләре белән безнең арттан иярделәр.

Дәүләтша картны тояклы дуслары белән Әмәт бистәсенә кадәр озаттык без. Карт рәхмәтләр укый-укый калды. Кабат китапка төртелгән генә идек, яр астыннан мәәлдәгән авазлар ишетелде.

– Сәлимә! – диде Ильяс. – Бавыннан ычкынган, каһәр!

– Игътибар итмә! – дидем мин, ләкин безгә тыныч кына укулар язмаган икән, мөгезен уңлы-суллы чайкаган дәртле Сәлимә яныбызга ук менде.

– Күтәрмим, үтенмә! – Минем ялварулы карашымны тотып алган егет, сәдәфләрен чишеп, күлмәген җилләтте. – Фу, юсаң да кәҗә исе аңкыр инде! Кичкә кадәр безне сакласын, мужыт, алманча сукалар.

Кәҗә минем белән янәшә чирәмгә ятты. Мин селкенгән саен, ул да селкенә иде. Торып, яр буйлап атлаган идем, Сәлимә дә миңа тагылды. Туктаган идем, ул да үрә катты. Мондый уен кызык була башлады, аның ничек кызганыч тәмамланачагы миңа әле нәмәгълүм иде. Күрәчәгем ашкындыра дип уйласам иде, ичмасам! Без шулай куыша-куыша Дәүләтша бабайлар йортына якынлаштык. Карт турларында таптана иде.

– Әй, кәҗә балакай, шук та бит син, – диде ул, сукранып. – Бабаңны җөдәтәсең дә инде. Мөгезең белән капка келәсен каерырга кем өйрәтте, җә?

Без өчәүләшеп ишегалдына кердек.

– Карчыгым үлгәннән бирле холкы бозылды. Хәдичәм иркәли иде үзен, шуңар аны юксына, бахыр. Сине, кызым, әллә дим, аңа охшата микән?

И кәҗә, кәҗә! Карчык белән кыз бала арасындагы аерманы күрмәслек дәрәҗәдә аңгыра микәнни син?! Әле тагы сезне акыллы хайван диләр.

– Бабай, мин дә болар нәселеннән, – дидем. – Кәҗә Габрахман кызы Мәликә мин!

Шаяртуыма дикъкать итмәгән карт үзенекен сукалады:

– Ие, Хәдичәм белән бутый, рас, – диде. – Моңарчы алай кыз-катынга ияләшми ие, Ходайның хикмәте.

– Карт көнеңдә нигә болар белән җәфаланасың, бабай? – Кәҗәләр озын агач тагаракта кишер кетердәтә, Сәлимә дә «сый табыны»на кушылган иде. – Мәшәкате күп бит.

– И-и, кызым, Аллаһының рәхмәте яусын, шушы ак фәрештәләрем минем гумеремне озайтты. Ашказаным тишелгән иде, брачлар «өч айдан артык яшәмәс» дигән карчыкка. Миңа илле генә яшь иде. Чита каласында агу эшкәртүче забудта эшлидер ием, фатирны саттык та Казан читендәге авыл сымак җирдән йорт алдык. Нигез нык, иншаллаһ, оныкларга да чыдарлык.

– Бигрәк күп, унбишәү, – дидем мин, тагарактагы башларны санап. – Дәвага өчесе дә җитәдер, шәт.

– Миңа алар юаныч, көн итмешемдә бер нур, кызым. Җүри-марый гына орышам үзләрен, яратып кына. Аннары кешеләргә дә изгелегем тия. Әнәтерә теге Яңа бистәдәгеләргә, – Дәүләтша карт урман буендагы коттеджларга күрсәтте, – тәҗел кирәк кәҗә сөте. Замана кыз-катыны баласын имезми, кызганыч ки. Бидон белән һәр кич нарасыйларына сөт илтәм. Әллә ниткән койрыксыз, бияләй авызлы этләр асрый байлар, авызларыннан өзеп каптыралар, баладан артык очындыралар, ахырзаман шаукымнары. Сорагач, аларның дүртаяклы сабыйларына да өлеш чыгарам.

– Бизнес, алайса, – мин әйтәм, – акчасын түлиләрме соң?

– Әлхәмделилләһ, түлиләр. Оланнарыма базардан кишерен, кәбестәсен юнәтәм. Хуҗалыкка тиен-миеннәр ярап куя, кызым.

Ильяс ачуланыр, саубуллашыйм дигәндә генә, карт, кулыма кечкенә чиләк тоттырды.

– Җилене шешкән, тотындырмый, синең кулың йомшак, кызым, иркәбикәне савып кына бирче!

Авыл кызы булсам да, гомеремдә дә кәҗә сауганым юк иде. Куркып кына Сәлимә кырыена чүгәләдем. Эш уеннан узган иде… Тоягы белән типсә, битеңне ярачак… Ләкин хайван тыныч иде, ул үзенең мөшкел хәлен белә һәм ярдәм көтә иде. Аның миңа иярүенең сәбәбе дә шул гына иде бугай.

Чиләккә беренче сөт тамчылары чәчрәгәндә генә капка төбенә машина килеп туктады. Ильяс!

– Точно монда! – Егет ачулы иде. – Сәер инде син, Мәликә туташ! Кара, кәҗә сава берәүсе!

– Тс-с, – дидем мин. – Тс-с, егеткәем! Тавышыңнан өркеп, чиләкне түгәбез хәзер! Сәлимә – әйбәт кыз, акыллы кыз ул. Ильяс, капканы яп!

Егет тулай торакка хәтле битәрләп кайтты.

– Үзебезнең хәсрәт баштан ашкан! Алда – җитди имтихан! Өстәвенә әниләрнең ультиматумы! Ә бу, җилбәзәк, кәҗә-мәҗәләр белән уйный! Фу, сасы да соң исләре!

– Алар чип-чиста, аларны хуҗасы көнаралаш юа. Күрдең бит, йоннары ап-ак. Бабай үзе дә пөхтә, – дидем мин һәм, беркадәр тупасланып: – Зинһар, куык кабартып шартлатма! – дидем. Кайчакта Ильясның һаваланауына чик-чама юк, янәсе, ул – шәһәр малае.

2

…Иртән кемдер колагыма пышылдап уятты: «Йөзек!» Бүлмәдәш кызлар йоклый иде. Ильяс бүләген, ахак кашлы йөзегемне, кәҗә сауганда җиленен тырнамасын дип, койма ярыгына кыстырган идем. Бармагым буш! Хәтерсез, мин аны оныттым лабаса. Әгәр хәзер автобус белән Әмәт бистәсенә барсам, консультациягә соңарам. Ярар, соңардым да ди, бу фәнне мин әйбәт үзләштердем, сынатмам, Аллаһы боерса. Ильяс бар бит әле монда, Ильяс! Мин килмәсәм, аның өчен күктәге кояш сүнәчәк, һәм егет тулай торакка йөгерәчәк. «Кайда Мәликә?!» – дип, кызларның җелеген суырачак. Ә безнекеләр аны тәкәббер дип яратмый иде.

Мин ни үле, ни тере идем. Ильясның «баштан ашкан» хәсрәте минеке белән чагыштырганда тузан бөртеге иде. Вәгъдә бүләген югалтсам, егет мәңге кичермәячәк. «Әле нигезенә ярты уч салам да түшәмәдек, ә оябыз туздЫ…» Чү, минем тел белән кем лыгырдый анда? Нишләп ул тегеләй дә болай дип фараз кыла?! Тиз-тиз генә киендем дә тукталышка чаптым. Автобус чирләгән кебек төчкерә-пошкыра озак «шуышты». Әллә инде бистәсен йөз чакрымга күчергәннәр.

Сулышыма кабып, таныш капканың келәсен күтәргәндә, Дәүләтша бабай агач тарак белән кәҗәләрнең йонын тарый иде.

– Бәракалла, кызым, синме соң бу?!

– Мин, бабай, мин, – дип, сарай читендәге коймага ыргылдым. Әйтерсең бер мизгел барысын да хәл итә, әйтерсең, ашыкмасам, йөзек үзеннән-үзе ярыкка чума иде.

Әмма йөзек каядыр «аякланган» иде.

– Хе, хе, – дип кеткелдәде карт. – Ни эзләсәң, шул бездә, кызым.

Сөенечемнән балалар кебек кушаяклап сикердем.

– Йөзекме?!

– Үзе, кызым, үзе. Иртүк оча да куна койма башына бер саесκан, оча да куна. Сәлимә, рәхмәт яугыры, ул кунган саен, мөгезе белән койманы сөзә. Бу сиртмәкойрык ник безнең тирәдә угалана икән дисәм, тәтигә кызыга икән. Алтын әрбире кояшта ялтырый, ә саесканның, көяз кыз-катын кебек, шуңа күзе төшә. Быел бистәдә алар артык күбәйде. Ил-көн тынычсыз булыр, ахры.

Мине зур бәладән йолып алган кәҗәкәем «сагыз» чәйни иде. Ул боек иде.

– Иртән саудырмады, – диде Дәүләтша бабай. – Җиңәрлек түгел.

Шатлыгымнан җиденче кат күктә таган атына идем: «Йөзек табылды, йөзек!» Шуңа күрә әүвәлен-азагын уйламыйча:

– Кичкә киләм, Сәлимәне чирләтергә ярамый, – дидем.

…Ильяс тулай торак янында иске машинасына сөялеп көтә иде. Йөзе комач төсле кызарган. Димәк, бүлмәдәш кызлар белән бер-берсенең маңгаена сүздән әвәләнгән «чуерташ» атышканнар. Мин юри яңагымны учладым. Һәм ыңгырашып кына:

– Төнката тешем сызлады, – дидем. – Син нихәл?

Егет, муенын өскә сузып, авызы белән һава йотты:

– Уф, синекеләр ир чырае күрергә тилмерсен! Мине ничек үчеклиләр, ә!

– Сугыштыгыз мәллә?

– Алар белән кул пычратам ди! Мәликә өйдә кунмады, диләр. Берсен дә туй мәҗлесенә чакырма!

– Тынычлан, көнче күбәләк! – дигән саен, егетнең ачу учагы дөрләде:

– Берсен дә! Ишеттеңме?!

– Ишеттем, ишеттем! Туй дисеңме? Ә кайда соң синең дугасына кыңгыраулар таккан атларың? Кайда? Әниеңнәр каршы дисең ич!

– Булмагае! Ә ат… менә ат. – Ильяс аягы белән машина тәгәрмәченә типте. – Ике шаһит белән без сыябыз аңа. Гафу, яме? Кыздым. Бу укулар ялыктырды, әйдә, кич Бауман урамында туңдырма ашыйбыз. Аңа хәтле тешең дә басылыр, ә, Мәликә?

– Кичме? Мин бушамыйм шул, Ильяс.

– Нишлисең?

– Нишлим? Мин, мин… – Ялганның койрыгын тиз кыскарталар, шуңа күрә яшермәдем. – Әмәт бистәсенә чакырдылар, – дидем. – Миңа бер тыннан сөйләп калырга кирәк иде. – Сәлимә жәлке, ул авырый. Алар да кешеләр төсле боега икән. Карчыгымны юксына, ди, Дәүләтша бабай.

– Уф, әкият осталары, үтерәсез, валлаһи! Кәҗә – аңгыра хайван, аңарда кеше сыйфатлары юк!

– Алай кистереп әйтмә инде, Ильяс! Әнә, этләрдә өч яшьлек бала акылы бар, диләр. Кәҗәдә ул күбрәктер дә әле. Әйдә, икәү барабыз! Йә, егет башың белән турсайма сана! Сәлимә терелгәнче генә бит, җаным.

Ильяс сыкранып кына ризалашты. Ләкин, «терелгәнче генә» дип, мин алдаган идем. Хәер, әлеге ялганда минем бер гаебем дә юк. Йә, кайсыбыз язмышын үзгәртерлек кодрәткә ия? Андый илаһи зат Аллаһ кына иде, Үзе генә. Сәлимәне дәвалап савыктырган гына идек, Дәүләтша карт, егылып, бот сөяген сындырды.

– Безгә ул ни туган, ни дус түгел, бистәдә бүтән болганмыйбыз, – диде егет. – Кызы каядыр читтә себерелмәсен, атасын тәрбияләсен менә.

Тәмле тел хатын-кызның иң көчле коралы бит, мин дә, шуны файдаланып, егетне юмаларга керештем. Тамчы таш тишә, диләр. Минем телемнән тамган назлы-иркә сүзләр Ильясны берникадәр җебетте. Без аның машинасы белән коттедж хуҗабикәләренә сөт ташыдык. Клиентлар даирәсе үзеннән-үзе киңәйде, күрше бистәләрдән дә заказлар яуды һәм үзенә күрә бәләкәй генә бизнес оешты. Дәүләтша карт керемне санамады, аның өчен бала кебек баккан кәҗәләре генә исән-сау яшәсен иде. Беркөнне ул, әүлиямыни:

– Себер дә Себер дисез, кызым, андук еракларда тилмермәгез, никахлангач, миндә торыгыз. Ызбам сезнең карамакта. Бер генә шартым: кәҗәләремнең нәселен корытмагыз, – диде.

Куышка тиенү безнең өчен зур бәхет иде. Гаиләсе читкә тибәргән Ильяс бу тәкъдимгә бишкуллап риза, тик, миндә «тәмле тел» булса, аңарда кубыз бар, һәм ул шуны сызгыртып биетергә остарган иде.

– Биш ел буе ми черетә-черетә тел өйрәнеп, кәҗәләр белән матавыкланырга тиле штоли мин! Минем шикелле егетләр алтын бәясенә тиң! Министрлыкның чит илләр белән элемтәләр урнаштыру бүлегенә эшкә керәм! Никакой мөгез, никакой тояк! – диде егет.

Мин ике ир затының ике шарты арасында кысылдым. Бүре дә, сарык та тук булсын өчен нишләргә икән? Корбаннар кирәкми! Загста язылышкач та, ирем белән мөнәсәбәтләрне көйләдем:

– Син эшлә, – дидем. – Ә хайваннарны мин үзем карыйм.

– Һы, дипломлы кәҗә белгече! Оят түгелме?

– Түгел, Ильяс. Вакытлыча бит ул. Мин дә эшләр идем, Казанга туристлар агыла. Агентлыкларга тәрҗемәчеләр төркеме туплыйлар. Хезмәт хаклары да ярыйсы, ди. Дәүләтша бабай кызганыч. Әйе инде, кәҗәләрне сатыйк, без бит яшьләр, үз тормышыбыз, дисәк, ул карышмас.

– Йортыннан сөрә, валлаһи.

– Сөрми, Ильяс. Мин аңа җайлап кына аңлатырмын. Түз, әз генә түз, җаным.

«Бүген әйтәм, иртәгә әйтәм» дия-дия, көн арты көн үтте. Ни хикмәт, «әйтәм» һаман артка чигенә-чигенә, теләк нокта кадәр генә калды. Агентлыклар мине кызыксындырмый башлады, чөнки миндә башка юнәлештәге талант ачылды: мин сату-алу мәсьәләсендә яхшы гына алдыртам икән лә. Тикмәгә генә ике «сәүдәгәр»дән тумаган шул: базарда умартачы әти бал сатса, әни халыкны сөт-каймак белән кинәндерә иде. Мәңгелеккә генә иртәрәк күченделәр… Сәүдәм матур гына табыш китергәндә, дипломга алданып «алтын сандык»ка бик салу үзе үк ахмаклык иде. «Министрлык» дип кәпрәйгән иремнең дә кикриге тиз шиңде: төшемле эш тимәгәч, ул машинасын гаепләде.

– Сәләмә калтырча белән йөргән ир-атка мескен диләр бездә, әллә мәйтәм, яңа арба алабызмы? Искесендә син сөт ташырсың.

Мин әзрәк мая туплаган идем, шуңа кредит акчасы өстәп, иремә «тәгәрмәч» юнәттек. Ильяс канатланды:

– Җүнле урыннарга киемеңә һәм тачкаңа карап алалар, бу – факт, – диде.

Минем күңелемә авыр уйлар оялаган, өйләнешкәннән бирле мин ни каенатам, ни каенанам белән күрешмәгән килмешәк килен идем.

– Әти-әнинең хәлләрен белешәсе иде, Ильяс, – дидем. – Аларга дигән бирнә бүләкләрем дә бар.

Ирем тупас кына:

– Башымны катырма! – диде. – Мине нигеземнән тибәрделәр, вот так!

– Син үчләшмә, оныт, – дип, Ильяска сыендым. – Бәлки, алар нигә балабызны өйдән кудык икән дип үкенәдер, җаным. Мөгаен, безне көтәләрдер. Син «бу – киленегез» дигәч, мин «исәнме, әти, исәнме, әни» диярмен. Йола буенча дәшәрмен.

– Нинди киленегез?! Син бит кәҗә хатыны! – Ильяс мине үзеннән этеп җибәрде. – Ничек оялмыйча синең белән таныштырыйм ди! Безнең әти дә, әни дә профессорлар!

Ярты кисәгемнең әлеге сүзләренә үпкәләргә тиеш булсам да үпкәләмәдем, нибары кычкырып көлдем генә. Чынлап та, элек мин кәҗә кызы идем, ә бүген – кәҗә хатыны!

Минем көлүемә Ильясның җен ачулары кузгалды:

– Авызыңны ерма, Мәликә! – диде ул. – Мәктәптә укыганда, авыл һавасы суласын дип, мине авылга, әбиләргә кайтаралар иде. Шунда мин Нәфыйга исемле кыз белән дуслаштым. Тик мине әби аңардан тиз биздерде. Улым, алар кәҗәләр нәселе, әрсезләр, сансызлар, кешегә кушаматны хайваннарга охшатып кушалар, диде. Нәфыйганы яратсам да, бүтән озатмадым.

Менә монысы көлке түгел иде инде.

Беркөнне Дәүләтша карт:

– Тормышыгыз рәтсез, кызым, – диде. – Киявең холыксыз нәстәкәй, ахры, тиккә дә кырыла. Даулашып яшәүнең ни тәме! Без карчыгым белән инәдәге җеп төсле идек, дөнҗаның ямавын бергә тектек. Ә сез тырт та пырт.

– Юк, бабай, безнең аралашу рәвешебез шундый.

– Ир-ат имән күек нык терәк булыр ие, ә синең җегетең талчыбыгы күек бөгелә дә сыгыла, аның кай төшенә ышыкланырсың икән, кызым.

– Нишләтим, бабай, мин аны шул килеш яраттым бугай инде.

– Минем кыз, Кәримә, синең күек, асыл ирләрне танымады, сукбай әртискә иярде әнәтерәк. Без прастуй эшчеләрдән гарьләнде кыз. Сезнең тиреслектә казынырга мин кортмыни, алма күек яшьлегемдә дөнҗа гизәм, диде. Хәдичәм аны соңлап кына тапты, кырыкта гына. Өлгермәгән җимеш ачы икән, үтебезне сытты ул бала. Ни хаты, ни тилиграмы юк. Аллаһка рәхмәт, йортыма сине китереп кертте. Сәлимә монда сәбәпче генә, кызым. Илаһ кодрәте белән төенләнә хикмәт төенчекләре.

Картның ир-атлар турындагы беркатлы фәлсәфәсенә мин, әлбәттә, колак салмадым. Нинди генә агач исеме белән аталса да, Ильяс минем өчен бердәнбер һәм кабатланмас ярым иде. Еллар үткәч, яшьлегем җүләрлеген җилләр куып тараткач, Дәүләтша бабайның алтын сүзләре хәтердә яңгырар, билгеле. Хак икән, мәхәббәтнең күзе сукыр була икән, нинди генә күзлек кисәң дә, ул күрми икән. Югыйсә иремдәге үзгәрешләрне беренче айларда ук чамаларга мөмкин иде. Элек, билендәге билбавының бер очына бәйләгәндәй, мине ялгызым гына ни уңга, ни сулга атлатмаган көнче егетне гүя алыштырдылар. Хатыны нинди планнар кора, кемнәр белән очраша – аңа ике дөнья бер кәнди иде. Кыскасы, мин иреккә очыртылган кош кебек идем. Ильяс һаман акчалы эш табалмый, шуңа шәһәрдәге барча түрәләрне сүгә, шул исәптән кәҗәләр белән мавыккан миңа да кара коела иде.

– Хуҗалыкта булышмассыңмы икән? Үземә генә авыр, – дигәч, ул, әнисе иркәләп бозган малай кебек, борынын җыерып:

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, купив полную легальную версию на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.